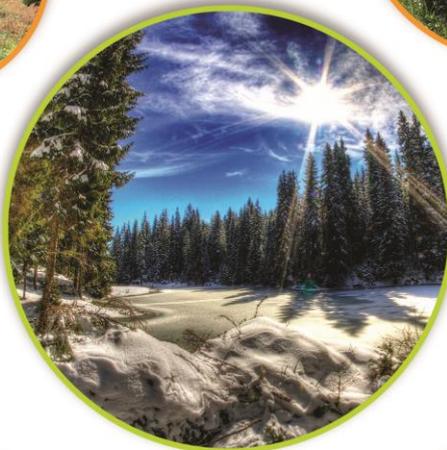
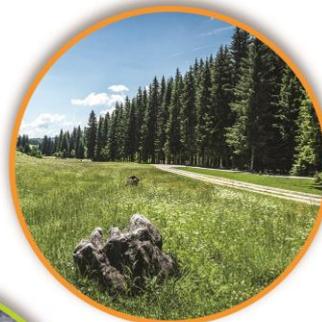

PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BiH

Pripremljeno u okviru UNEP/GEF Projekta
"Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz
ustopostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim
područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu
prirode u Bosni i Hercegovini"

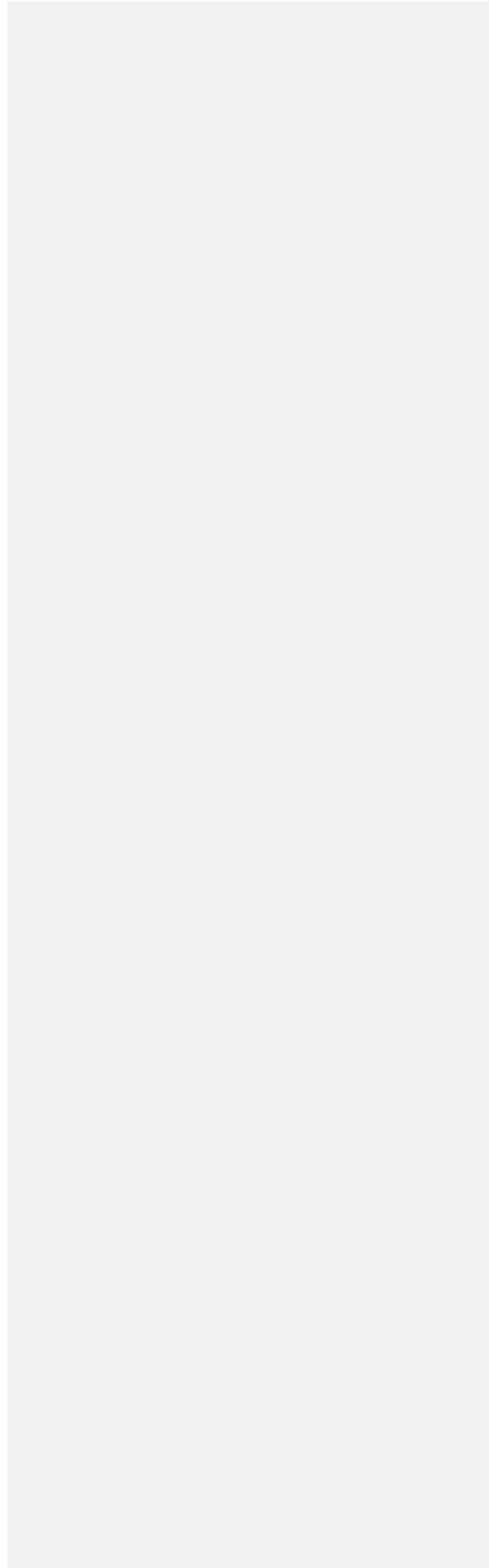
PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Pripremljeno u okviru UNEP/GEF Projekta

"Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje
zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u Bosni i Hercegovini"

Sarajevo, 2021. godina

OSNOVNI PODACI O PROJEKTU

Naziv dokumenta:	<i>Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini</i>
Ugovarač	Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine (eng. <i>The United Nations Environment Programme UNEP</i>)
Naziv projekta	<i>Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u Bosni i Hercegovini</i>
Izvršilac	CENER 21 Podgaj 14 71 000 Sarajevo tel: + 387 33 279 100 fax: + 387 33 279 108 E-mail: info@cener21.ba Web: http://www.cener21.ba
Autori	Amela Džananović, MA biologije – ekologije Emina Zečić, MA biologije – ekologije Lejla Smailagić Vesnić, MA biologije – ekologije Tina Anić, MA biologije – mikrobiologije
Revidenti	Ajla Dorfer, stručnjakinja za zaštitu prirode Nadira Berbić, stručnjakinja za zaštitu prirode

SADRŽAJ

1	UVOD.....	2
1.1	Definicija i kategorije zaštićenih područja – prema IUCN	2
1.2	Upravljanje zaštićenim područjima	7
1.3	Principi dobrog upravljanja zaštićenim područjima	8
1.4	Obuhvat dokumenta	12
2	ZAŠTIĆENA PODRUČJA U BiH	13
2.1	Odnos drugih strategija i akcionih planova prema zaštićenim područjima u BiH.....	31
2.2	Proces uspostave zaštićenih područja u BiH i načini finansiranja	32
2.2.1	Proces uspostave i upravljanja zaštićenim područjima u FBiH	35
2.2.2	Proces uspostave i upravljanja zaštićenim područjima u RS.....	36
2.2.3	Finansiranje zaštićenih područja u FBiH.....	37
2.2.4	Finansiranje zaštićenih područja u RS	39
3	PROCJENA STEPENA EFIKASNOSTI SISTEMA UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BiH .41	
3.1	Analiza procjene učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima u FBiH.....	44
3.1.1.1	Pritisци i prijetnje u zaštićenim područjima FBiH	44
3.1.1.2	Planiranje u zaštićenim područjima u FBiH	49
3.1.1.2.1	Ciljevi	50
3.1.1.2.2	Pravna sigurnost.....	51
3.1.1.2.3	Projektovanje i planiranje lokacije	52
3.1.1.3	Ulaganje u zaštićenim područjima FBiH	54
3.1.1.3.1	Zapošljavanje.....	56
3.1.1.3.2	Komunikacija i informacije	56
3.1.1.3.3	Infrastruktura	57
3.1.1.3.4	Finansije	58
3.1.1.4	Procesi u zaštićenim područjima FBiH.....	59
3.1.1.4.1	Planiranje upravljanja	61
3.1.1.4.2	Donošenje odluka o upravljanju	62
3.1.1.4.3	Istraživanje, evaluacija i praćenje.....	63
3.1.1.4.4	Rezultati	63
3.1.1.4.5	Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenih područja.....	64
3.2	Analiza procjene učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima u RS	66
3.2.1.1	Pritisци i prijetnje u zaštićenim područjima RS.....	66
3.2.1.2	Planiranje u zaštićenim područjima u RS.....	71
3.2.1.2.1	Ciljevi	73
3.2.1.2.2	Pravna sigurnost.....	73
3.2.1.2.3	Projektovanje i planiranje lokacije	74
3.2.1.3	Ulaganje u zaštićenim područjima RS.....	76
3.2.1.3.1	Zapošljavanje.....	78
3.2.1.3.2	Komunikacija i informacije	79
3.2.1.3.3	Infrastruktura	80
3.2.1.3.4	Finansije	81
3.2.1.4	Procesi u zaštićenim područjima RS	82
3.2.1.4.1	Planiranje upravljanja	84
3.2.1.4.2	Donošenje odluka o upravljanju	85
3.2.1.4.3	Istraživanje, evaluacija i praćenje.....	86
3.2.1.4.4	Rezultati	87

3.2.1.4.5	Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područja.....	88
3.2.2	Prikaz kumulativnih rezultata analize procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH.....	89
4	METODOLOŠKE PREPORUKE ZA PLANIRANJE UPRAVLJANJA I UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA	94
4.1	Uvod	94
4.2	Plan upravljanja – temeljni upravljački dokument.....	94
4.3	Pregled aktuelnih upravljačkih dokumenata zaštićenih područja u BiH.....	97
4.4	Koraci procesa planiranja upravljanja	103
4.5	Proces izrade plana upravljanja.....	107
4.5.1	Planiranje i organizacija rada.....	108
4.5.2	Faza procjene trenutnog stanja.....	110
4.5.3	Faza izrade Plana upravljanja	120
4.5.3.1	Princip participativnosti – uključivanje interesnih strana	120
4.5.3.2	Preporuke za sadržaj plana upravljanja.....	123
4.6	Proces donošenja plana upravljanja i koraci u izmjenama i/ili dopunama plana upravljanja 126	
4.7	Provedba plana upravljanja i alati za praćenje provedbe plana upravljanja	129
5	ZAKLJUČCI I PREPORUKE.....	132
6	POPIS KORIŠTENE LITERATURE	135
7	PRILOZI	136
	Prilog 1 - Zaštićena područja Bosne i Hercegovine	137
	Prilog 2 - Upitnik za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenog područja.....	139

Popis slika

Slika 1: Kontinuirani prilagodljivi proces provedbe planova upravljanja kroz četiri ključne faze	11
Slika 2: Zaštićena područja u BiH	14
Slika 3: Shematski prikaz institucionalnog okvira - upravljanje okolišem/životnom sredinom	34
Slika 4: Pet osnovnih koraka postupka ocjenjivanja prema RAPPAM metodologiji	41
Slika 5: Pritisци, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima FBiH	44
Slika 6: Klimatske promjene i njihov intenzitet u zaštićenim područjima FBiH	47
Slika 7: Planiranje u zaštićenim područjima FBiH.....	49
Slika 8: Ciljevi zaštićenih područja FBiH	50
Slika 9: Pravna sigurnost u zaštićenim područjima FBiH	51
Slika 10: Projektovanje i planiranje lokacije zaštićenih područjima FBiH	53
Slika 11: Ulaganje u zaštićena područja FBiH.....	54
Slika 12: Zapošljavanje u zaštićenim područjima FBiH.....	56
Slika 13: Komunikacija i informacije u zaštićenim područjima FBiH	57
Slika 14: Infrastruktura u zaštićenim područjima FBiH	57
Slika 15: Finansije u zaštićenim područjima FBiH.....	58
Slika 16: Procesi u zaštićenim područjima FBiH	59
Slika 17: Planiranje upravljanja u zaštićenim područjima FBiH.....	61
Slika 18: Donošenje odluka o upravljanju u zaštićenim područjima FBiH.....	62
Slika 19: Istraživanje, evaluacija i praćenje u zaštićenim područjima FBiH.....	63
Slika 20: Rezultati u zaštićenim područjima FBiH.....	63
Slika 21: Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima FBiH	64
Slika 22: Pritisци, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima RS.....	66
Slika 23: Klimatske promjene i njihov intenzitet u zaštićenim područjima RS.....	69
Slika 24: Planiranje u zaštićenim područjima RS.....	71
Slika 25: Ciljevi zaštićenih područja RS.....	73
Slika 26: Pravna sigurnost u zaštićenim područjima RS	74
Slika 27: Projektovanje i planiranje lokacije zaštićenih područjima RS.....	75
Slika 28:Ulaganje u zaštićena područja RS	76
Slika 29: Zapošljavanje u zaštićenim područjima RS	78
Slika 30: Komunikacija i informacije u zaštićenim područjima RS.....	79
Slika 31: Infrastruktura u zaštićenim područjima RS.....	80
Slika 32: Finansije u zaštićenim područjima RS.....	81
Slika 33: Procesi u zaštićenim područjima RS	82
Slika 34: Planiranje upravljanja u zaštićenim područjima RS	84
Slika 35: Donošenje odluka o upravljanju u zaštićenim područjima RS	85
Slika 36: Istraživanje, evaluacija i praćenje u zaštićenim područjima RS	86
Slika 37:Rezultati u zaštićenim područjima RS.....	87
Slika 38: Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima RS	88
Slika 39: Koraci procesa planiranja upravljanja.....	103
Slika 40: Prijedlog organizacije rada pri izradi plana upravljanja	108
Slika 41: Model različitih zona u zaštićenom području sa aspekta vrijednosti područja i intenziteta upravljanja	113
Slika 42: Kategorija upravljanja zaštićenim područjem i stepen izmjenjenosti okoliša	117
Slika 43: Matrica interes/moć	121
Slika 44: Grupiranje ciljeva na osnovu metode SMART	125
Slika 45: Koraci u izmjenama i/ili dopunama plana upravljanja.....	128
Slika 46: Pojednostavljeni prikaz provođenja planova upravljanja	129

Popis tabela

Tabela 1: Kategorije zaštićenih područja primarni ciljevi i ostali ciljevi zaštite nekog područja	3
Tabela 2: Osnovni principi efikasnog upravljanja zaštićenim područjima	9
Tabela 3: Postojeća proglašena zaštićena područja u BiH	15
Tabela 4: Zakonski i podzakonski akti FBiH važni za uspostavu i upravljanje zaštićenim područjima	35
Tabela 5: Zakonski i podzakonski akti RS važni za uspostavu i upravljanje zaštićenim područjima.....	36
Tabela 6: Zastupljene kategorije provedenog Upitnika za procjenu trenutnog stanja o aktivnosti zaštićenih područja	43
Tabela 7: Zastupljeni pritisci i prijetnje u zaštićenim područjima u FBiH.....	45
Tabela 8: Klimatske promjene u zaštićenim područjima u FBiH	48
Tabela 9: Planiranje u zaštićenim područjima u FBiH	50
Tabela 10: Ulaganje u zaštićenim područjima u FBiH	55
Tabela 11: Proces u zaštićenim područjima u FBiH.....	60
Tabela 12: Zastupljeni pritisci i prijetnje u zaštićenim područjima u RS	68
Tabela 13: Klimatske promjene u zaštićenim područjima u RS.....	70
Tabela 14: Planiranje u zaštićenim područjima u RS.....	72
Tabela 15: Ulaganje u zaštićenim područjima u RS.....	77
Tabela 16: Proces u zaštićenim područjima u RS	83
Tabela 17: Kumulativni rezultati analize procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH	90
Tabela 18: Aktuelni upravljački dokumenti zaštićenih područja u BiH	97
Tabela 19: Struktura procesa planiranja izrade plana upravljanja.....	104
Tabela 20: Identificirani koraci procesa izrade plana upravljanja	107
Tabela 21: Kvalitativno ocjenjivanje stanja pojedinih vrijednosti i prostora	111
Tabela 22: Preporučene boje za kartografski prikaz zoniranja zaštićenog područja	114
Tabela 23: Zone zaštićenih područja.....	115
Tabela 24: Generalna polazišta za određivanje zona i pristupa upravljanja zaštićenim područjem.....	118
Tabela 25: Odnos veličine i kategorije zaštićenog područja	120
Tabela 26: Sadržaj plana upravljanja prema propisanim Pravilnicima FBiH i RS.....	123

Popis akronima i skraćenica

BiH	Bosna i Hercegovina
CBD	Konvencija o biodiverzitetu (eng. <i>Convention on Biological Diversity</i>)
EU	Evropska Unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMOiT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FUCZ	Federalna uprava civilne zaštite
FZO FBiH	Fond za zaštitu okoliša Federacije Bosne i Hercegovine
FZA	Federalni zavod za agropedologiju
GEF	Globalni fond za zaštitu životne sredine (eng. <i>Global Environment Facility</i>)
ha	Hektar
HCVF	Šume visoke zaštitne vrijednosti (eng. <i>High Conservation Value Forest</i>)
IBA	Važna staništa za ptice (eng. <i>Important Bird and Biodiversity Areas</i>)
IUCN	Međunarodna unija za očuvanje prirode (eng. <i>International Union for Conservation of Nature</i>)
JU	Javna ustanova
KJU	Kantonalna javna ustanova
KJUzZP KS	Kantonalna javna ustanova za zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo
km	Kilometar
KM	Konvertibilna marka
KS	Kanton Sarajevo
m	Metar
MZ	Mjesna zajednica
NP	Nacionalni park
NVO	Nevladine organizacije
OD	Ornitološko društvo
PD	Planinarsko društvo
PP	Park prirode
PPPPO	Prostorni plan područja posebnih obilježja
PŠ	Park-šuma
PUS	Privremene upravljačke smjernice
RAMSAR	Konvencija o močvarnim područjima (eng. <i>The Ramsar Convention on Wetlands</i>)
RAPPAM	Metodologija brze procjene i prioritizacija upravljanja zaštićenim područjima (eng. <i>Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management</i>)
RS	Republika Srpska
SP	Spomenik prirode
SPA	Spomenik parkovske arhitekture
SRP	Strogi rezervat prirode
ŠGP	Šumsko-gospodarska područja
ŠPD	Šumsko-privredno društvo
TK	Tuzlanski kanton
TZ	Turistička zajednica
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine (eng. <i>The United Nations Environment Programme</i>)
WCPA	Svjetska baza zaštićenih područja (eng. <i>World Commission on Protected Areas</i>)
WWF	Svjetski fond za zaštitu prirode (eng. <i>World Wide Fund for Nature</i>)
ZP	Zaštićeni pejzaž
ZS	Zaštićeno stanište

Rječnik osnovnih pojmova

Akcioni plan je sastavni dio plana upravljanja. Akcioni plan podrazumijeva plan aktivnosti, uključujući finansijski plan, rokove i odgovornosti za realizaciju predloženih ciljeva. U slučaju da određeni segment upravljanja zbog svoje kompleksnosti ili važnosti zahtjeva detaljniju analizu i razradu, navedeni segment je potrebno uvrstiti u Akcioni plan u kojem će se detaljnije utvrditi ciljevi upravljanja i aktivnosti za postizanje ciljeva.

Aktivnosti upravljanja podrazumijevaju zadatke koje je potrebno provesti kako bi se doprinijelo ostvarenju ciljeva upravljanja.

Cilj upravljanja podrazumijeva opis stanja koje se želi postići kroz duži period za vrijeme trajanja plana upravljanja.

Mjere očuvanja su mehanizmi i aktivnosti za ostvarivanje utvrđenih ciljeva očuvanja ciljnih vrsta i stanišnih tipova.

Ocjena stanja je sistematičan proces analize i procjene stanja u okviru plana upravljanja i to provođenjem temeljne analize postojećih podataka, pritisaka i prijetnji na osnovu čega se utvrđuju ciljevi upravljanja i aktivnosti.

Plan upravljanja obavezan je dokument koji se u skladu sa osnovnim zakonskim aktima entiteta donosi za svako proglašeno zaštićeno prirodno područje. Plan upravljanja zaštićenim područjem je dokument kojim se utvrđuje stanje zaštićenog područja te određuju ciljevi upravljanja, aktivnosti za postizanje ciljeva i pokazatelji provedbe plana. Plan upravljanja se donosi na razdoblje od deset godina. Plan upravljanja tokom vremena provedbe omogućava učinkovito i prilagodljivo upravljanje zaštićenim područjem.

Zaštićeno područje predstavlja jasno određeni geografski prostor, prepoznat i namijenjen dostizanju dugoročne konzervacije prirode, općekorisnih funkcija prirode i kulturalnih vrijednosti, a kojim se upravlja legalnim mehanizmima.

Zoniranje u zaštićenom području predstavlja jedan od temeljnih koraka planiranja zaštite jer dijeli područje na različita manja područja te pruža shemu upravljačkih aktivnosti u tim dijelovima. S tim u vezi zoniranje tj. kategorizacija upravljanja jedinicama područja predstavlja spektar opcija upravljanja unutar zaštićenog područja. Određivanje zona zavisi od vrijednosti područja i intenziteta upravljanja, ali i drugih kriterija kao što su stupanj izmijenjenosti okoliša, ciljevi upravljanja područjem i veličina područja. Izdvajaju se područja očuvanja pojedinih vrijednosti uz razmatranje stepena njihove očuvanosti i potrebe za njihovim upravljanjem. Postupkom zoniranja konstatuju se postojeće i planiraju buduće upravljačke potrebe u cilju očuvanja prirode.

IZVRŠNI SAŽETAK

Dokument *Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini* izrađen je u okviru projekta Programa Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine (eng. *The United Nations Environment Programme – UNEP*) i Globalnog fonda za zaštitu životne sredine (eng. *Global Environment Facility – GEF*) pod nazivom "**Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u Bosni i Hercegovini**". Osnovni cilj projekta je povećanje broja zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini (BiH) i uspostavljanje efikasnog načina upravljanja zaštićenim područjima.

Svrha ovog dokumenta je sagledavanje pristupa upravljanja zaštićenim prirodnim područjima u Bosni i Hercegovini sa ciljem utvrđivanja trenutnog stanja i procjene efikasnosti upravljanja te iznalaženja održivog modela upravljanja zaštićenim prirodnim područjima u skladu sa načelima Međunarodne unije za očuvanje prirode (eng. *International Union for Conservation of Nature – IUCN*). Zaštićenim područjima koja su formalno-pravno uspostavljena u BiH većim dijelom se ne upravlja u skladu sa naučno-ekološkim principima.

Preporukama za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini daje se sveobuhvatni prikaz potrebnih mjera i aktivnosti za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti zaštićenih područja, ali i mogućnosti unapređenja upravljanja zaštićenim područjima u BiH. Preporuke navedene u predmetnom dokumentu date su skladu sa *IUCN Smjernicama za upravljanje zaštićenim područjima na međunarodnom ili globalnom nivou*, uz prilagođavanje zakonodavnom i administrativnom kontekstu entiteta BiH. Osnovni ciljevi izrade ovog dokumenta su:

- identifikacija trenutne situacije sa zaštićenim područjima u FBiH i RS sa aspekta aktuelnih pritisaka i prijetnji, definiranih ciljeva, planiranja, ulaganja i trenutnih procesa unutar zaštićenih područja
- analiza aktuelnih upravljačkih dokumenata zaštićenih područja (*Planova upravljanja zaštićenih područja, Stručnih obrazloženja za proglašenje zaštićenih područja, Zakona o proglašenju zaštićenih područja i sl.*) u FBiH i RS i efikasnosti upravljanja
- metodološke preporuke za izradu planova upravljanja zaštićenim područjima
- preporuke za unaprijeđeno upravljanje zaštićenim područjima.

Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti definiranih planovima upravljanja, potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja u skladu sa *Zakonom o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine* (Sl. novine FBiH, br. 66/13) i *Zakonom o zaštiti prirode Republike Srpske* (Sl. glasnik RS, br. 20/14) te podzakonskim aktima entiteta BiH. Trenutno u Brčko Distriktu nema formalno-pravno uspostavljenih zaštićenih područja, ali postoji razvijen zakonski okvir koji je uzet u razmatranje (*Zakon o zaštiti prirode Brčko Distrikta* (Sl. glasnik BD, br. 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09)). Dokument *Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini* prilagođen je za aktuelna i buduća zaštićena područja u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu.

Ovaj dokument je namijenjen institucijama i javnim ustanovama zaduženim za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima s ciljem unapređenja mjera i aktivnosti sa aspekta postojećeg upravljanja.

1 UVOD

1.1 Definicija i kategorije zaštićenih područja – prema IUCN

Očuvanje biološke raznolikosti je jedan od glavnih elemenata održivog razvoja, posmatrano sa aspekta da je biološka raznolikost osnova za život na planeti Zemlji. Zaštićena područja do danas ostaju najefikasniji alat za zaštitu prirode kao i najveća prirodna bogatstva jedne države. U perspektivi Evropske Komisije zaštićena područja su „kamen temeljac“ za očuvanje biološke raznolikosti, ali su podjednako značajna u pogledu generisanja ekonomskih sredstava, kao i u pogledu zapošljavanja i održivog i ruralnog razvoja lokalnih zajednica u i oko ovih područja.

Prema Listi zaštićenih područja Ujedinjenih naroda iz 2021. godine, u svijetu je zaštićeno 270.361 područje, a zauzimaju 15,73 % kopnene i 7,92 % morske površine Zemlje.

Razvoj pokreta za zaštitu prirodnih područja iniciran je osnivanjem prvog Nacionalnog parka Yellowstone 1872. godine. Model upravljanja prvim Nacionalnim parkom Yellowstone podrazumijevao je zaštićeno područje bez stalnih stanovnika, uz isključivo naučne i obrazovne vrijednosti. Odabir prirodnih područja pogodnih za zaštitu razlikovao se u različitim dijelovima svijeta, a prvenstveno je zavisio od prirodnih fenomena i određenih komponenti prirode. Na području Južne Amerike fokus je bio na zaštitu pitke vode, dok je na području Evrope prioritet bila zaštita pejzažnih vrijednosti. Međutim, zajednički cilj uspostavljanja zaštite prirodnih područja oduvijek je bio isti: omogućavanje ciljanim vrstama i staništima da neometano nastave svoj prirodni razvoj uz smanjenje negativnih uticaja i intenziteta antropogenog pritiska. Zaštićena područja uspostavljaju se s različitim ciljevima, ali opći cilj proglašenja i upravljanja zaštićenim područjem je očuvanje prirodnih i kulturnih vrijednosti. Posljednjih godina razvijeni su i novi modeli upravljanja s ciljem jačanja učešća lokalnog stanovništva, politika i instrumenata za održivo upravljanje i očuvanje prirodnih područja.

Zaštićena područja su ključna za zaštitu biološke raznolikosti i temelj su domaćih i međunarodnih strategija očuvanja prirode. Smatraju se najvažnijim instrumentom zaštite područja sa značajnim prirodnim vrijednostima, ugroženim biodiverzitetom i prirodnom baštinom.

U skladu sa IUCN definicijom, „**Zaštićeno područje je jasno definisano geografsko područje sa utvrđenom namjenom koje je zaštićeno i kojim se upravlja, zakonski ili drugim djelotvornim sredstvima, sa ciljem dugoročnog očuvanja prirode i pripadajućih ekosistemskih usluga i kulturnih vrijednosti**“¹. U nastavku u tabeli 1 predstavljene su kategorije zaštićenih područja prema Međunarodnoj uniji za očuvanje prirode (eng. *International Union for Conservation of Nature - IUCN*) sa pripadajućim opisom i definicijom.

¹ Dudley, N., (2008): Guidelines for applying protected area management categories. Gland, Switzerland

Tabela 1: Kategorije zaštićenih područja primarni ciljevi i ostali ciljevi zaštite nekog područja

Kategorija zaštićene prirodne vrijednosti	Definicija zaštićene prirodne vrijednosti prema IUCN	Opis kategorije i primarni cilj	Ostali ciljevi
Kategorija Ia: Strogi rezervat prirode	Ia Strogi rezervat prirode: Strogo zaštićeno područje izdvojeno zbog zaštite biološke raznolikosti i mogućih geoloških i geomorfoloških karakteristika, gdje su posjećivanje, korištenje prostora i drugi uticaji na prostor strogo kontrolisani i ograničeni kako bi se obezbijedila zaštita vrijednosti očuvanja	Opis: Kategorija Ia je strogo zaštićeno područje, izdvojeno za zaštitu biološke raznolikosti i eventualno geološko/geomorfoloških pojava, u kome su posjete, korištenje i uticaji strogo kontrolisani i ograničeni u cilju osiguranja zaštite prirodnih vrijednosti. Takva zaštićena područja su nezamjenjiva referentna područja za naučna istraživanja i monitoring. Primarni cilj: Zaštita regionalnih, nacionalnih ili globalno istaknutih ekosistema, vrsta (pojedinačnih ili grupisanih) i /ili posebnosti geodiverziteta: ovi atributi će biti održani većinom ili potpuno bez ljudskih aktivnosti, a bit će degradirane ili uništene čak i uz vrlo slabe ljudske uticaje.	Ostali ciljevi <ul style="list-style-type: none"> očuvanje ekosistema, vrsta i geomorfoloških posebnosti u stanju koje ne ometaju ljudske aktivnosti, koliko je to moguće; očuvanje primjera prirodnog okoliša za naučna istraživanja, ekološki monitoring i edukaciju, obuhvatajući dodirna područja preko kojih se mogu izbjeći uticaji; minimiziranje smetnji kroz brižljivo planiranje i implementaciju istraživanja, kao i drugih dozvoljenih aktivnosti; očuvanje sadržanih kulturalnih i duhovnih vrijednosti.
Kategorija Ib: Područje divljine	Ib Područje divljine: Obično velika neizmijenjena ili vrlo malo izmijenjena područja, koja su zadržala svoj prirodni karakter i uticaj bez značajnijih i stalnih ljudskih naselja, koja su zaštićena i kojima se upravlja na način da se u potpunosti očuva njihovo izvorno stanje	Opis: Kategorija Ib je zaštićeno područje koje je u cjelini nepromijenjeno ili vrlo malo promijenjeno, koje je zadržalo svoj prirodni karakter i uticaje, u kojem se ne nalaze stalna ili značajna ljudska naselja, a kojim se upravlja u cilju zaštite i očuvanja njegovih prirodnih uvjeta. Primarni cilj: Dugoročna zaštita ekološkog integriteta prirodnih područja, koja nisu ometana značajnim ljudskim aktivnostima, bez savremene infrastrukture, u kojima su dominantne prirodne sile i procesi te sadašnje i buduće generacije imaju mogućnost da ih dožive kao takve.	Ostali ciljevi <ul style="list-style-type: none"> uvođenje javnog pristupa na nivou i po tipu koji će održati kvalitete divljine područja za sadašnje i buduće generacije; omogućavanje lokalnim zajednicama da održe tradicionalni način života vezan za divljinu te običaje života u malim naseljima, uz korištenje dostupnih resursa na način kompatibilan sa ciljevima očuvanja; zaštita relevantnih kulturalnih i duhovnih vrijednosti te drugih nematerijalnih dobara za lokalnu i širu zajednicu, kao što su osamljivanje, poštovanje svetih mjesta, poštovanje predaka itd; omogućavanje minimalno invazivnih edukacijskih i naučno-istraživačkih aktivnosti, kada one ne mogu biti provedene izvan područja divljine.
Kategorija II: Nacionalni park	II Nacionalni park: Velika prirodna ili gotovo prirodna područja izdvojena u svrhu zaštite velikih ekoloških procesa, zajedno sa svim vrstama i ekosistemima	Opis: Zaštićena područja Kategorije II su prostrana prirodna ili skoro prirodna područja, izdvojena za zaštitu ekoloških procesa šireg ranga te relevantnih vrsta i	Ostali ciljevi: <ul style="list-style-type: none"> Upravljanje područjem u cilju održivog očuvanja prirodnog stanja koliko je to

Kategorija zaštićene prirodne vrijednosti	Definicija zaštićene prirodne vrijednosti prema IUCN	Opis kategorije i primarni cilj	Ostali ciljevi
	<p>karakterističnim za to područje, a koja također pružaju osnovu za ekološki i kulturno prihvatljive duhovne, naučne, edukativne, rekreativne aktivnosti i aktivnosti posjetilaca.</p>	<p>ekosistema karakterističnih za područje, koji predstavljaju osnovu za duhovne, naučne, edukacijske, rekreacijske i turističke potencijale, kompatibilne sa zaštitom kulturnog i prirodnog naslijeđa.</p> <p>Primarni cilj: Zaštita prirodnog diverzieteta zajedno sa sadržanim ekološkim strukturama i pratećim ekološkim procesima uz promociju edukacije i rekreacije.</p>	<p>moгуće, kao reprezentativnim primjerom fiziografije regiona, životnih zajednica, genetičkih resursa i netaknutih prirodnih procesa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Očuvanje životnih i ekoloških funkcija populacija i prirodnih grupa vrsta, pri onoj gustini populacija koja može očuvati intergitet i elastičnost ekosistema za duži period. • Poseban doprinos očuvanju široko rasprostranjenih vrsta, regionalnih ekoloških procesa i migratornih puteva vrsta. • Upravljanje posjetama u inspiracijske, edukacijske, kulturalne i rekreacijske svrhe na nivou koji neće prouzrokovati značajnu biološku ili ekološku degradaciju prirodnih resursa. • Podrška potrebama lokalne zajednice, koja uključuje održivo korištenje resursa, u onoj mjeri koja neće uticati na primarni cilj upravljanja. • Doprinos lokalnoj ekonomiji kroz turizam u skladu sa Zakonom i Planom upravljanja Nacionalnog parka.
<p>Kategorija IIIa: Park prirode IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja</p>	<p>III Spomenik prirode i prirodnih obilježja: Spomenici ili obilježja prirode izdvajaju se da bi se zaštitio određeni spomenik prirode, koji može biti reljefni oblik, morski greben ili pećina, geološko obilježje poput speleološkog objekta ili čak oblici života kao što su prašume. Ova zaštićena područja su najčešće manja, ali mogu imati velik značaj za posjećivanje.</p>	<p>Opis: IIIa Park prirode je prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje kopna i/ili mora s ekološkim obilježjima međunarodne, federalne ili županijske važnosti s naglašenim pejzažnim, odgojno-obrazovnim, kulturno-povijesnim i turističko-rekreacijskim vrijednostima.</p> <p>Zaštićeno područje Kategorije IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja je izdvojeno u cilju zaštite specifičnih prirodnih obilježja, kao što su posebni oblici kopnenog reljefa, morski grebeni, podmorske pećine, geološke forme kao pećine ili čak oblici života kao što su prašume. Generalno, to su manja zaštićena područja, često sa</p>	<p>Ostali ciljevi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaštita biološke raznolikosti u kopnenim i morskim pejzažima, koji bi inače trpili značajne promjene. • Zaštita specifičnih prirodnih lokaliteta sa duhovnim i/ili kulturnim vrijednostima, sa također prisutnim vrijednostima biodiverziteta. • Očuvanje tradicionalnih duhovnih i kulturno-povijesnih vrijednosti na njihovim lokalitetima.

Kategorija zaštićene prirodne vrijednosti	Definicija zaštićene prirodne vrijednosti prema IUCN	Opis kategorije i primarni cilj	Ostali ciljevi
		visokim turističkim potencijalom. Primarni cilj: Zaštita izraženih specifičnih prirodnih obilježja i njima pridružene biološke raznolikosti i staništa.	
Kategorija IV: Područje upravljanja staništima/vrstama	IV Područje upravljanja staništima/vrstama: Namijenjeno je zaštititi određene vrste ili staništa, i upravljanje njime je usmjereno prema tom cilju. Područjima zaštićenim u ovoj kategoriji potrebne su redovne, aktivne intervencije usmjerene na očuvanje vrste ili održavanje staništa, ali to nije zahtjev kategorije.	Opis: Zaštićeno područje IV kategorije je izdvojeno u cilju zaštite pojedinačnih vrsta ili staništa, što je prioritet u upravljanju. Mnoga zaštićena područja ove kategorije trebaju redovnu aktivnu intervenciju u cilju ispunjenja ekoloških zahtjeva pojedinih vrsta ili za održavanje staništa, ali to ne potpada pod uvjete proglašavanja zaštićenog područja. Primarni cilj: Održavati, očuvati ili oporaviti populacije vrsta i staništa	Ostali ciljevi <ul style="list-style-type: none"> • Zaštita vegetacije ili drugih oblika biološke raznolikosti kroz tradicionalni pristup u upravljanju. • Zaštita fragmenata staništa kao komponenta strategije očuvanja kopnenog ili morskog pejzaža. • Razvoj javne svijesti o datim vrstama i staništima. • Poboljšanje kontakta sa prirodom za urbano stanovništvo.
Kategorija Va: Zaštićen pejzaži: -Kopneni pejzaž -Morski pejzaž Vb: Regionalni park	V Zaštićeni kopneni/morski predio: Obuhvata ona područja gdje je dugotrajno međusobno djelovanje čovjeka i prirode proizvelo prepoznatljive i značajne ekološke, biološke, kulturne i estetske vrijednosti, i gdje je očuvanje integriteta tog odnosa nužno da bi se zaštitilo i održalo to područje i sa njim povezano očuvanje prirode i druge vrijednosti.	Opis: Kategorija V je zaštićeno područje je područje nastalo kroz interakciju ljudi i prirode tokom vremena, a karakteriše se značajnim ekološkim, biološkim, kulturnim i estetskim vrijednostima. Očuvanje interakcije ljudi i prirode je od vitalnog značaja za zaštitu i održivost područja, sa pridruženim prirodnim i drugim vrijednostima. Regionalni park je prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje kopna i/ili mora s ekološkim obilježjima međunarodne, federalne ili županijske važnosti i pejzažnim vrijednostima karakterističnim za područje na kojem se nalazi. U regionalnom parku dopuštene su privredne i druge djelatnosti i radnje kojima se ne ugrožavaju njegove bitne odlike i uloga. Primarni cilj: Zaštita i održanje važnih kopnenih, morskih pejzaža i parkova prirode sa vrijednostima koje su nastale interakcijom ljudi i prirode kroz tradicionalnu praksu upravljanja.	Ostali ciljevi <ul style="list-style-type: none"> • Održanje uravnotežene interakcije prirode i ljudske kulture kroz zaštitu kopnenog/morskog pejzaža i parka prirode pridruženih tradicionalnih načina upravljanja, društvenih, kulturno-povijesnih i duhovnih vrijednosti. • Generalni doprinos očuvanju biološke raznolikosti kroz upravljanje vrstama u okviru kulturnog pejzaža i kroz poboljšanje mogućnosti očuvanja u teško iskorištavanjima pejzažima. • Poboljšane mogućnosti za uživanje, blagostanje i socio-ekonomske aktivnosti kroz rekreaciju i turizam. • Korištenje prirodnih proizvoda i funkcija okoline. • Uspostava okruženja koje će podstaći uključivanje lokalne zajednice u upravljanje vrijednim kopnenim, morskim pejzažima i parkovima prirode te prirodnim i kulturnim

Kategorija zaštićene prirodne vrijednosti	Definicija zaštićene prirodne vrijednosti prema IUCN	Opis kategorije i primarni cilj	Ostali ciljevi
			<p>vrijednostima unutar njih.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podrška očuvanju agrobiodiverziteta i akvatičnog biodiverziteta. • Uspostava održivih modela očuvanja biološke raznolikosti koji služe kao primjer za širu primjenu.
<p>Kategorija VI: Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa</p>	<p>VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa: Namijenjeno je očuvanju ekosistema i staništa, kao i pratećih kulturnih vrijednosti i tradicionalnih načina upravljanja prirodnim resursima. Ta su područja uglavnom velika, pri čemu se njihov veći dio nalazi u prirodnom stanju, dok se jednim dijelom održivo upravlja prirodnim resursima. Smatra se da je manje, neindustrijsko korištenje prirodnih resursa koje je usklađeno sa očuvanjem prirode jedan od glavnih ciljeva ovog područja.</p>	<p>Opis: Zaštićeno područje kategorije VI će očuvati ekosisteme i staništa zajedno sa pridruženim kulturnim vrijednostima i sistemom tradicionalnog upravljanja prirodnim resursima. Generalno, to su široka područja, sa većinom teritorija pod prirodnim uvjetima, čiji su dijelovi pod održivim upravljanjem. Održiva upotrebe prirodnih resursa neindustrijskog tipa je jedan od glavnih ciljeva upravljanja.</p> <p>Primarni cilj: Zaštita prirodnih ekosistema i održiva upotreba prirodnih resursa se dopunjuju uz obostranu korist</p>	<p>Ostali ciljevi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Promocija održive upotrebe prirodnih resursa, koja podrazumijeva ekološku, ekonomsku i socijalnu dimenziju. • Promocija socijalne i ekonomske dobiti za lokalnu zajednicu, gdje je to relevantno. • Uspostava dugoročne sigurnosti za život lokalne zajednice kroz održivu upotrebu biološke raznolikosti. • Integrisanje različitih kulturno-historijskih pristupa, vjerskih sistema i svjetonazora unutar socio-ekonomskog pristupa očuvanju prirode. • Doprinos razvoju i održanju uravnoteženih relacija između ljudi i prirode. • Doprinos održivom razvoju na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou (posebno za lokalnu zajednicu koja zavisi od korištenja resursa). • Podrška naučnim istraživanjima i monitoringu okoliša. • Napredak u prepoznavanju koristi od zaštićenih područja, prije svega za lokalne zajednice, koje žive u blizini, unapređenje rekreacijskih i lokalnih turističkih aktivnosti.

1.2 Upravljanje zaštićenim područjima

Posljednjih godina termin „upravljanje“ u kontekstu zaštićenih područja je dobio značaj i odnosi se na principe, politike i pravila po pitanju donošenja odluka unutar proglašanih zaštićenih područja. Prema IUCN-u upravljanje podrazumijeva međusobno djelovanje struktura, procesa i tradicija koja definišu ovlaštenja i dužnosti koja su neophodna da se primjenjuju te način donošenja odluka i uključivanje zainteresiranih strana.²

Iako upravljanje direktno zavisi od ključnih aktera, nositelja prava i interesnih strana te se može procijeniti na osnovu instrumenata, nadležnosti i na osnovu razine donošenja odluka, za analizu učinkovitosti upravljanja neophodno je uzeti u obzir i druge parametre poput prostorne analize područja, analize statusa očuvanja, prijetnji i pritisaka zastupljenih u području. Navedeni parametri se mijenjaju s vremenom, kao i uloge, akteri, instrumenti i donosioci odluka. S tim u vezi, upravljanje podrazumijeva proces koji se kontinuirano razvija u skladu sa potrebama za očuvanje zaštićenih prirodnih područja.

Iako su načini upravljanja raznovrsni diljem svijeta i zavise od mnogo faktora, IUCN prepoznaje četiri osnovna tipa upravljanja zaštićenim područjima³⁴:

- **Državno upravljanje** (na saveznom/državnom/regionalnom ili općinskom nivou) - nadležno je savezno ili državno ministarstvo; Nadležno je upravno tijelo regionalne ili lokalne samouprave; upravljanje preneseno od strane države (npr. na nevladinu organizaciju - NVO). Navedeni vid upravljanja je jedan od najpoznatijih. Kod ove vrste upravljanja neki organ državne uprave (npr. ministarstvo) ima ovlaštenja, dužnost i odgovornost da upravlja zaštićenim područjem, utvrđuje ciljeve očuvanja i izrađuje i realizuje plan upravljanja tim područjem. U većini slučajeva vlada je većinski vlasnik resursa na zaštićenom području. Regionalni ili općinski organi mogu također imati nadležnost da proglašavaju i upravljaju zaštićenim područjima, kao i da budu vlasnici zemljišta i resursa u zaštićenom području. U nekim primjerima, vlada zadržava kontrolnu ili nadzornu funkciju nad zaštićenim područjem, ali planiranje i/ili upravljanje povjerava organizaciji, privatnom pravnom licu, NVO ili zajednici. Informisanje ili konsultacije sa zainteresovanim stranama prije proglašenja zaštićenog područja i donošenja i sprovođenja odluka može, ali i ne mora da bude zakonska obaveza vlade. Međutim, pristupi koji uključuju sve zainteresovane strane generalno postaju sve prisutniji i poželjniji.
- **Zajedničko upravljanje** - upravljanje kroz saradnju (kolaborativno); zajedničko upravljanje; prekogranično upravljanje. Navedena vrsta upravljanja postaje sve češća u svijetu. Različiti akteri (državni, regionalni i lokalni organi, lokalno stanovništvo, udruženja korisnika, privatni preduzetnici, vlasnici zemljišta, itd.) dijele međusobno upravljačka ovlaštenja i odgovornost u donošenju i sprovođenju odluka. Kod kolaborativnog upravljanja, vladina agencija predstavlja organ koji donosi odluke i nosilac je dužnosti i odgovornosti. Međutim, u skladu sa zakonom ili politikom, agencija je obavezna da informiše ili konsultuje druge zainteresirane strane. U nešto izraženijoj varijanti, tijelima koja obuhvataju više zainteresovanih strana se dodjeljuje

² Graham, J., Amos, B., Plumptre, T., (2003): Governance Principles for Protected Areas in the 21st Century, Institute On Governance Policy Brief No. 15, Ottawa: Institute on Governance (IOG)

³ IUCN G. Borrini-Feyerabend et al. (2013): Governance of Protected Areas: From understanding to action

⁴ IUCN Worboys et al. (2015): Protected Area Governance and Management

odgovornost da izrade tehničke prijedloge za izradu propisa i upravljanje zaštićenim područjem, koji se potom dostavljaju organu odlučivanja na usvajanje. Kod "zajedničkog" upravljanja, odlučivanje, ovlaštenja, odgovornost i dužnosti su podijeljene među različitim akterima. U nešto izraženijoj varijanti, odlučuje se konsenzusom. A u bilo kom obliku ove vrste upravljanja, kada se donesu neke odluke, njihovu je realizaciju potrebno povjeriti odabranim tijelima, organima ili pojedincima. Jedan od oblika podijeljenog upravljanja odnosi se na prekogranična zaštićena područja, gdje upravljanje obuhvata uključenost najmanje dvije vlade i drugih lokalnih aktera.

- **Privatno upravljanje** - upravlja privatni vlasnik; upravlja neprofitna organizacija (NVO, univerziteti, udruženja); upravljaju profitne organizacije (pojedinci ili poslovni subjekti). Navedena vrsta upravljanja ima najdužu historiju. Privatno vlasništvo je važan faktor u očuvanju prirode. Kod ove vrste upravljanja, zemljište je pod kontrolom ili je u vlasništvu pojedinca, NVO, preduzeća ili udruženja i njime se upravlja zbog očuvanja biološke raznolikosti, bez obzira da li je to prepoznato od strane države. Zemljištem se može upravljati po profitnom ili neprofitnom principu. Primjeri takvog upravljanja su područja u vlasništvu NVO isključivo zbog očuvanja prirode. Podsticajni mehanizmi, kao što su prihodi od ekoturizma i lova, smanjenje naknada i poreza, često se nude kao podrška za ovu vrstu upravljanja zaštićenim područjima. Nadležnost za upravljanje zemljištem i resursima na njemu pripadaju vlasnicima zemljišta. Oni određuju ciljeve očuvanja, izrađuju i realizuju planove upravljanja i odgovorni su za odlučivanje. Odgovornost privatnih zaštićenih područja prema društvu može se ograničiti u slučajevima kada takva područja nisu zvanično priznata od strane vlade. Određeni oblici odgovornosti mogu se dogovoriti sa vladom u zamjenu za neke konkretne podsticajne mjere.
- **Upravljanje od strane lokalnih zajednica** - područja koje čuva i kojima upravlja lokalna zajednica. Pretpostavlja se da je ova vrsta upravljanja najstariji oblik upravljanja zaštićenim područjem i još uvijek je široko rasprostranjen. Kroz historiju čovječanstva, ljudi su oduvijek upravljali, mijenjali i imali potrebu za očuvanjem svog okruženja, što je uglavnom bilo povezano sa nizom različitih, međusobno povezanih vrijednosti i ciljeva (poput duhovnih, vjerskih, bezbjednosnih, ili onih povezanih sa preživljavanjem) a koji su za rezultat imali očuvanje ekosistema, vrsta i vrijednosti povezanih sa ekosistemima. Prema IUCN-u, ova vrsta upravljanja podrazumijeva zaštićena područja gdje se upravljačka nadležnost i odgovornost nalazi u rukama lokalnih zajednica kroz različite oblike običajnih ili zakonskih, formalnih ili neformalnih institucija i pravila. Organizacija upravljanja u ovom slučaju zahtijeva postojanje prepoznatljivih institucija i propisa da bi ta struktura bila odgovorna za postizanje ciljeva zaštićenog područja. Odgovornost zajednice prema širem društvu obično je ograničena.

1.3 Principi dobrog upravljanja zaštićenim područjima

Očuvanje zaštićenih prirodnih područja direktno zavisi od odabira efikasnog načina upravljanja. Upravljanje zaštićenim područjima diljem svijeta zavisi od utvrđenih principa upravljanja što predstavlja kontinuirani proces sa učešćem niza interesnih strana.

Efikasno upravljanje zaštićenim područjima sažeto je u skup osnovnih principa koji podrazumijevaju **legitimnost, pravac, izvođenje, odgovornost, pravednost te principe jednakosti, participativnosti, transparentnosti i poštivanje lokalnih prava**. Svako zaštićeno područje zahtijeva provedbu

mehanizama za praćenje i evaluaciju koji će utvrditi da li su ishodi unutar zaštićenog područja u skladu sa ciljevima upravljanja što će istovremeno osigurati temelje za unapređenje i usavršavanje načina upravljanja. U tabeli 2 predstavljeni su osnovni principi efikasnog upravljanja zaštićenim područjima.

Tabela 2: Osnovni principi efikasnog upravljanja zaštićenim područjima⁵

Osnovni principi dobrog upravljanja	
Legitimnost	Uspostavljanje i održavanje institucija upravljanja koje su prihvaćene i uvažene u društvu. Potrebno je osigurati da sve interesne strane dobiju odgovarajuće informacije te da budu zastupljeni i imaju pravo glasa u savjetovanju i/ili izradi odluke. Princip legitimnosti podrazumijeva pružanje posebne potpore ranjivim skupinama, kao što su autohtoni narodi, lokalno stanovništvo, žene i mladi te sprječavanje diskriminacije na temelju etničke pripadnosti, spola, društvene klase, finansijskih sredstava i sl.
Pravac	Razvijanje i praćenje inspirativne i dosljedne dugoročne strateške vizije za zaštićena područja i zasnovane na ciljevima očuvanja koji su utemeljeni na uvažavanju ekoloških, historijskih, društvenih i kulturnih vrijednosti. Osigurati da je usvojeni način upravljanja u skladu sa vrijednostima područja. Navedeni princip podrazumijeva osiguravanje usklađenosti upravljanja zaštićenim područjima sa planovima i politikama drugih sektora u širem smislu. Na osnovu ovog principa vrši se ocjenjivanje i definisanje mjera unapređenja upravljanja na temelju redovitog praćenja rezultata i adaptivnog pristupa upravljanju.
Izvođenje	Postizanje ciljeva zaštite i očuvanja kako je planirano i praćeno, uključujući stalnu procjenu učinkovitosti upravljanja. Navedeni princip upravljanja podrazumijeva sudjelovanje u zagovaranju za dobrobit zaštićenih područja te kontinuirano odgovaranje na potrebe interesnih strana, uključujući pružanje pravovremenih informacija na upite i zahtjeve za promjenama u procesu upravljanja. Potrebno je osigurati da upravitelj posjeduje potrebne kapacitete za preuzimanje odgovornosti upravljanja te da se kapaciteti učinkovito koriste kao i osigurana finansijska sredstva uz promicanje finansijske održivosti.
Odgovornost	Podržavanje integriteta i predanosti svih odgovornih za upravljanje zaštićenim područjima. Princip podrazumijeva osiguravanje transparentnosti, s pravovremenim uključivanjem interesnih strana i pružanjem informacija o odlučivanju, procesima i uključenim institucijama. Potrebno je utvrditi jasne i primjerene uloge prilikom upravljanja zaštićenim područjima, kao i odgovornosti te osiguravanje finansijskih i ljudskih resursa dodijeljenih za upravljanje zaštićenim područjima. Ovim principom je obuhvaćeno i

⁵ IUCN Worboys *et al.* (2015) Protected Area Governance and Management

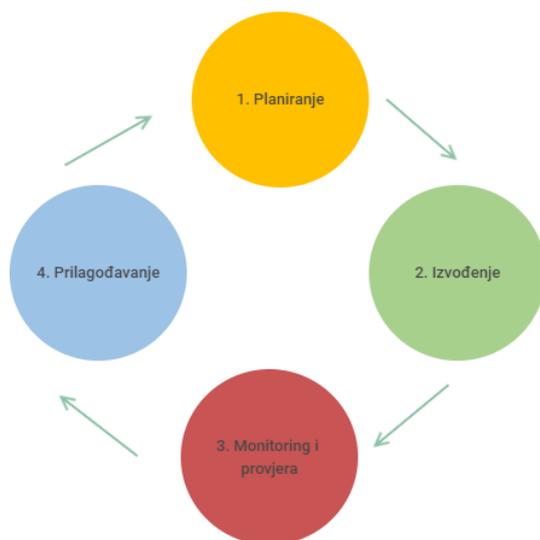
PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

	uspostavljanje jasnih komunikacijskih puteva gdje će biti dostupni izvještaji o uspješnosti upravljanja i ostale relevantne informacije.
Pravednost	Težnja prema pravednoj podjeli troškova i koristi od osnivanja i upravljanja zaštićenim područjima te i pravednost prilikom donošenja svih relevantnih odluka vezanih za upravljanje. U okviru ovog principa upravljanja neophodno je pobrinuti se da ranjive grupe ne budu negativno pogođene upravljanjem zaštićenim područjem.
Ostali principi efikasnog upravljanja zaštićenim područjima	
Participativnost	Prilikom upravljanja zaštićenim područjima bi trebalo osigurati sudjelovanje zajednice, javnih ustanova i drugih interesnih strana. Participativnost podrazumijeva uključivanje interesnih strana u različite faze ciklusa upravljanja i predstavlja ključan princip i dobru praksu efikasnog upravljanja zaštićenim područjima.
Efikasno i adaptivno upravljanje	Upravljanje zaštićenim područjem treba biti efikasno i prilagođeno ciljevima očuvanja biološke raznolikosti uzimajući u obzir socioekonomski kontekst područja. Potrebno je da upravljanje bude prilagodljivog karaktera u slučaju neizvjesnih izmjena u području.
Predostrožnost	Ukoliko u području postoji prijetnja ili opasnost od ozbiljne štete i nepovratnih posljedica potrebno je jasno definisati mjere predostrožnosti za sprječavanje degradacije prirodne i kulturne baštine područja.
Minimalni uticaj	Potencijalne štetne uticaje na prirodne, kulturne i društvene aspekte i okolnu zajednicu potrebno je minimizirati koliko je to izvedivo.
Ekološki održivo korištenje	Ukoliko je korištenje resursa u skladu sa propisanim principima upravljanja, potrebno je provoditi ekološki održivo korištenje resursa: <ul style="list-style-type: none"> - prirodne resurse trebalo bi koristiti u skladu sa njihovim kapacitetom da nesmetano održavaju prirodne procese - korištenje resursa za sadašnju generaciju ne bi trebao narušiti mogućnosti za zadovoljavanje potreba i budućih generacija
Transparentnost	Okvir i procesi za donošenje odluka za upravljanje zaštićenim područjima trebaju biti transparentni. Donošenje odluka treba biti javno i lako dostupno.

Praksa u upravljanju zaštićenim područjima u regionu i svijetu pokazala je da je za efikasno upravljanje zaštićenim područjima i očuvanje prirode važno adaptivno i participativno upravljanje. U skladu sa IUCN smjernicama uspješnost u upravljanju zaštićenim područjima i praćenje efikasnosti u

očuvanju izvornih vrijednosti područja ogleda se u **načelima prilagodljivosti i participativnosti upravljanja**⁶.

Učinkovitije upravljanje u budućnosti zavisi od prilagodljivosti koja omogućava da se informacije i iskustva iz prošlosti kružnim procesom ugrade u proces upravljanja. Prilagodljivo upravljanje podrazumijeva kružni i razvojni proces sistemskog i kontinuiranog unapređenja upravljanja na osnovu prethodnih iskustava i rezultata upravljanja. Aktivnosti upravljanja je potrebno po potrebi prilagoditi da bi se dobio željeni rezultat. Provedbu aktivnosti neophodno je planirati i pratiti kako bi se utvrdilo postizanje zadanih ciljeva. U slučaju da se prvi put započinje sa procesom i planiranjem upravljanja, prva faza uključuje prikupljanje i analizu podataka uz procjenu trenutnog stanja područja. Na osnovu procjene trenutnog stanja zaštićenog područja, u fazi planiranja se definiraju ciljevi i aktivnosti upravljanja, uz potpunu izradu plana upravljanja. Provedba plana upravljanja započinje usvajanjem plana. Provedba upravljačkih aktivnosti plana i aktivnosti praćenja provedbe odvijaju se istovremeno da bi se utvrdilo postizanje ciljeva upravljanja. Na osnovu rezultata praćenja provedbe i postignutih ciljeva, ponovo se utvrđuje stanje, nakon čega se ciljevi i aktivnosti upravljanja prilagođavaju trenutno utvrđenom stanju i potrebama. Sistemsko uključivanje rezultata monitoringa u novi ciklus upravljanja predstavlja kontinuiran proces koji rezultira efikasnijem upravljanju i dostizanju dugoročnih ciljeva koji su u uskoj vezi sa samom kategorijom zaštićenog područja te ciljevima uspostave zaštićenog područja (slika 1).

Slika 1: Kontinuirani prilagodljivi proces provedbe planova upravljanja kroz četiri ključne faze

Participativnost podrazumijeva uključivanje interesnih strana u različite faze ciklusa upravljanja i predstavlja ključan princip i dobru praksu efikasnog upravljanja zaštićenim područjima. Na osnovu

⁶ Ministarstvo zaštite okoliša i energetike i Hrvatska agencija za okoliš i prirodu (2018) Smjernice za planiranje upravljanja zaštićenim područjima i/ili područjima ekološke mreže. UNDP, Hrvatska

analiza učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima rađenih u drugim zemljama utvrđeno je da upravljač ne može u potpunosti osigurati dugoročno očuvanje prirodnih vrijednosti bez učešća lokalne zajednice i drugih važnih interesnih strana i korisnika prostora. Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjima u velikoj mjeri zavisi od potpore, uključenosti i stepena razumijevanja lokalne zajednice i drugih interesnih strana u upravljanju. Interesne strane treba da imaju mogućnost uključivanja u pojedine aktivnosti i zajedničke projekte kao i u proces planiranja upravljanja i učešće u donošenju značajnih upravljačkih odluka.

1.4 Obuhvat dokumenta

Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini sadrže prikaz potrebnih mjera i aktivnosti za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti zaštićenih područja, ali i mogućnosti unapređenja upravljanja zaštićenim područjima u BiH. Prilikom izrade dokumenta, provedbom upitnika za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenih područja identificirana je trenutna situacija i efikasnost upravljanja u zaštićenim područjima u BiH što je predstavljalo osnovu za razvoj i izradu dokumenta. Rezultati provedene analize predstavljeni su u poglavlju *Procjena učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH*. U predmetnom dokumentu analiziran je cjelokupni sistem upravljanja zaštićenim područjima u FBiH i RS te je dat pregled aktuelnih upravljačkih dokumenata zaštićenih područja uključujući planove upravljanja, stručna obrazloženja za proglašenje, zakone o proglašenju i sl. Obzirom da je upravljanje zaštićenim područjima u BiH naslonjeno na zakonski i institucionalni okvir, preporuke date u nastavku dokumenta detaljno su razrađene za razvoj i usvajanje planova upravljanja kao ključnog alata za provedbu efikasnog upravljanja u BiH. Preporuke navedene u dokumentu date su skladu sa IUCN *Smjernicama za upravljanje zaštićenim područjima na međunarodnom ili globalnom nivou*, uz prilagođavanje zakonodavnom i administrativnom kontekstu entiteta BiH. Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti definisanih planovima upravljanja, potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja u skladu sa važećim entitetskim zakonima.

2 ZAŠTIĆENA PODRUČJA U BiH

Uspostavljanje zaštićenih prirodnih područja u BiH počinje relativno kasno u poređenju sa drugim zemljama. Sredinom 20. stoljeća započeta su intenzivnija istraživanja s ciljem zaštite prirodnih vrijednosti, a nakon čega je 1952. godine na prijedlog Vlade Narodne Republike BiH donosena Odluka o izdvajanju Perućice (1.234 ha) iz redovnog šumarskog gospodarenja, u šumarski objekat koji se isključivo koristi u naučne i obrazovne svrhe. 1954. godine, rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Bosne i Hercegovine područje Perućice uvećano za 200 ha (1.434 ha) i stavljeno je pod zaštitu države kao prirodni rezervat, a 1962. godine, Narodna skupština BiH donosi Zakon o proglašenju područja Sutjeske Nacionalnim parkom. Ranije provedena istraživanja potencijalnih zaštićenih prirodnih područja u BiH bila su usmjerena na određene prirodne, geološke i hidrogeološke komponente i specifičnosti prirodnih područja, na osnovu čega su se kasnije donosile odluke o proglašenju zaštićenih područja.

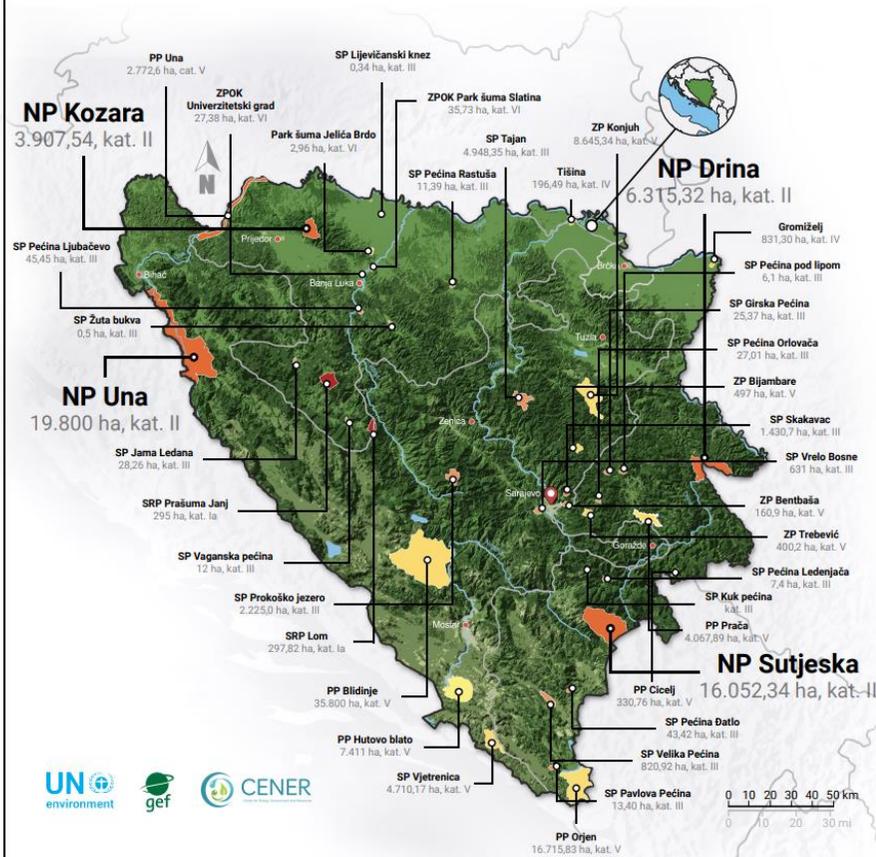
Broj i površina zaštićenih područja u BiH općenito je veoma mala u odnosu na visok stepen biološke raznolikosti i drugih prirodnih vrijednosti. U BiH, prema IUCN kategorizaciji na čijim principima su usklađeni entitetski zakoni, do sada je zaštićeno ukupno 41 područje (tzv. nacionalna zaštićena područja ili područja od državnog značaja), kako slijedi: dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 19 spomenika prirode (kategorija III), dva zaštićena staništa (kategorija IV), jedanaest parkova prirode - zaštićenih pejzaža (kategorija V) i tri područja za upravljanje resursima - park šume (kategorija VI). Ova područja zauzimaju 2,73 % ukupne teritorije BiH.

Zaštićena područja u BiH su definisana entiteskim zakonima uz precizno utvrđen geografski prostor, prepoznat i namijenjen dostizanju dugoročnog očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti, a kojim se upravlja legalnim mehanizmima. Uspostava zaštićenih područja u BiH provodi se uz saglasnost općinskih vijeća na čijim područjima se prema prostornom planu nalazi potencijalno zaštićeno prirodno područje.

U nastavku na slici 2 prikazana su zaštićena područja u BiH, a u tabeli 3 dat je sveobuhvatni prikaz proglašanih zaštićenih područja BiH do trenutka pisanja ovog dokumenta (2021) u skladu sa kategorijama prema lokalnoj legislativi, godinom proglašenja, kategorijama prema IUCN i površini u hektarima (ha).

Pored zaštićenih područja u BiH postoje i druga prirodna područja zaštićena na osnovu međunarodnih konvencija i regulativa potpisanih od strane BiH (tzv. područja od međunarodnog značaja): četiri IBA područja Livanjsko polje i Buško jezero, Boračko jezero, Hutovo blato i Bardača te tri RAMSAR područja Livanjsko polje, Bardača i Hutovo blato.

ZAŠTIĆENA PODRUČJA BOSNE I HERCEGOVINE

2,73%

ZAŠTIĆENE TERITORIJE

41 SLUŽBENO ZAŠTIĆENO PODRUČJE

4 NACIONALNA PARKA

139.784,28 ha

KOPNA

0 km²

OBALNE I MORA

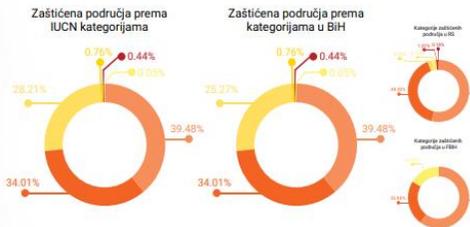
4 IBA* područja: Livanjsko polje i Buško jezero, Boračko jezero, Barča i Hutovo blato.

* IBAs (engl. Important Bird and Biodiversity Areas) - Važna područja za ptice

3 Ramsarska* područja: Livanjsko polje, Barča i Hutovo blato.

* prema Ramsarskoj konvenciji (Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja)

Legenda

- ◆ Ia Strogi rezervat prirode (SRP)
- ◆ Ib Područje divljine (PD) / Posebni rezervat prirode (PRP)
- ◆ II Nacionalni Park (NP)
- ◆ III Spomenik prirode (SP)
- ◆ IV Područje za upravljanje staništem/vrstama (PZUS/PZUV)
- ◆ V Zaštićeni Pejsaž (ZP) / Park prirode (PP)
- ◆ VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa (ZPOK)

Slika 2: Zaštićena područja u Bosni i Hercegovini

Pregled proglašanih zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini

Tabela 3: Postojeća proglašena zaštićena područja u BiH

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ	
Ia Strogi rezervat prirode ili Ib Područje divljine	1.	SRP Prašuma Janj	RS	1956	Ia	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Strogog prirodnog rezervata Prašuma Janj</i> (Sl. glasnik RS, br. 123/12)	Strogi prirodni rezervat	295,00 ha	ŠG „Gorica“
	2.	SRP Lom	RS	2012	Ia	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Strogog prirodnog rezervata Prašuma Lom</i> (Sl. glasnik RS, br. 39/13)	Strogi prirodni rezervat	297,82 ha	ŠG Oštrej-Drinić
II Nacionalni parkovi	3.	NP Kozara	RS	1967	II	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Zakon o Nacionalnom parku Kozara</i> (Sl. glasnik RS, br. 124/12)	Nacionalni park	3.907,54 ha	JU „NP Kozara“

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ	
	4.	NP Sutjeska	RS	1962	II	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 20/14)</i> <i>Zakon o Nacionalnom parku Sutjeska (Sl. glasnik RS, br. 124/12)</i>	Nacionalni park	16.052,34 ha	JU „NP Sutjeska“
	5.	NP Una	FBIH	2008	II	<i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</i> <i>Zakon o Nacionalnom parku Una (Sl. novine FBiH, br. 44/08)</i>	Nacionalni park	19.800,00 ha	JU „NP Una“
	6.	NP Drina	RS	2017	II	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 20/14)</i> <i>Zakon o Nacionalnom parku Drina (Sl. glasnik RS, br. 63/17)</i>	Nacionalni park	6.315,32 ha	JU „NP Drina“
Illa Park prirode	-	-	-	-	IIla	-	-	-	-

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja	7.	SP Pećina Orlovača	RS	2011	IIIb <i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina Orlovača</i> (Sl. glasnik RS, br. 117/11)	Spomenik prirode	27,01 ha	Kulturni centar „Pale“
	8.	SP Pećina Ljubačevo	RS	2008	IIIb <i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina Ljubačevo</i> (Sl. glasnik RS, br. 36/08)	Spomenik prirode	45,45 ha	Grad Banja Luka
	9.	SP Žuta bukva	RS	2012	IIIb <i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Žuta bukva</i> (Sl. glasnik RS, br. 30/12)	Spomenik prirode	0,50 ha	Eko-etno selo „Žuta bukva“

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
10.	SP Pećina Rastuša	RS	2012	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina Rastuša</i> (Sl. glasnik RS, br. 87/12)	Spomenik prirode	11,39 ha	Općina Teslić
11.	SP Prokoško jezero	FBIH	2005	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13) <i>Zakon o proglašenju Spomenika prirode Prokoško jezero</i> (Sl. novine Srednjobosanskog kantona, br. 12/05)	Spomenik prirode	2.225,00 ha	JKP „Šćona“

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
12.	SP Skakavac	FBIH	2002	IIIb	Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, br. 66/13) <i>Zakon o proglašenju spomenika prirode Skakavac</i> (Sl. novine KS, br. 11/10) <i>Odluka o proglašenju spomenika prirode Skakavac</i> (Sl. novine KS, br. 10/02)	Spomenik prirode	1.430,70 ha	KJUZPPKS
13.	SP Tajan	FBIH	2009	IIIb	Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, br. 66/13) <i>Zakon o proglašenju Spomenika prirode Tajan</i> (Sl. novine Zeničko-dobojskog kantona, br. 03/08)	Spomenik prirode	3.510,00 ha	JP ŠPD Zeničko-dobojskog kantona d.o.o. Zavidovići: Poslovna jedinica SP Tajan

PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
14.	SP Vrelo Bosne	FBIH	2010	IIIb	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Spomenika prirode Vrelo Bosne</i> (prečišćeni tekst) (Sl. novine KS, br. 06/10)</p> <p><i>Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o proglašenju spomenika prirode Vrelo Bosne</i> (Sl. novine KS, br. 36/09)</p> <p><i>Zakon o proglašenju spomenika prirode Vrelo Bosne</i> (Sl. novine KS, br. 16/06)</p>	Spomenik prirode	603,00 ha	KJUzZPPKS
15.	SP Jama Ledana	RS	2012	IIIb	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14)</p> <p><i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Jama Ledana</i> (Sl. glasnik RS, br. 93/12)</p>	Spomenik prirode	28,26 ha	Općina Ribnik

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
16.	SP Vaganska pećina	RS	2013	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Vaganska pećina</i> (Sl. glasnik RS, br. 21/13)	Spomenik prirode	12,00 ha	Općina Šipovo
17.	SP Pećina Đatlo	RS	2013	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina Đatlo</i> (Sl. glasnik RS, br. 35/13)	Spomenik prirode	43,42 ha	Općina Bileća i općina Gacko
18.	SP Pavlova pećina	RS	2013	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pavlova pećina</i> (Sl. glasnik Republike Srpske, br. 50/13)	Spomenik prirode	13,40 ha	Grad Trebinje

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
19.	SP Pećina Ledenjača	RS	2015	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina Ledenjača</i> (Sl. glasnik Opštine Foča, br. 7/15)	Spomenik prirode	7,4 ha	Općina Foča
20.	SP Velika pećina	RS	2015	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Velika pećina</i> (Sl. glasnik Opštine Bileća, br. 8/15)	Spomenik prirode	820,92 ha	Općina Bileća
21.	SP Girska pećina	RS	2015	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Girska pećina</i> (Sl. novine Grada Istočno Sarajevo, br. 12/15)	Spomenik prirode	25,37 ha	Općina Sokolac

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
22.	SP Pećina pod lipom	RS	2015	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pećina pod lipom</i> (Sl. novine Grada Istočno Sarajevo, br. 12/15)	Spomenik prirode	6,10 ha	Općina Sokolac
23.	SP Pećina Kuk	RS	2018	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode RS</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Spomenika prirode Pećina Kuk</i> (Sl. glasnik Opštine Kalinovik, br. 2/18)	Spomenik prirode	-	Općina Kalinovik i ŠG „Kalinovik“
24.	SP Lijevčanski knez	RS	2018	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode RS</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Spomenika prirode Lijevčanski knez</i> (Sl. glasnik Grada Gradiška, br. 11/19)	Spomenik prirode	0,34 ha	Grad Gradiška

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
	25. SP Vrela Sane	RS	2021	IIIb	<i>Zakon o zaštiti prirode RS</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Spomenika prirode Vrela Sane</i> (Sl. glasnik RS, br. 92/21)	Spomenik prirode	320,69	JPŠ "Šume RS", ŠG "Lisina" i ŠG "Ribnik"
IV Područje upravljanja staništima/vrstama	26. Zaštićeno stanište Gromiželj	RS	2018	IV	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Zaštićenog staništa Gromiželj</i> (Sl. glasnik RS, br. 19/18)	Zaštićeno stanište	831,33	Udruženje građana „Gromiželj“
	27. Posebni rezervat prirode Tišina	RS	2019	IV	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Zaštićenog staništa Tišina</i> (Sl. glasnik RS, br. 83/19)	Zaštićeno stanište	196,49 ha	Općina Šamac

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
Va Zaštićeni pejzaž	28. PP Blidinje	FBIH	1995	Va	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Parka prirode Blidinje</i> (Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosne, br. 13/95)</p> <p><i>Zakon o zaštiti prirode Hercegovačko-neretvanske Županije</i> (Narodne Novine HNŽ, br. 12/17)</p>	Park prirode	35.800,00 ha	JP „Park prirode Blidinje“
	29. PP Hutovo blato	FBIH	1995	Va	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Parka prirode Hutovo blato</i> (Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosne, br. 13/95)</p>	Park prirode	7.411,00 ha	JP „Park prirode Hutovo blato“

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
30.	PP Cicelj	RS	2018	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Parka prirode Cicelj</i> (Sl. glasnik RS, br. 87/18)	Park prirode	330,76 ha	Općina Čajniče
31.	PP Una	RS	2019	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Parka prirode Una</i> (Sl. glasnik RS, br. 79/19)	Park prirode	2.772,60 ha	Općina Novi Grad
32.	PP Orjen	RS	2020	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Parka prirode Orjen</i> (Sl. glasnik RS, br. 93/20)	Park prirode	16.715,83 ha	Centar za gazdovanje kršom „Trebinje“
33.	PP Prača	RS	2021	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Parka prirode Prača</i> (Sl. glasnik RS, br. 33/21)	Park prirode	4.067,89 ha	JP šumarstva “Šume Republike Srpske” – Šumsko gazdinstvo “Sjemić” Rogatica

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
34.	ZP Bijambare	FBIH	2003	Va	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Bijambare</i> (prečišćeni tekst) (Sl. novine KS, br. 06/10)</p> <p><i>Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o proglašenju Zaštićenog pejzaža Bijambare</i> (Sl. novine KS, br. 36/09)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Bijambare</i> (Sl. novine KS, br. 21/03)</p>	Zaštićeni pejzaž	497 ha	KJUZPPKS

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ
35.	ZP Konjuh	FBIH	2009	Va	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o izmjenama Zakona o proglašenju Zaštićenog pejzaža Konjuh</i> (Sl. novine TK, br. 13/17)</p> <p><i>Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o proglašenju Zaštićenog pejzaža Konjuh</i> (Sl. novine TK, br. 08/14)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Konjuh</i> (Sl. novine TK, br. 13/09)</p>	Zaštićeni pejzaž	8.016,61 ha	JU „ZP Konjuh“
36.	ZP Trebević	FBIH	2014	Va	<p><i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13)</p> <p><i>Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Trebević</i> (Sl. novine KS, br. 15/14)</p>	Zaštićeni pejzaž	400,20 ha	KJUZPPKS

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ	
	37.	ZP Bentbaša	FBIH	2017	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13) <i>Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Bentbaša</i> (Sl. novine KS, br. 31/17)	Zaštićeni pejzaž	160,90 ha	KJUZPPKS
	38.	ZP Vjetrenica – Popovo polje	FBIH	2005	Va	<i>Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine</i> (Sl. novine FBiH, br. 66/13) <i>Zakon o proglašenju područja špilje Vjetrenica s dijelom Popovog polja zaštićenim krajolikom „Vjetrenica-Popovo polje“</i> (Narodne novine HNŽ, br. 2/2021).	Zaštićeni pejzaž	4710,17 ha	JP Vjetrenica d.o.o. Ravno
Vb Regionalni park	-	-	-	-	V	-	-	-	-

Zaštićeno područje		Entitet	Godina proglašenja	Kategorija IUCN	Zakonodavstvo	Kategorija prema Zakonu ili Odluci o proglašenju	Površina	Upravljački organ	
VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	39.	Spomenik parkovske arhitekture Univerzitetski grad	RS	2016	VI	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Spomenika parkovske arhitekture Univerzitetski grad</i> (Sl. glasnik Grada Banja Luka, br. 39/16)	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	27,38 ha	Institut za genetičke resurse RS-a
	40.	Park-šuma Slatina	RS	2016	VI	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Park šume Slatina</i> (Sl. glasnik RS, br. 67/16)	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	35,73 ha	Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr. M. Zotović“
	41.	Park-šuma Jelića brdo	RS	2018	VI	<i>Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske</i> (Sl. glasnik RS, br. 20/14) <i>Odluka o proglašenju Park šume Jelića brdo</i> (Sl. glasnik Opštine Laktaši br. 10/18)	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	2,96 ha	Općina Laktaši

Projekat "Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u BiH" aktivno djeluje na postizanju službene zaštite četiri nova područja u FBiH:

- Livanjsko polje,
- Bjelašnica-Igman,
- planina Zvijezda te
- Mediteranetum Neum.

Početak 2021. godine u FBiH Skupština Hercegovačko-neretvanske županije (HNŽ) usvojila je Prijedlog zakona o proglašenju područja špilje Vjetrenica s dijelom Popovog polja Zaštićenim pejzažom Vjetrenica-Popovo polje.

Kroz navedeni projekat na području RS-a zaštićenim su proglašena sljedeća područja:

- Park prirode Prača
- Park prirode Orjen
- Zaštićeno stanište Tišina
- Spomenik prirode Vrela Sane.

Tokom 2019. godine u RS-u je donesena Odluka Vlade RS o proglašenju Zaštićenog staništa Tišina, a u proteklom periodu zaštićenim je proglašen i Park prirode Orjen i Park prirode Prača (zaštićeni pejzaž – kategorija V). Pored navedenih područja u RS-u, aktivno se radi na postizanju zaštite sljedećih područja: kanjon Tare, pećina izvora Mokranjske Miljacke i pećinski sistem Govještica.

2.1 Odnos drugih strategija i akcionih planova prema zaštićenim područjima u BiH

Poslijeratnim zakonima koji se odnose na oblast zaštite prirode nije jasno istaknuto preuzimanje ranije proglašenih zaštićenih područja za vrijeme SR BiH u skladu sa *Zakonom o zaštiti prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa SR BiH iz 1985. godine* (Službeni list Socijalističke Republike (SR) BiH, godina 1985., broj 20 od 16. jula 1985. godine) te nisu utvrđene paralele prema globalno prihvaćenoj IUCN kategorizaciji. Zakon o zaštiti prirode FBiH iz 2013. godine i Zakon o zaštiti prirode RS iz 2014. godine ispravili su ove nedostatke na način da je kategorizacija zaštićenih područja u skladu sa njihovim primarnim ciljevima upravljanja, utvrđena od strane IUCN, sada uvrštena i u Zakone o zaštiti prirode na nivou entiteta i Brčko distrikta (BD), a pripremljena/donesena su i različita strateško-planska dokumenta koja predviđaju značajno povećanje broja zaštićenih područja i posljedično površine pod zaštitom u BiH, od čega su najvažniji:

- Nacrt Prostornog plana FBiH 2008-2028. kao ključni prostorno-planski i razvojni dokument,
- Federalna strategija zaštite okoliša 2008- 2018. kao najvažniji strateški dokument za zaštitu prirode,
- Strategija zaštite prirode (Sl. glasnik RS, br. 65/11)
- Prostorni plan RS do 2015. godine,
- Strategija zaštite okoliša BD za razdoblje 2016 – 2026 godine,

Commented [AC1]: Mokranjska Miljacka, ne Sana

Commented [AC2]: Korigovati.
Proglašena su područja SP Vrela Sane i SP Gostilj, dok je PP Tara u toku uvida, a aktivno se radi na drugim područjima (možda nema potrebe imenovati): Trebević, Šume Grada Banja Luka, Cvrcka

- Prostorni plan BD BiH 2007 – 2017. godine.

U Federalnoj strategiji zaštite okoliša 2008- 2018. navodi se da je na osnovu Prostornog plana FBiH (2008-2028) predviđeno uspostavljanje 14 novih zaštićenih područja s ukupnim prostornim obuhvatom od oko 4.488 km² površine, što iznosi 18,5% od površine FBiH.

Prostorni plan RS-a do 2015. godine postavio je cilj da se pod zaštitu stavi 15 do 20% teritorija ukupne površine RS-a, i to:

- 11 nacionalnih parkova;
- 11 regionalnih parkova (parkovi prirode);
- 107 rekreacionih, kulturnih, naučnih, pejzažnih i drugih zaštićenih predjela;
- 8 prirodnih rezervata;
- 13 memorijalnih parkova i spomenika.

Prema Strategiji zaštite okoliša BD za razdoblje 2016 – 2026. godine jedan od identificiranih ciljeva je zaštita biološke i geološke raznolikosti na teritoriju BD kroz jačanje institucionalnog okvira i jačanje kapaciteta javne administracije. Za ostvarivanje navedenog cilja jedna od definisanih mjera Strategije zaštite okoliša BD je uspostava zaštićenih područja i izrada planova za održivo upravljanje zaštićenim područjima u skladu sa važećim Prostornim planom BD BiH 2007 – 2017. godine za šta su nadležni Skupština i Vlada BD te Resorni odjel za okoliš.

Smatra se da je uspostavljen strateško-pravni okvir koji je trebao dovesti do toga da se zaštićena područja iz perioda SR BiH proglase ponovno zaštićenim i kategorizuju u skladu sa IUCN metodologijom te da se uspostave i druga zaštićena područja predviđena u različitim strateško-planskim dokumentima. Međutim, situacija po pitanju broja zaštićenih područja i površine pod zaštitom se nije značajno promijenila do danas. Zbog složene i fragmentirane institucionalne strukture proces uspostave zaštićenih područja u BiH je prilično spor i finansijski zahtjevan te sve više predstavlja političko pitanje, u kojem je najvažnije pomiriti interese velikog broja interesnih strana.

2.2 Proces uspostave zaštićenih područja u BiH i načini finansiranja

BiH ima fragmentiranu i složenu institucionalnu strukturu sa nizom institucija odgovornih za problematiku okoliša na četiri upravna nivoa: državnoj, entitetskoj, kantonalnoj i općinskoj (slika 3). Uspostavljanje zaštićenih područja je složen proces što umanjuje učinkovitost i mogućnost postizanja zakonske zaštite i dugoročne konzervacije područja od značaja u BiH.

Osnovni zakonski akti na kojima se zasniva zaštita prirode, zaštićenih prirodnih područja, postupak i načini provođenja zaštite i dr. su:

- **Zakon o zaštiti prirode FBiH** (Sl. novine FBiH, br. 66/13) za Federaciju BiH,
- **Zakon o zaštiti prirode RS** (Sl. glasnik RS, br. 20/14) za Republiku Srpsku i
- **Zakon o zaštiti prirode BD BiH** (Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 24/04) za Brčko distrikt.

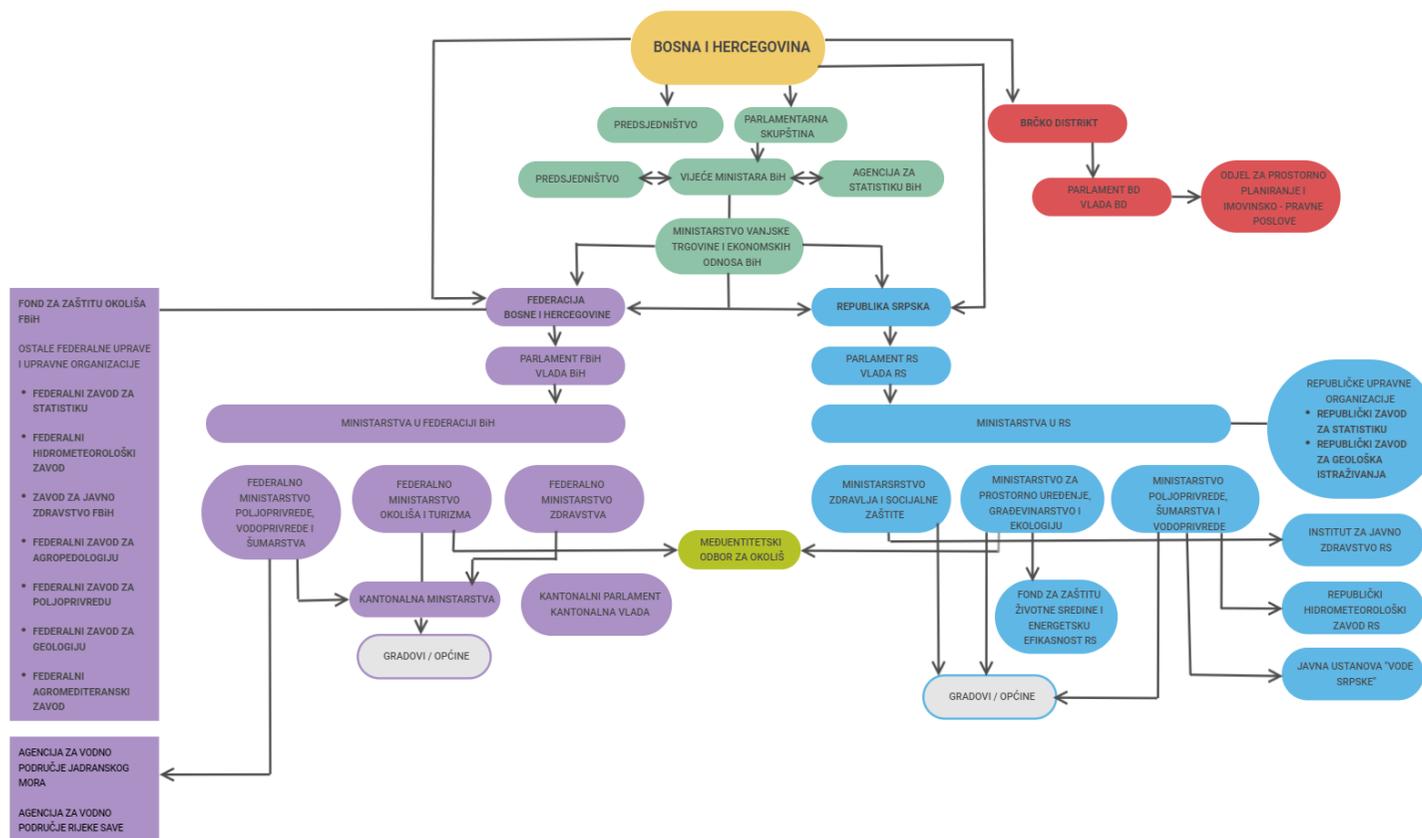
Prema *Zakonu o zaštiti prirode FBiH* (Sl. novine FBiH, br. 66/13) za FBiH i *Zakonu o zaštiti prirode RS* (Sl. glasnik RS, br. 20/14) zaštićeno područje se uspostavlja na osnovu akta o proglašenju zaštićenog područja, u zavisnosti od teritorije na kojoj se nalazi predloženo područje, kako slijedi:

- područja na teritoriji jednog kantona zaštićenim proglašava kantonalna skupština zakonom,
- područja na teritoriji dva ili više kantona proglašava zaštićenim Parlament FBiH zakonom uz saglasnost zakonodavnih tijela kantona,
- prijedlog za zaštitu područja na teritoriji oba entiteta daje Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOiT) i Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske (MZPUGE) u skladu sa Međuentitetskim programom zaštite okoliša,

Akt o proglašenju mora se zasnivati na stručnom obrazloženju za područja u FBiH i studiji zaštite za područja u RS-u kojima se utvrđuju same vrijednosti područja ili komponente prirode koja se predlaže na zaštitu, sam način upravljanja tom prirodnom vrijednošću, potvrdom predlagača akta o proglašenju te o osiguranim sredstvima za provođenje mjera zaštite. Takvo stručno obrazloženje mora sadržavati i ocjenu i izvore potrebnih sredstava za provođenje akta o proglašenju zaštićene prirodne vrijednosti uz odluku nadležnog organa o izdvajanju pod zaštitu. Donošenje akta o zaštiti prirodne vrijednosti zavisi od njegove kategorije kao i geografsko-administrativne pripadnosti, tj. u slučaju sukoba nadležnosti i pripadnosti teritorije zaštićenog područja više od jednog kantona ili entiteta.

Iako na području BD trenutno nema proglašanih zaštićenih područja, prema *Zakonu o zaštiti prirode BD* (Sl. glasnik BD BiH“, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09) prijedlog za proglašavanje zaštićenim prirodno – zaštićenog područja i nacionalnog parka na području BD, daje ovlašteni odjel. Prirodno zaštićena područja i nacionalne parkove na području BD proglašava Skupština Brčko distrikta BiH zakonom. Zakonom o zaštiti prirode BD (Sl. glasnik BD BiH“, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09) definisane su kategorije zaštićenih područja, načini upravljanja i djelatnosti u zaštićenim područjima ukoliko dođe do njihovog proglašenja na području BD.

S obzirom da je oblast upravljanja zaštićenim područjima u BiH isključivo u nadležnosti entiteta i BD, proces uspostave i upravljanja zaštićenim područjima u BiH, u nastavku je predstavljen zasebno za zaštićena područja entiteta FBiH, a posebno za zaštićena područja entiteta RS.

Slika 3: Shematski prikaz institucionalnog okvira - upravljanje okolišem/životnom sredinom

2.2.1 Proces uspostave i upravljanja zaštićenim područjima u FBiH

Nadležnost za uspostavljanje, upravljanje i finansiranje zaštićenih područja u FBiH regulisana je na federalnom i kantonalnom nivou zakonskim i podzakonskim aktima predstavljenim u tabeli 4 u nastavku.

Tabela 4: Zakonski i podzakonski akti FBiH važni za uspostavu i upravljanje zaštićenim područjima

Zakonski akti	
1.	Zakon o zaštiti prirode FBiH (Sl. novine FBiH, br. 66/13)
2.	Zakon o Nacionalnom parku „Una“ (Sl. novine FBiH, br.44/08)
Podzakonski akti	
3.	Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informacionim sistemom za zaštitu prirode i vršenje monitoringa (Sl. novine FBiH, br. 46/05)
4.	Pravilnik o novim mjerama za istraživanje ili očuvanje kako bi se spriječio značajan negativan uticaj na vrste namjernim hvatanjem ili ubijanjem vrsta (Sl. novine FBiH, br. 65/06)
5.	Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima (Sl. novine FBiH, br. 65/06)
6.	Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenom području (Sl. novine FBiH, br.69/06)
7.	Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra zaštićenih područja (Sl. novine FBiH, br. 69/06)
8.	Uredba NATURA 2000 – zaštićena područja u Evropi (Sl. novine FBiH, br. 43/11)
9.	Crvena lista ugroženih divljih vrsta i podvrsta biljaka, životinja i gljiva (Sl. novine FBiH, br. 7/14)
10.	Uredba o organizaciji, načinu rada i ovlastima nadzorničke službe zaštite prirode (Sl. novine FBiH, br. 14/16)
11.	Pravilnik o organizaciji, načinu rada i ovlastima nadzorničke službe zaštite prirode NP „Una“ (Sl. novine FBiH, br. 33/13)
12.	Pravilnik o uvjetima i načinu uspostavljanja i vođenja katastra speleoloških objekata u Federaciji BiH (Sl. novine FBiH, br. 28/21)
13.	Pravilnik o mjerama zaštite za strogo zaštićene i zaštićene vrste i podvrste i zaštićene vrste i podvrste (Sl. novine FBiH, br. 21/20)
14.	Pravilnik o načinima, metodama i tehničkim sredstvima koji najmanje ometaju divlje vrste/podvrste ili staništa njihovih populacija, te ograničavanje zahvata u staništa populacija životinjskih vrsta u vremenu koje se poklapa s njihovim životno značajnim razdobljima (Sl. novine FBiH, br. 87/21)

Proglašenje zaštićenog područja zasniva se na stručnom obrazloženju kojim se utvrđuju same vrijednosti područja ili komponente prirode koja se predlaže na zaštitu, sam način upravljanja tom prirodnom vrijednošću, potvrdom predlagača akta o proglašenju te o osiguranim sredstvima za provođenje mjera zaštite. Stručno obrazloženje mora sadržavati i ocjenu i izvore potrebnih sredstava za provođenje akta o proglašenju zaštićene prirodne vrijednosti uz odluku nadležnog organa o izdvajanju pod zaštitu.

Akt o proglašenju zaštite se objavljuje u službenim novinama (u zavisnosti od nivoa na kojem se isti donosi), a zaštićene prirodne vrijednosti se upisuju u Registar zaštićenih prirodnih vrijednosti, koji treba biti uspostavljen i na federalnom i na kantonalnom nivou. Granice zaštićenog područja se utvrđuju u skladu sa relevantnim dokumentima prostornog uređenja, prema *Zakonu o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH*. Prema ovom Zakonu, Prostorni plan područja posebnih obilježja FBiH donosi se za područja od značaja za FBiH utvrđena Prostornim planom FBiH. Prostorni plan područja posebnih obilježja, s obzirom na zajednička prirodna, kulturna ili druga obilježja, utvrđuje osnovnu organiziranost prostora, mjere korištenja, uređenja i zaštite tog područja sa aktivnostima koje imaju prednost, mjere za unapređivanje i zaštitu okoliša te po potrebi određuje obavezu izrade urbanističkih i detaljnih planova uređenja za uža područja unutar prostornog plana područja posebnog obilježja.

Zakonom je propisano da se uspostava zaštićenog područja na federalnom i kantonalnom nivou može provoditi samo uz saglasnost općinskih vijeća na čijim područjima se prema prostornom planu

prostire zaštićeno područje. Smatra se da ova odredba predstavlja značajnu prepreku za povećanje broja zaštićenih područja, zbog dugotrajne procedure općinskih tijela te dodatno nestručne uključenosti javnosti.

Prema *Zakonu o zaštiti prirode FBiH* (Službene novine FBiH, br. 66/13), zaštićenim područjima i drugim zaštićenim prirodnim vrijednostima upravljaju javna preduzeća i javne ustanove. Javna preduzeća i ustanove obavljaju djelatnost zaštite, održavanja i promocije zaštićenih područja i druge zaštićene prirodne vrijednosti u cilju zaštite i očuvanja izvornosti prirode, osiguranja neometanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korištenja prirodnih dobara te nadziru provođenje uslova i mjera zaštite prirode na području kojim upravljaju.

Upravljanje zaštićenim područjem provodi se na osnovu plana upravljanja. Plan donosi Vlada FBiH ili vlada kantona za period od deset godina (sa predviđenom revizijom istog nakon 5 godina od donošenja), na prijedlog Federalnog odnosno kantonalnog ministarstva, u zavisnosti od teritorije na kojoj se nalazi zaštićeno područje.

2.2.2 Proces uspostave i upravljanja zaštićenim područjima u RS

Nadležnost za uspostavljanje, upravljanje i finansiranje zaštićenih područja u RS regulisana je na entiteskom nivou zakonskim i podzakonskim aktima koji su predstavljeni u tabeli 5 u nastavku. U skladu sa navedenim, osnovni zakon koji reguliše predmetnu oblast je *Zakon o zaštiti prirode RS* (Službeni glasnik RS, broj 20/14).

Tabela 5: Zakonski i podzakonski akti RS važni za uspostavu i upravljanje zaštićenim područjima

Zakonski akti	
1.	Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 20/14)
2.	Zakon o nacionalnim parkovima (Sl. glasnik RS, br. 75/10)
Podzakonski akti	
3.	Pravilnik o registru zaštićenih prirodnih dobara (Sl. glasnik RS, br. 55/15)
4.	Pravilnik o izgledu znaka zaštite prirode, postupku i uslovima za njegovo korišćenje (Sl. glasnik RS, br. 50/16)
5.	Pravilnik o načinu obilježavanja zaštićenih područja (Sl. glasnik RS, br. 3/18)
6.	Pravilnik o izmjeni i dopuni Pravilnika o načinu obilježavanja zaštićenih područja (Sl. glasnik RS, br. 116/20)
7.	Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjava upravljač zaštićenog područja ((Sl. glasnik RS, br. 65/19)
8.	Pravilnik o načinu uspostavljanja i upravljanja informativnim sistemom za zaštitu prirode i sistemu praćenja (Sl. glasnik RS, br. 85/05)
9.	Pravilnik o unutrašnjem redu u nacionalnom parku (Sl. glasnik RS br. 83/11)
10.	Pravilnik o službenoj uniformi, legitimaciji i upotrebi službenog naoružanja službe nadzora u nacionalnom parku (Sl. glasnik RS br. 83/11)
11.	Pravilnik o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima (Sl. glasnik RS br. 83/15)
12.	Uredba o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 124/12)
13.	Uredba o strogo zaštićenim i zaštićenim divljim vrstama (Sl. glasnik RS br. 65/20)
14.	Pravilnik o Inventaru objekata geonasljeđa (Sl. glasnik RS br. 65/21)

Akt o proglašenju zaštićenog područja donosi se na osnovu stručne osnove-studije zaštite i analize svih dostupnih podataka i informacija, kriterijuma i ciljeva za proglašenje i upravljanje zaštićenim područjima. Sredstva za izradu Studije obezbjeđuju se u budžetu RS, odnosno budžetu jedinice lokalne samouprave. Svaki Akt o zaštiti zaštićenog područja sadrži, pored ostalih stavki i pravila upravljanja, neophodne mjere upravljanja prirodnim resursima i odgovarajuće tehnike koje se

primjenjuju na zaštićeno područje te izvore finansiranja za sprovođenje zaštite i za razvoj lokalne zajednice.

Prema *Zakonu o zaštiti prirode RS* (Službeni glasnik RS, broj 20/14), na entitetskom nivou, Narodna skupština RS zakonom proglašava nacionalni park, dok Vlada RS na prijedlog nadležnog ministarstva za zaštitu životne sredine (Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju), a po prethodno pribavljenom mišljenju i drugih nadležnih ministarstava, aktom o proglašenju zaštićenog područja (odluka) proglašava zaštićenim strogi rezervat prirode, posebni rezervat prirode, zaštićeno stanište i zaštićene pejzaže. S druge strane, na nivou jedinica lokalne uprave, skupština iste uz saglasnost Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, a po prethodno pribavljenom mišljenju Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa i drugih nadležnih ministarstava, aktom o proglašenju zaštićenog područja (odluka) proglašava zaštićenim spomenik prirode i zaštićeno područje sa održivim korištenjem prirodnih resursa čija je cijela površina na području jedinice lokalne samouprave. Izuzetno, akt o proglašenju zaštićenog područja može donijeti i Vlada na prijedlog Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, ako nadležni organi (npr. jedinica lokalne samouprave) ne proglase zaštićeno područje i ako se utvrdi da je zaštićeno područje od izuzetnog, odnosno republičkog značaja.

U smislu upravljanja, zaštićenim područjem upravlja upravitelj, koji ispunjava stručne, kadrovske i organizacione uslove za obavljanje poslova očuvanja, unapređivanja, promovisanja prirodnih i drugih vrijednosti i održivog korišćenja zaštićenog područja. Upravitelj se određuje aktom o proglašenju zaštićenog područja. Prema Zakonu o zaštiti prirode RS, organ nadležan za donošenje akta o proglašenju na nivou RS (Skupština RS) na osnovu zakona o nacionalnom parku, za potrebe upravljanja istim, osniva javno preduzeće ili javnu ustanovu. Upravljanje zaštićenim područjem, za koje akt o proglašenju donosi Vlada RS, može se povjeriti jedinici lokalne samouprave na čijem području se nalazi zaštićeno područje, javnom preduzeću, javnoj ustanovi ili drugom pravnom licu koje ispunjava uslove da bi bilo upravitelj. Upravljanje zaštićenim područjem, za koje akt o proglašenju donosi skupština jedinice lokalne samouprave, može se povjeriti jednoj ili više jedinica lokalne samouprave na čijem području se nalazi zaštićeno područje koje ove poslove mogu povjeriti drugom pravnom licu koje ispunjava uslove da bi bilo upravitelj.

Sve aktivnosti u zaštićenom području u smislu načina sprovođenja zaštite, korištenja i upravljanja zaštićenim područjem, smjernice i prioritete za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti zaštićenog područja, kao i razvojne smjernice, uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva propisane su planom upravljanja. Plan upravljanja usvaja Vlada RS, a za donošenje plana upravljanja zaštićenim područjima u RS potrebna je saglasnost Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju u RS uz pribavljeno mišljenje Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa RS. Isti se donosi za svako zaštićeno područje za period od deset godina.

2.2.3 Finansiranje zaštićenih područja u FBiH

Sam koncept upravljanja zaštićenim područjima mora se od samog početka oslanjati na jasne finansijske mehanizme i konkretne finansijske izvore nužne za funkcioniranje preduzeća i ostvarivanje ciljeva zaštićenog područja.

Finansiranje uspostave javnog preduzeća / javne ustanove je dodijeljeno u nadležnost FBiH i kantona. Prema *Zakonu o zaštiti prirode FBiH*, sredstva za rad javnih preduzeća i ustanova koji upravljaju zaštićenim područjima se osiguravaju iz:

- osnivačkih sredstava,
- iz sredstava Fonda za zaštitu okoliša FBiH i fondova za zaštitu okoliša kantona u kojima je fond za zaštitu okoliša osnovan,
- prihoda od korištenja prirodnih vrijednosti u zaštićenim područjima,
- prihoda od naknada (suveniri, naknade za parkiranje i kampiranje, itd.),
- drugih izvora utvrđenih Zakonom o zaštiti prirode FBiH (donacije, subvencije, novčani podsticaji, itd.)

U odlukama o osnivanju javnih ustanova/preduzeća također se definiraju sredstva za osnivanje i rad javnih ustanova/preduzeća ali se generalno oslanjaju na zakonski okvir. U poglavlju „*Finansiranje zaštite prirode*“ *Zakona o zaštiti prirode FBiH* propisano je da se sredstva za zaštitu prirodnih vrijednosti i za novčane i druge podsticaje osiguravaju:

- u budžetu FBiH i Fonda za zaštitu okoliša FBiH za zaštitu prirodnih vrijednosti koje su od međunarodnog, državnog i federalnog značaja,
- u budžetu kantona (fonda za zaštitu okoliša na nivou kantona) za zaštitu prirodnih vrijednosti koje proglašava kanton.

Sredstva za finansiranje zaštite prirode osiguravaju se korištenjem prirodnih dobara i zaštićenih prirodnih vrijednosti naknadama od koncesijskih odobrenja i iz drugih izvora utvrđenih zakonom ili propisima donesenim na osnovu zakona, najčešće :

- za ulaz u zaštićeno područje,
- za kampiranje, eventualno parkiranje,
- od prodaje suvenira, karata, knjiga i dr.,
- naknade za dnevne karte za rekreativni ribolov i druge dopuštene rekreativno-sportske djelatnosti,
- naknade za korištenje znaka/logotipa zaštićenoga područja (npr. NP Una),
- posebne naknade koje se plaćaju u skladu sa posebnim ugovorima radi obavljanja turističke i druge dopuštene privredne djelatnosti (naknade za koncesijska dopuštenja),
- za odobrenje posebnih dopuštenja, npr. za promocije, fotografiranje, snimanje i dr.

Iako *Zakonom o zaštiti prirode FBiH* nije definirano, zaštićena područja mogu se finansirati i iz budžeta nižih nivoa vlasti od onih koji ih uspostavljaju/proglašavaju. Jedan o takvih primjera je NP Una. Specifičnim Zakonom o proglašenju NP „Una“ predviđeno je finansiranje sa svih nivoa vlasti (kantona i općina). Podjednako u stvarnosti postoje zaštićena područja koja se u potpunosti oslanjaju na finansiranje općine/a te nemaju drugih finansijskih izvora. Bitno je naglasiti da ne postoji kontinuirana finansijska podrška od strane Fonda za zaštitu okoliša.

Ostvarenom dobiti, u skladu sa finansijskim planovima i planovima upravljanja i godišnjim programima rada, raspoložu javna preduzeća/ustanove. S obzirom da su javna preduzeća/ustanove neprofitne organizacije ostvarenu dobit su dužna namijeniti, u skladu sa godišnjim programima rada, razvoju vlastite djelatnosti i otkupu nekretnina, subvencijama u provođenju razvojnih smjernica navedenih u nacrtu zakona, naknadama vezanim uz ugovornu zaštitu i brigu nad prirodnim

vrijednostima, okolišnoj sanaciji objekata i degradiranog okoliša, izdavanju publikacija u vezi sa zaštićenim područjima i drugim djelatnostima u skladu sa ciljevima i namjenom zaštićenog područja.

Iz prethodno navedenog može se prepoznati da sa aspekta finansiranja zaštićenih područja najveći značaj imaju budžeti relevantnih nivoa vlasti (FBiH i kantoni) te Fond za zaštitu okoliša FBiH (FZO FBiH).

2.2.4 Finansiranje zaštićenih područja u RS

Finansijski mehanizmi za zaštićena područja u RS, a koji su određeni *Zakonom o zaštiti prirode RS*, podrazumijevaju novčana sredstva za finansiranje zaštićenih područja, koja se obezbjeđuju iz:

- Budžeta RS,
- Budžeta jedinice lokalne samouprave,
- Sredstava Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS,
- Vlastitih prihoda upravitelja ostvarenih od usluga koje upravitelj pruža posjetiocima zaštićenog prirodnog dobra (turističkih, ugostiteljskih, prodajnih i dr.),
- Sredstava obezbijeđenih za realizaciju programa, planova i projekata u oblasti zaštite prirode te,
- Sredstava dobijenih u vidu donacija, poklona i pomoći.
- Izvori finansiranja odnosno finansijski mehanizmi za finansiranje svakog pojedinačnog zaštićenog područja u RS određuju se Aktom o osnivanju.

Prema *Zakonu o zaštiti prirode RS*, sredstva budžeta RS i sredstva budžeta jedinice lokalne samouprave, upravitelji zaštićenim područjem ista mogu koristiti isključivo za očuvanje i unapređivanje zaštite prirode, kao i za otklanjanje posljedica štete nastale u prirodi kada je štetu učinilo nepoznato lice, kada se ne zna uzrok nastajanja štete i u slučajevima kada je neophodna hitna intervencija radi zaštite prirode. Sredstva Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS koriste se za finansiranje zaštite i očuvanja biološke raznolikosti i geodiverziteta, podsticanje održivog korišćenja zaštićenih prirodnih dobara i drugih aktivnosti u skladu sa propisom o Fondu i finansiranju zaštite životne sredine RS. Sredstva ostvarena iz vlastitih prihoda upravitelji koriste isključivo za očuvanje i unapređivanje zaštićenog prirodnog dobra. Sredstva obezbijeđena za realizaciju programa, planova i projekata u oblasti zaštite prirode, te donacija, poklona i pomoći koriste se isključivo u skladu sa namjenom za koja su odobrena u segmentu zaštite prirode, ali i samog poslovanja upravitelja.

Godišnji izvještaj o utrošku sredstava upravitelj zaštićenog područja dužan je dostaviti Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju ili jedinici lokalne samouprave, u zavisnosti od mehanizma finansiranja koji je predviđen da se koristi u radu istog.

Na osnovu prethodnog može se zaključiti, da sa aspekta izvora finansiranja, za sva zaštićena područja u RS, aplikativni su svi izvori sredstava koji su predviđeni *Zakonom o zaštiti prirode RS*. Međutim, u praksi, zaštićena područja čiji je osnivač Skupština RS ili Vlada RS u najvećoj mjeri predviđaju finansiranje prvenstveno iz budžetskih sredstava RS, dok se zaštićena područja čiji su upravitelji ili osnivači jedinice lokalne samouprave u najvećoj mjeri oslanjaju na finansiranje iz budžetskih sredstava opština. Kao sljedeći najvažniji izvor finansiranja zaštićenih područja u RS, bez obzira da li je osnivač ili upravitelj zaštićenog područja RS ili jedinica lokalne samouprave, pored vlastitih prihoda,

aktom o osnivanju predviđena su sredstva Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS.

Ne postoji kontinuirana finansijska podrška od strane Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS za zaštićena područja. Sredstva Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS dodjeljuju se korisnicima radi finansiranja programa, projekata i studija utvrđenih *Zakonom o Fondu i finansiranju zaštite životne sredine Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 117/11)*, posredstvom poticajnih sredstava, donacija, bespovratnih sredstava i pomoći. Način korištenja sredstava Fonda utvrđuje se općim aktima Fonda u skladu sa *Zakonom o Fondu i finansiranju zaštite životne sredine Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 117/11)*.

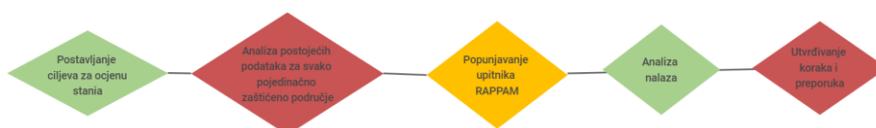
3 PROCJENA STEPENA EFIKASNOSTI SISTEMA UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BIH

Prema Strategiji i akcionom planu za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020 (Vijeće ministara BiH 2017) i prema Šestom nacionalnom izvještaju BiH prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti navodi se da postojeća zaštićena područja u BiH ne provode u cijelosti sistem zaštite, monitoringa i održivog korištenja. Kao jedan od razloga se navodi nedovoljno izdvajanje budžetskih sredstava, neadekvatna struktura zaposlenih, nepostojanje planova upravljanja, neimenovanje institucije nadležne za upravljanje zaštićenim područjem i dr. Također, Šesti nacionalni izvještaj BiH prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti navodi da je potrebno uspostaviti bolji monitoring proširivanja mreže zaštićenih područja u BiH te da se javlja potreba za uspostavljanjem stručne institucije koja će biti nadležna da prikuplja i objedini sve stručne podatke koji se odnose na zaštićena područja.

Kako bismo imali uvid u trenutno stanje po pitanju efikasnosti upravljanja i mjera unapređenja koje je potrebno primijeniti za planove upravljanja zaštićenih područja, potrebno je imati komparativni prikaz trenutnih načina zaštite prirode na nivou FBiH i RS-a.

Za procjenu učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima razvijeno je oko 40 različitih metoda koje su korištene u više od 100 zemalja. Najčešće korištena je **metodologija brze procjene i prioritizacija upravljanja zaštićenim područjima (eng. Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management - RAPPAM)**. Navedenu metodologiju razvio je Svjetski fond za zaštitu prirode (WWF) između 1999. godine i 2002. godine, a na osnovu okvira kojeg je razvila Svjetska baza zaštićenih područja (WCPA). RAPPAM je korišten u oko 40 zemalja i u preko 1000 zaštićenih područja u Evropi. RAPPAM je relativno brz i jednostavan način za prepoznavanje glavnih trendova i pitanja koje treba riješiti kako bi se poboljšala učinkovitost upravljanja. Postupak ocjenjivanja prema RAPPAM metodologiji uključuje pet koraka prikazanih na slici 4 u nastavku.

Osnova RAPPAM metodologije je upitnik koji slijedi procese upravljanja: kontekst, planiranje, ulaganje, upravljački procesi i učinci te rezultate. Provođenje navedene metodologije omogućilo je analizu cjelokupnog sistema i efikasnosti upravljanja. Rezultati analize pružaju upraviteljima zaštićenih područja priliku da analiziraju glavne prijetnje unutar zaštićenih područja te šta je neophodno za poboljšanje cjelokupnog sistema upravljanja.

Slika 4: Pet osnovnih koraka postupka ocjenjivanja prema RAPPAM metodologiji

Procjena efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH urađena je kroz primjenu RAPPAM metodologije i iznad navedenog upitnika kao alata za prikupljanje ključnih informacija i ulaznih podataka. Upitnik je sadržavao ukupno 80 pitanja podijeljenih u pet ključnih sekcija:

- Osnovne informacije o zaštićenom području
- Pritisci i prijetnje
- Planiranje
- Ulaganje i
- Proces.

Ciljana skupina ispitanika bila su stručna lica zaposlena u javnim preduzećima/ustanovama i drugim institucijama i organizacijama kojima su zaštićena područja data na upravljanje. **Upitnik za procjenu su ispunile ovlaštene osobe ispred 12 zaštićenih područja u FBiH: ZP Bentbaša, ZP Bijambare, PP Blidinje, PP Hutovo blato, ZP Konjuh, SP Prokoško jezero, SP Skakavac, SP Tajan, ZP Trebević, NP Una, ZP Vjetrenica, SP Vrelo Bosne.** Kantonalna javna ustanova za zaštićena područja (KJUzZPPKS) upravlja sa pet zaštićenih područja u Kantonu Sarajevo: Zaštićeni pejzaž (ZP) Bentbaša, Zaštićeni pejzaž Bijambare, Spomenik prirode (SP) Skakavac, Zaštićeni pejzaž Trebević i Spomenik prirode Vrelo Bosne. Drugim zaštićenim područjima u FBiH upravljaju Javne ustanove osnovane zajedno sa zaštićenim područjem. Tokom provedbe upitnika u RS-u ukupno je bilo 28 zaštićenih područja. **Upitnik za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenog područja su ispunile ovlaštene osobe ispred 15 zaštićenih područja u RS, i to: Strogi prirodni rezervat (SPR) Prašuma Janj, Nacionalni park (NP) Drina, NP Kozara, NP Sutjeska, SP Liječanski knez, SP Pavlova pećina, SP Pećina Kuk, SP Pećina Orlovača, SP Pećina Rastuša, Zaštićeno stanište (ZS) Gromiželj, Park prirode (PP) Orjen, PP Una, Spomenik parkovske arhitekture (SPA) Univerzitetski grad, Park šuma Jelića brdo (PŠ Jelića brdo) i PŠ Slatina.** Ostala zaštićena područja u RS nisu dostavila povratne informacije i odgovore. Prateći RAPPAM metodologiju, u nastavku su predstavljeni rezultati i analiza raspoređeni u četiri kategorije kako je predstavljeno u tabeli 6 u nastavku.

Tabela 6: Zastupljene kategorije provedenog Upitnika za procjenu trenutnog stanja o aktivnosti zaštićenih područja

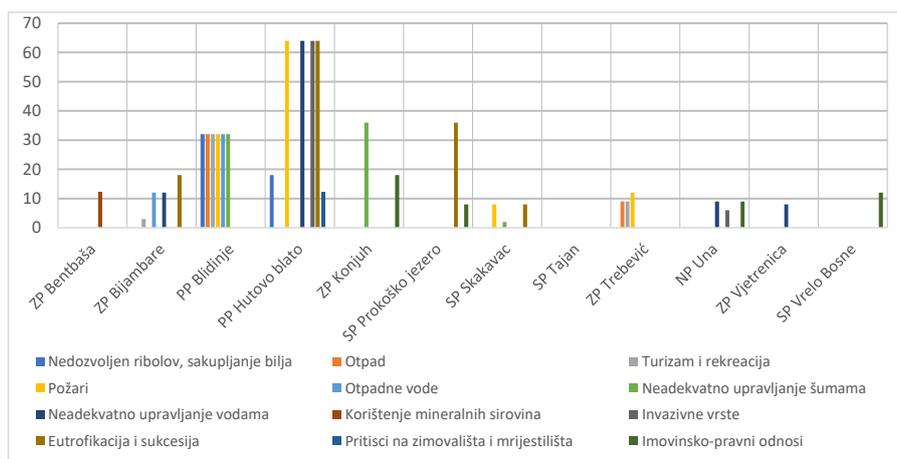
Pritisci i prijetnje	<p>Kategorija je uključivala identifikaciju prijetnji i pritisaka, sa klimatskim promjenama kao zasebnom cjelinom.</p> <p>Pritisci i prijetnje</p> <p>U okviru provedenog upitnika pritisci su posmatrani kao aktivnosti koje su već nanijele štetu zaštićenom području, dok su prijetnje aktivnosti koje bi mogle započeti ili nastaviti nanositi štetu u budućnosti. Njihovo djelovanje se procjenjuje na osnovu uvida na terenu ili prethodnom navođenju u postojećim planskim dokumentima, a boduju se na osnovu svog opsega, uticaja i trajnosti.</p> <p>Za potrebe ove procjene, učesnicima je ponuđena lista pritisaka i prijetnji, uz napomenu da prema potrebi mogu navesti dodatne pritiske i prijetnje prisutne u zaštićenom području kojim upravljaju: eksploatacija i upravljanje šumama, invazivne vrste, nepoštivanje i kršenje propisanih mjera zabrane (npr. nedozvoljeni lov i ribolov, sakupljanje ljekovitog bilja i sl. ukoliko navedene aktivnosti nisu uvrštene u dopuštene djelatnosti na zaštićenom području prema Zakonu o proglašenju zaštićenog područja ili aktualnom planu upravljanja), neriješeni imovinsko-pravni odnosi, promjena namjene zemljišta, neadekvatno upravljanje vodama i otpadnim vodama, turizam i rekreacija, rudarstvo, sukcesija vegetacije, neadekvatno upravljanje otpadom, problematika protupožarne zaštite itd.</p> <p>Klimatske promjene utiču na učestalost i intenzitet ekstremnih vremenskih nepogoda (ekstremne padavine, poplave i bujice, erozije tla, oluje, suše, toplotne valove i sl.), dok postepene klimatske promjene uzrokuju porast temperature zraka, tla i vodenih površina, širenje sušnih područja itd. što može ostaviti negativne posljedice na zaštićena područja. Posljedice klimatskih promjena često se isprepliću i umreže sa već postojećim pritiscima što može potencijalno dovesti do promjena u sastavu vrsta i funkcioniranju ekosistema što posljedično može dovesti i do izumiranja vrsta.</p> <p>Za potrebe ispunjavanja upitnika, upravljačima zaštićenih područja ponuđeni su mogući uticaji klimatskih promjena na zaštićenom području. Uticaji su podijeljeni na direktne ili neposredne uticaje na vrste poput promjena u životnom ciklusu biljaka i životinja te na indirektno ili posredne uticaje koji se događaju kroz promjenu abiotičkih uvjeta staništa koji uključuju, promjene u razini površinskih i podzemnih voda, povećanu eroziju i slično. Za olakšavanje popunjavanja upitnika, ponuđeni su i indikatori povezani sa klimatskim promjenama, npr. povećan broj požara i povećana spaljena površina, promjene u razinama površinskih i podzemnih voda i sl.</p>
Planiranje	<p>Kategorija je uključivala:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ciljeve, ▪ pravnu sigurnost, ▪ projektovanje, i ▪ planiranje lokacije.
Ulaganje	<p>Kategorija je uključivala pitanja vezana za:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ zapošljavanje, ▪ komunikaciju i informacije, ▪ infrastrukturu i finansije.
Procesi	<p>Kategorija je uključivala pitanja o:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ planiranju upravljanja, ▪ donošenju odluka o upravljanju, ▪ istraživanju, ▪ evaluaciji i praćenju, ▪ rezultatima i pozitivnim učincima korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenom području.

Rezultati su prikazani posebno za nivoe entiteta a prema iznad nabrojanim kategorijama.

3.1 Analiza procjene učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima u FBiH

3.1.1.1 Pritisci i prijetnje u zaštićenim područjima FBiH

Na osnovu analize provedenog upitnika, utvrđeno je da su pritisci i prijetnje zastupljeni u zaštićenim područjima u FBiH. U nastavku na slici 5 grafički su prikazani pritisci, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima u FBiH na osnovu provedenog upitnika i odgovora upravljača.

Slika 5: Pritisci, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima FBiH

Pritisci i prijetnje koji se izdvajaju kao najčešće prisutni u zaštićenim područjima u FBiH jesu požari koji postaju sve učestaliji te neadekvatno upravljanje vodama, a oni su često međusobno povezani. Problematika protupožarne zaštite se uglavnom odnosi na nemarnost posjetioca/turista koji pale vatru na neobilježenim i na nedozvoljenim mjestima te namjerno paljenje trave i korova. Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, kao i neadekvatno upravljanje šumama i pritisci na zimovališta i mrijestilišta predstavljaju veliki pritisak po zaštićena područja, ali i prijetnju za ekosisteme.

KJUzZPPKS u okviru upitnika za SP Vrelo Bosne i ZP Bentbaša konstatovala je porast zastupljenih pritisaka i prijetnji, međutim, uslijed nedostatka informacija i odsustva dugoročnog monitoringa nisu ponuđeni odgovori o opsegu, uticaju i trajnosti navedenih pritisaka i prijetnji.

Detaljni pregled zastupljenih pritisaka i prijetnji u zaštićenim područjima u FBiH predstavljen je u tabeli 7 u nastavku.

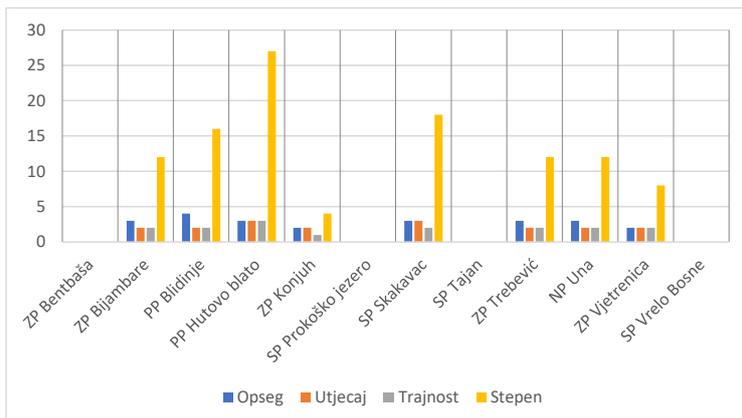
Tabela 7: Zastupljeni pritisci i prijetnje u zaštićenim područjima u FBiH

Zastupljeni pritisci i prijetnje	Procent zaštićenih područja u FBiH koji su identificirali ovaj problem kao prisutan (%)	Komentar
Neadekvatno upravljanje vodama	33,33	Neadekvatno upravljanje vodama zastupljeno je u ZP Bijambare, PP Hutovo blato, NP Una i ZP Vjetrenica.
Požari	33,33	Požari se javljaju kao pritisak i/ili prijetnja na sljedećim područjima: PP Blidinje, PP Hutovo blato, SP Skakavac i ZP Trebević. Prijetnje koje su povezane sa požarima nastaju prvenstveno zbog spaljivanja livada i pašnjaka u kontakt zonama te prenosa požara na šumske ekosisteme unutar prostora.
Eutrofikacija i sukcesija	33,33	Eutrofikacija predstavlja pritisak u PP Hutovo blato i SP Prokoško jezero, dok sukcesija zapuštenih poljoprivrednih površina predstavlja pritisak u ZP Bijambare i SP Skakavac. Trenutno ne postoji mehanizam za rješavanje problema zarastanja livadskih ekosistema. Ovaj problem se javlja kao poveznica sa demografskim promjenama i antropogenim uticajima, ali i sa intenzifikacijom prirodnih procesa. U navedenim zaštićenim područjima poljoprivredne aktivnosti su se u zadnjim decenijama drastično smanjile, što uzrokuje širenje šumskih ekosistema i zarastanje livada i pašnjaka. Upravljači navedenih ZP za sada nemaju definisanih mehanizama s kojim bi mogli potaknuti aktivno upravljanje livadskih ekosistema koji se nalaze u privatnom vlasništvu.
Imovinsko-pravni odnosi	33,33	Neriješeni imovinsko-pravni odnosi zastupljeni su u ZP Konjuh, SP Prokoško jezero, NP Una i SP Vrelo Bosne. Problem imovinsko-pravnih odnosa, vlasničke problematike i nelegalne gradnje je čest pritisak u zaštićenim područjima. Jedan od primjera je kompleks historijskih objekata Stojčevac u okviru obuhvata SP Vrelo Bosne. S obzirom na to da se nalazi u samom podnožju planine Igman, na ovom prostoru vlada specifična mikroklima, koja uvjetuje pojavu nešto hladnijeg i vlažnijeg zraka nego u okolnim područjima, što čini područje izrazito atraktivnim tokom ljetnih dana. Kompleks Stojčevca nalazi se na Listi peticija za zaštitu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (br. peticije: 08.1-6-58/03), a u njegovom obuhvatu nalaze se nekadašnji značajni turistički objekti. Iako Stojčevac teritorijalno pripada općini Ilidža, kompletan kompleks je u vlasništvu Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, međutim zbog nepostojanja Zakona o državnoj imovini, na ovom području nije utvrđeno vlasništvo nad imovinom, tako da trenutno nijedna institucija nije direktni korisnik ili nadležna za ove lokalitete. Objekti na navedenom lokalitetu u ruševnom su stanju, a okolni prirodni pojas je narušen i oštećen od strane nesavjesnih građana. Na lokalitetu se povremeno pojavljuje nepropisno odložen otpad koji radnici na održavanju SP Vrelo Bosne uklanjaju, a KJU za zaštićena prirodna područja snosi troškove za prikupljanje i odvoz otpada. U području se saobraća motornim vozilima na područjima gdje to nije dozvoljeno. Trenutno, KJU za zaštićena područja KS i Kanton Sarajevo nemaju nadležnost za rekonstrukciju objekta. U SP Vrelo Bosne se nalazi i zgrada nekadašnje šumarske škole koja se nalazi u evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo. Objekti na lokalitetu nalaze se u ruševnom stanju, a okolni prirodni pojas je narušen, a nesavjesni građani povremeno koriste ovu lokaciju za odlaganje otpada. U blizini zgrade nalazi se improvizirano naselje pripadnika/-ica Romske populacije. KJU za zaštićena područja nema nadležnost za rekonstrukciju objekta.
Turizam i rekreacija	25	Zaštićena područja koja su navela turizam i rekreaciju kao pritisak su sljedeća: PP Blidinje, ZP Bijambare i

		ZP Trebević. U toku turističke sezone, pojedini dijelovi zaštićenih područja su pod pritiskom uslijed velikog broja posjetilaca i ubrzanog razvoja turističke i ugostiteljske ponude. Zaštićena područja koja su ovo izdvojila kao pritisak imaju nedovoljan kapacitet parking mjesta. Kao rezultat nerijetko dolazi i do velike reprodukcije neorganskog otpada uzrokovana sve većim brojem posjetilaca.
Neadekvatno upravljanje šumama	25	Neadekvatno upravljanje šumama kao pritisak ističu sljedeća područja: PP Blidinje, ZP Konjuh, SP Skakavac. ZP Konjuh ističe eksploataciju i neadekvatno upravljanje šumama kao snažan i široko rasprostranjen pritisak.
Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja	16,67	Nedozvoljen ribolov i sakupljanje bilja istaknuti su kao pritisak u PP Blidinje i PP Hutovo blato. Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, predstavljaju veliki pritisak po zaštićena područja, ali i prijetnju za ekosisteme.
Otpadne vode	16,67	Otpadne vode kao prijetnja izdvojene su u ZP Bijambare i PP Blidinje. Neracionalno korištenje vode, otpadne vode i zagađenje voda nastalo intenzivnom poljoprivrednom proizvodnjom u slivnom području vodotokova, kao i ostali „rubni efekti“, potencijalna su prijetnja na degradiranje i mijenjanje staništa unutar zaštićenih područja.
Invazivne vrste	16,67	Invazivne vrste su izdvojene kao veliki pritisak i prijetnja u PP Hutovo blato , dok su u NP Una one još uvijek mali pritisak. U NP Una u posljednje dvije godine provodi se EU projekat o biljnim invazivnim vrstama, u njihovom slučaju kao partnera u projektu japanskog dvornika (Reynoutria x bohemica) koja, po njihovim zapažanjima, može biti prijetnja, a posebno ako se uzme u obzir da se radi o vrsti koja se vrlo teško iskorjenjuje pa čak i upotrebom hemijskih metoda koje u NP Una ne koriste zbog podzemnih voda. Trenutno navedena vrsta se širi putem rizoma, tako da širenje još uvijek nije izvan kontrole, međutim postoji mogućnost da će zbog porasta godišnjeg prosjeka temperature zraka vrsta početi da se širi putem sjemena.
Otpad	16,67	Zbog porasta broja posjetilaca, PP Blidinje i ZP Trebević su izdvojili otpad kao pritisak.
Pritisci na zimovališta i mrijestilišta	8,33	PP Hutovo blato ističe prisustvo pritisaka na zimovalištima i mrijestilištima. PP Hutovo Blato ističe da zatvaranje ponora i preusmjerenje voda za proizvodnju hidroenergije u slivu rijeke Trebišnjice, Bregave i Neretve dovodi do promjene u prirodnom vodnom režimu što vodi do ekstremnih suša i požara, poplava i šteta koje one prouzrokuju na mriješćenju riba, skloništima za ptice i divlje životinje, onečišćenju i zamuljivanju.
Korištenje mineralnih sirovina	8,33	ZP Bentbaša izdvaja eksploataciju mineralnih sirovina kao pritisak. Kamenolom Lapišnica nalazi se u granicama ZP u okviru istočne strane. Sam površinski kop nalazi se izvan obuhvata zaštićenog područja, ali se prateći objekti separacije i infrastruktura kamenoloma Lapišnica nalaze u obuhvatu ZP Bentbaša. Na prostoru ZP Bentbaša postoje kompanije koje vrše eksploatairanje krečnjačkih stijena, a koje nemaju potrebnu dozvolu za rad.

1.5.5.1.1 Klimatske promjene u zaštićenim područjima FBiH

Na slici 6 grafički je predstavljen intenzitet klimatskih promjena u zaštićenim područjima FBiH na osnovu provedenog upitnika i odgovora upravljača.

Slika 6: Klimatske promjene i njihov intenzitet u zaštićenim područjima FBiH

Detaljan pregled i komentari upravljača na prisustvo klimatskih promjena i njihov intenzitet u zaštićenim područjima u FBiH predstavljeni su u nastavku u tabeli 8.

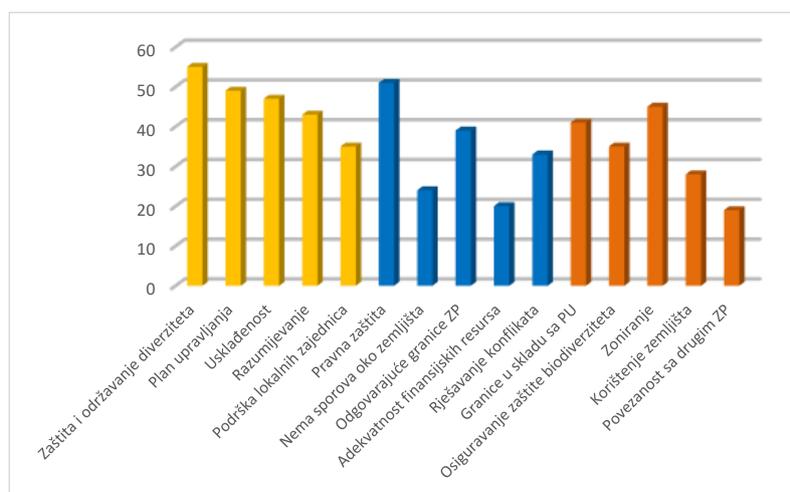
Tabela 8: Klimatske promjene u zaštićenim područjima u FBiH

Raspoređeno u sljedeće kategorije: *Izraženi opseg, uticaj, trajnost, stepen klimatskih promjena u zaštićenim područjima (crveno), Prisustvo klimatskih promjena, ali opseg, uticaj, trajnost, stepen nisu izraženi (žuto), klimatske promjene nisu primijećene u zaštićenim područjima (zeleno); nisu pravilno navedeni indikatori opseg/uticaj/trajnost/stepen (sivo)*

Zaštićeno područje	Opseg	Uticaj	Trajnost	Stepen	Komentar
ZP Bentbaša					Iako indikatori opseg/uticaj/trajnost/stepen nisu navedeni u Upitniku, ZP Bentbaša ističe da klimatske promjene predstavljaju značajan rizik i izazove za zaštićena područja. U navedenim zaštićenim područjima primijećeni su indikatori koji su povezani sa klimatskim promjenama, i to porast temperature i promjena količine padavina što posljedično može uticati na migraciju vegetacije i životinjskog svijeta na nova staništa, fragmentaciju staništa, kao i povećanje učestalosti i intenziteta požara, poplava i suša.
ZP Bijambare					-
PP Blidinje					U PP Blidinje su primijećene manje količine snježnih padavina.
PP Hutovo blato					-
ZP Konjuh					-
SP Prokoško jezero					U proteklom periodu nisu se provodile procjene uticaja i ranjivosti na klimatske promjene u SP Prokoško jezero , jer nisu bile prisutne i nisu imale uticaja na bitne promjene na navedeno područje. Klimatske promjene su očekivane na većim nadmorskim visinama, stoga ovaj stav SP Prokoško jezero prepisuje se dugogodišnjem nedostatku monitoringa i upravljanja područjem.
SP Skakavac					-
SP Tajan					SP Tajan navodi da u ovom zaštićenom području nisu primijećeni uticaji klimatskih promjena.
ZP Trebević					-
NP Una					U NP Una su primijećene češće i intenzivnije vremenske nepogode, suše i požari, kraći period hibernacije kod medvjeda kao i pojava klizišta koju pripisuju klimatskim promjenama.
ZP Vjetrenica					U ZP Vjetrenica ističu da postoji veza između velike količine padavina u određenim mjesecima kao i suša u ljetnom periodu koja ima određene uticaje na špiljske ekosisteme.
SP Vrelo Bosne					Iako indikatori opseg/uticaj/trajnost/stepen nisu navedeni u Upitniku, SP Vrelo Bosne ističe da klimatske promjene predstavljaju značajan rizik i izazove za zaštićena područja. U navedenim zaštićenim područjima primijećeni su indikatori koji su povezani sa klimatskim promjenama, i to porast temperature i promjena količine padavina što posljedično može uticati na migraciju vegetacije i životinjskog svijeta na nova staništa, fragmentaciju staništa, kao i povećanje učestalosti i intenziteta požara, poplava i suša.

3.1.1.2 Planiranje u zaštićenim područjima u FBiH

Na osnovu prikupljenih odgovora upravljača zaključuje se da unutar kategorije planiranja postoje aspekti koji su razvijeniji dijelovi usvojenih planova upravljanja, ali su zastupljeni i oni aspekti koji su nedovoljno definirani i razrađeni. Ukupni rezultati za dio provedenog upitnika posvećenog planiranju u zaštićenim područjima, grafički su predstavljeni na slici 7.

Slika 7: Planiranje u zaštićenim područjima FBiH

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: ciljevi (žuta), pravna sigurnost (plava) i projektovanje i planiranje lokacije (narandžasta))

Analiza efikasnosti planiranja u okviru zaštićenih područja u FBiH podijeljena je u tri kategorije: ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije. U svakoj od navedenih kategorija određeni aspekti su bolje razvijeni i ocijenjeni u poređenju sa drugim, što je detaljnije obrazloženo u tabeli 9.

Tabela 9: Planiranje u zaštićenim područjima u FBiH

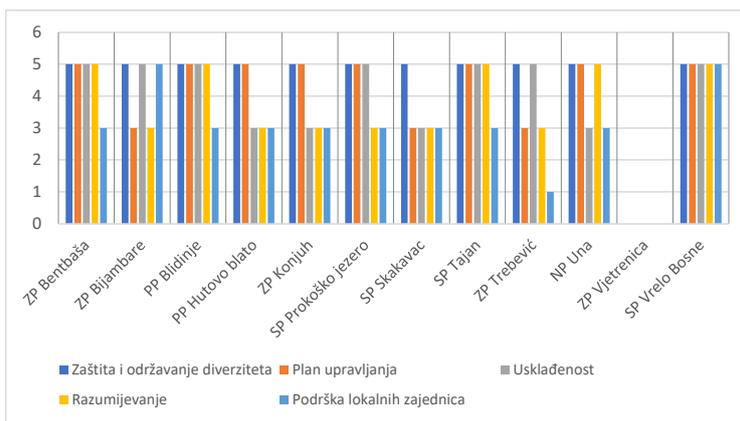
Raspoređeno u sljedeće kategorije: Razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u FBiH (zeleno); Zadovoljavajuće razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u FBiH (žuto); Slabije razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u FBiH (crveno)

Kategorija	Bodovi	Komentar
Ciljevi	55	▪ Zaštita i održavanje biodiverziteta, geodiverziteta i drugih prirodnih obilježja područja kao cilj upravljanja zaštićenih područja u FBiH je razvijena strane planiranja upravljanja zaštićenim područjima.
	49	▪ Plan upravljanja
	47	▪ Usklađenost
	43	▪ Razumijevanje
	35	▪ Podrška lokalnih zajednica
Pravna sigurnost	51	▪ Pravna zaštita je razvijena strana planiranja upravljanja zaštićenim područjima.
	24	▪ Nema sporova oko zemljišta
	39	▪ Odgovarajuće granice zaštićenog područja
	20	▪ Adekvatnost finansijskih resursa: Finansijski resursi i sporovi oko zemljišta su također prepoznati kao prepreka za zaštićena područja u FBiH.
	33	▪ Rješavanje konflikata
Projektiranje i planiranje lokacije	41	▪ Granice u skladu sa planom upravljanja
	35	▪ Osiguravanje zaštite biodiverziteta
	45	▪ Zoniranje
	28	▪ Korištenje zemljišta
	19	▪ Povezanost sa drugim zaštićenim područjima: Odgovori upravljača su pokazali da je povezanost sa drugim zaštićenim područjima slabije razvijena.

U narednim potpoglavljima detaljnije su razmotreni ciljevi, pravna sigurnost i projektiranje te lokacije zaštićenih područja.

3.1.1.2.1 Ciljevi

Na osnovu odgovora upravljača, zaključuje se da ciljevi zaštićenih područja predviđaju zaštitu i održavanje biodiverziteta u svim ispitanim zaštićenim područjima. Ciljevi vezani za biodiverzitet su uglavnom jasno definirani u svim planovima upravljanja koji su usvojeni ili su u izradi, vjerovatno zato što su dobro postavljeni i u zakonima o proglašenju zaštićenih područja i u uskoj vezi sa kategorijom zaštićenog područja što je grafički predstavljeno na slici (slika 8).

Slika 8: Ciljevi zaštićenih područja FBiH

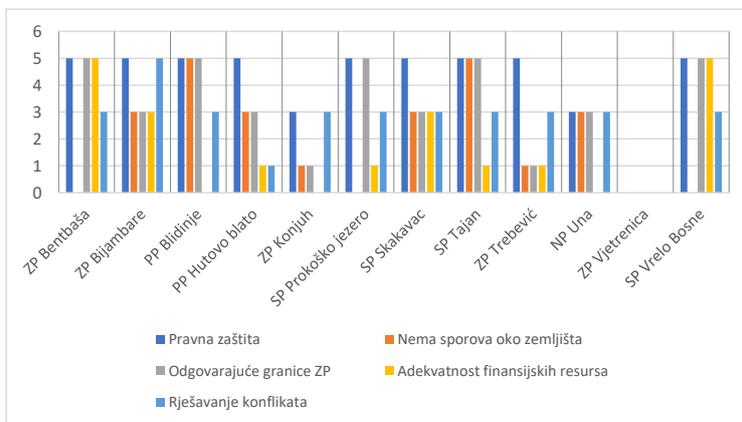
Za parametre usklađenosti politike i planova upravljanja sa ciljevima zaštićenog područja te razumijevanja ciljeva i politike od strane zaposlenika zaštićenog područja zaključuje se da zaštićena područja imaju zadovoljavajući rezultat, s obzirom da su sva zaštićena područja u provedenom upitniku istakla da usklađenost i razumijevanje potpuno ili uglavnom postoje. Na osnovu analiziranih rezultata upitnika SP Prokoško jezero trenutno nema usvojen važeći plan upravljanja niti se u proteklom periodu pristupilo njegovoj izradi.

Na osnovu odgovora upravljača zaštićenih područja u većini slučajeva podrška lokalnih zajednica značajno varira u zaštićenim područjima. Zaštićena područja u kojima je u većoj mjeri zastupljena podrška lokalne zajednice su ZP Bijambare i SP Vrelo Bosne, dok većina drugih zaštićenih područja uglavnom ima djelomičnu podršku lokalnih zajednica. Iz Zaštićenog pejzaža Trebević ističu da podršku uglavnom nemaju. Ovakvi rezultati impliciraju nedostatak komunikacije i edukacije u cilju upoznavanja stanovništva sa ciljevima, kako bi lokalno stanovništvo moglo razumjeti ciljeve zaštite, pa samim tim i podržati zaštićena područja. Spomenik prirode Vrelo Bosne je zaštićeno područje sa najvećim – maksimalnim brojem bodova u ovoj kategoriji, dok su SP Skakavac i ZP Trebević imali najmanji broj poena.

Upravljač ZP Vjetrenica nije ustupio odgovore na pitanja iz kategorije ciljeva.

3.1.1.2.2 Pravna sigurnost

Većina zaštićenih područja (82%) smatra da postoji dugoročna, pravno obvezujuća zaštita. Rezultati upitnika u kategoriji pravne sigurnosti sažeti su na slici u nastavku (slika 9).

Slika 9: Pravna sigurnost u zaštićenim područjima FBiH

U pogledu pravne sigurnosti cjelokupno, zaštićena područja koja se ističu sa zadovoljavajućim ocjenama su ZP Bijambare i SP Tajan. S druge strane, ZP Konjuh ima nezadovoljavajući broj poena. Mnogobrojni upravitelji ističu problem **neriješenih sporova po pitanju zakupa ili prava korištenja zemljišta**, npr. problemi s katastrom i/ili imovinsko-pravnim odnosima, a posebno:

- **SP Vrelo Bosne** ističe problem rješavanja vlasničke problematike kao problem. Kompleks Stojčevca nalazi se na *Listi peticija za zaštitu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH* (br. peticije: 08.1-6-58/03), a u njegovom obuhvatu nalaze se nekadašnji značajni turistički objekti poput Titove vile, Titov hotel, tajni vojni tuneli do atomskog skloništa, jezero u blizini Titove vile te brojna kaptirana vrela. Iako Stojčevac teritorijalno pripada općini Iliđža, kompletan kompleks je u vlasništvu Vijeća ministara BiH, međutim zbog nepostojanja Zakona o državnoj imovini, na ovom području nije utvrđen titular vlasništva nad imovinom, tako da trenutno nijedna institucija nije direktni korisnik ili nadležna za ove lokalitete što predstavlja problem u samom upravljanju prostorom i restauraciji.
- **ZP Bentbaša** i kontakt zona rubnih područja obuhvata, odlikuju se čistim naslagama krečnjačkih stijena koje se od 2006. godine eksploatišu na kamenolomu Lapišnica. Kamenolom Lapišnica nalazi se u granicama zaštićenog područja u okviru istočne strane, u naselju Obhodža na samoj granici FBiH i RS-a. Sam površinski kop nalazi se izvan obuhvata zaštićenog područja, na oko 300 metara od granice ZP Bentbaša, ali se prateći objekti separacije i infrastruktura kamenoloma Lapišnica nalaze u obuhvatu ZP Bentbaša. Na prostoru ZP Bentbaša postoje kompanije koje vrše eksploataciju krečnjačkih stijena, a koje nemaju potrebnu dozvolu za rad.
- **ZP Konjuh** problem neriješenih imovinsko-pravnih odnosa kao i promjenu namjene zemljišta ističe kao jedan od najvećih problema sa kojim se susreću.

Granice zaštićenog područja su kod 46% zaštićenih područja u potpunosti, a kod 36% uglavnom odgovarajuće i omogućavaju postizanje ciljeva zaštićenog područja. Međutim, kod 18% zaštićenih područja granice uglavnom nisu zadovoljavajuće. Iz ZP Trebević ističu da su prirodne cjeline i postojeća cestovna i komunalna infrastruktura unutar ovog zaštićenog područja podijeljene entitetskom linijom.

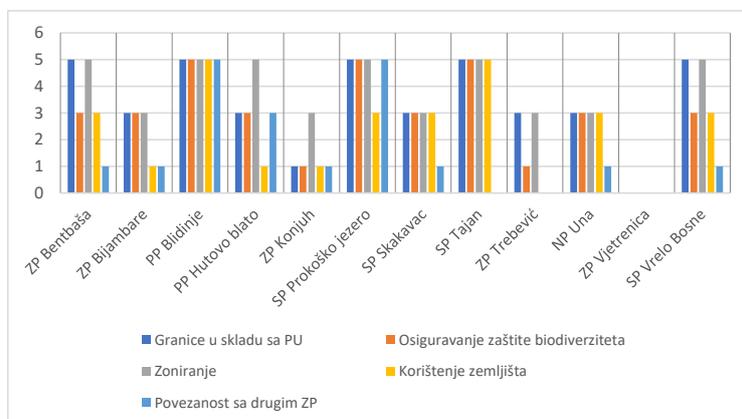
Konflikti sa lokalnom zajednicom postoje u većini slučajeva i rješavaju se sa osrednjom uspjehom. U ZP Bijambare rješavanje konflikta sa lokalnom zajednicom provodi se jako uspješno dok je kod PP Hutovo blato rješavanje konflikata uglavnom ocijenjeno kao neuspješno. SP Prokoško jezero navodi nepoštivanje i kršenje propisanih mjera koje se odnose na način pokrivanja objekata koji se nalaze na prostoru SP Prokoško jezero.

Najizraženiji problem u ovoj grupi pitanja prema procjenama učesnika je nedostatak ljudskih i finansijskih resursa da bi se primjenjivale ključne aktivnosti u skladu sa zakonskim okvirom i planom upravljanja. U samo dvije ustanove je količina sredstava opisana kao potpuno adekvatna – ZP Bentbaša i SP Vrelo Bosne, dok čak tri smatraju da su zaposleni i finansijska sredstva potpuno neadekvatna – PP Blidinje, ZP Konjuh i NP Una, što će biti predmet dalje diskusije u kategoriji Ulaganje.

Upravljač ZP Vjetrenica nije ustupio odgovore na pitanja iz kategorije pravne sigurnosti.

3.1.1.2.3 Projektovanje i planiranje lokacije

Obuhvat i položaj granica ZP uglavnom pružaju mogućnost za optimalnu zaštitu biodiverziteta u svim područjima što je predstavljeno na slici 10 u nastavku.

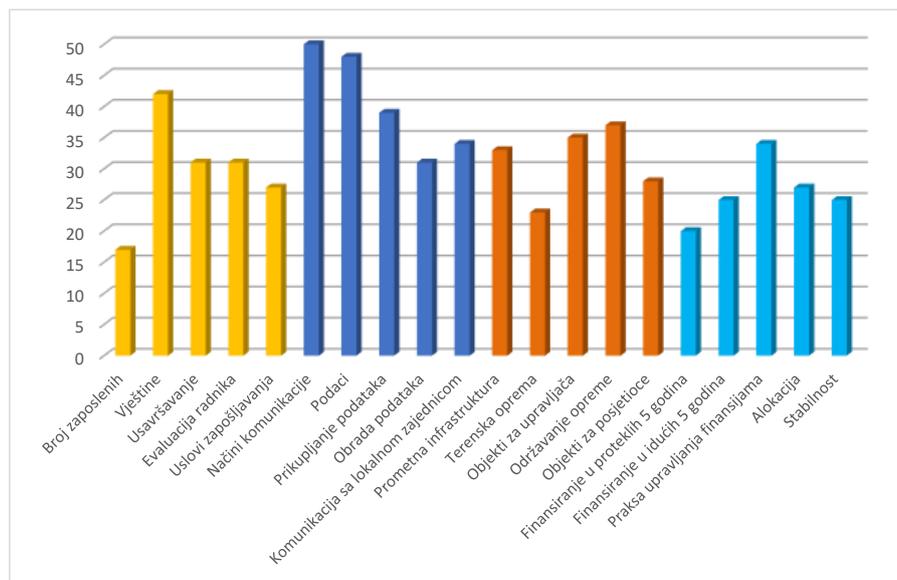
Slika 10: Projektovanje i planiranje lokacije zaštićenih područja FBiH

Granice zaštićenih područja u FBiH većinom su u potpunosti ili uglavnom u skladu s ciljevima zaštićenog područja, izuzev ZP Konjuh kod kojih granice uglavnom nisu u skladu s planom upravljanja. Pored ZP Konjuh, i ZP Trebević nailazi na problem kada je osiguravanje zaštite biodiverziteta u pitanju. Sistem zoniranja zaštićenih područja je potpuno ili uglavnom adekvatan za postizanje ciljeva kod svih zaštićenih područja u FBiH. U potkategoriji projektiranja i planiranja lokacije zaštićenog područja izdvajaju se PP Blidinje i SP Prokoško jezero sa zadovoljavajućom ocjenom. S druge strane, ZP Konjuh i ZP Trebević, sudeći po procjenama ispitanika ne zadovoljavaju status po pitanju projektovanja i planiranja u zaštićenom području. Korištenje zemljišta je problem kod pojedinih zaštićenih područja, među kojima se ističe ZP Trebević, jer je jedino zaštićeno područje kod kojeg korištenje zemljišta u okolnim područjima potpuno onemogućava efikasno upravljanje zaštićenim područjem. PP Blidinje ističe da zatvaranje ponora i preusmjeravanje voda za proizvodnju hidroenergije u slivu rijeka Trebišnjice, Bregave i Neretve predstavlja veliki problem u zaštićenom području. U području ZP Bijambare su se poljoprivredne aktivnosti u zadnjim decenijama drastično smanjile, što uzrokuje širenje šumskih ekosistema i zarastanje livada i pašnjaka. Upravljač KJUzZPPKS za sada nema nekog mehanizma s kojim bi mogla potaknuti aktivno upravljanje livadskih ekosistema koji se nalaze u privatnom vlasništvu. Prevladavajući odgovori na pitanje povezanosti sa drugim zaštićenim područjima su negativni, osim za PP Blidinje i SP Prokoško jezero koji ističu da su dobro povezani sa drugim zaštićenim područjima.

Upravljač ZP Vjetrenica nije ustupio odgovore na pitanja iz kategorije projektiranja i planiranja lokacije zaštićenog područja.

3.1.1.3 Ulaganje u zaštićenim područjima FBiH

Ulaganje u zaštićena područja FBiH posmatrano je kroz sljedeće kategorije: zapošljavanje, komunikacija i informacije, infrastruktura i finansije. Rezultati analize dobijenih odgovora prikazani su na slici 11 i u tabeli 10 ispod.

Slika 11: Ulaganje u zaštićena područja FBiH

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: zapošljavanje (žuta), komunikacija i informacije (plava), infrastruktura (narandžasta) i finansije (svijetlo plava)

Analiza ulaganja u zaštićenim područjima FBiH podijeljena je u četiri kategorije detaljnije je predstavljena u tabeli 10 u nastavku.

Tabela 10: Ulaganje u zaštićenim područjima u FBiH

Raspoređeno u sljedeće kategorije: Razvijen segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (zelena), Zadovoljavajući segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (žuta), Nedovoljno razvijen segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (crvena)

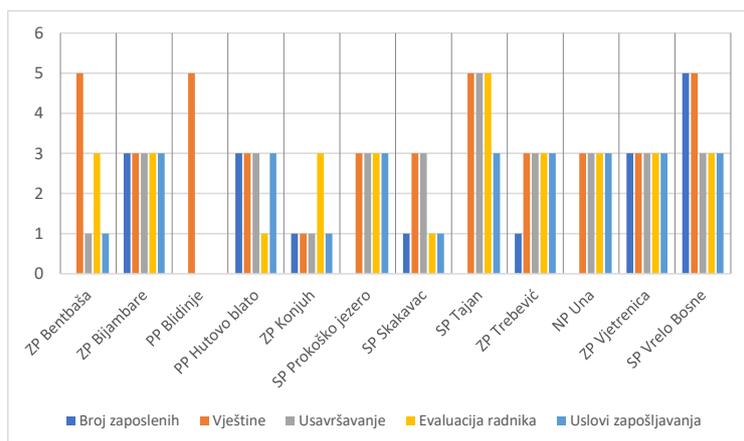
Kategorija	Bodovi	Komentar
Zapošljavanje	17	▪ Broj zaposlenih
	42	▪ Vještine
	31	▪ Usavršavanje
	31	▪ Evaluacija radnika
	27	▪ Uslovi zapošljavanja
Komunikacija i informacije	50	▪ Načini komunikacije
	48	▪ Podaci
	39	▪ Prikupljanje podataka
	31	▪ Obrada podataka
	34	▪ Komunikacija sa lokalnom zajednicom
Infrastruktura	33	▪ Prometna infrastruktura
	23	▪ Terenska oprema
	35	▪ Objekti za upravljača
	37	▪ Održavanje opreme
	28	▪ Objekti za posjetioce
Finansije	20	▪ Finansiranje u proteklih pet godina
	25	▪ Finansiranje u idućih pet godina
	34	▪ Praksa upravljanja finansijama
	27	▪ Alokacija
	25	▪ Stabilnost

Analizom odgovora upravljača zaštićenih područja FBiH zaključuje se da su kategorije broj zaposlenih i uslovi zapošljavanja sa najmanje dodijeljenih bodova. Nedostatak zaposlenih i uslovi zapošljavanja za zaštićena područja u FBiH su u velikom nedostatku, tj. potrebno je uložiti više sredstava i izvršiti rekonstrukciju plana za primanje nove radne snage i plana za uslove zapošljavanja. Kategorije koje također ne ispunjavaju zadovoljavajuće uslove su: terenska oprema, finansiranje u proteklih pet godina, finansiranje u idućih pet godina, stabilnost i objekti za posjetioce. Ono što može dovesti do nezadovoljstva ispunjavanja uslova za pojedine kategorije, kao što su navedene, jeste nedostatak finansijskih sredstava. Većina anketiranih se izjasnila da nemaju prikladnu terensku opremu za sprovođenje ključnih aktivnosti, kao ni prometnu infrastrukturu za posjetioce.

Na osnovu odgovora upravljača utvrđeno je da je dobro stanje sa prikupljenim podacima, obradom podataka, načinom komunikacije i komunikacija sa lokalnim zajednicama. Postoji redovna saradnja sa partnerima, lokalnom zajednicom i drugim organizacijama te lokalne zajednice većinom učestvuju u odlukama koje mogu imati uticaj na njih. Najveći broj nezadovoljavanja potreba jeste u kategorijama koje su vezane za budžet, odnosno finansiranje iz budžeta FBiH.

3.1.1.3.1 Zapošljavanje

Analiza potkategorije zapošljavanja u zaštićenim područjima FBiH je predstavljena na slici 12 u nastavku.

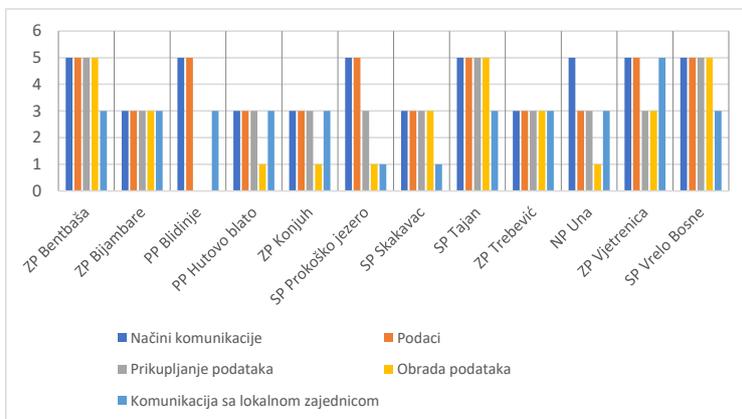

Slika 12: Zapošljavanje u zaštićenim područjima FBiH

Unutar zaštićenih područja FBiH utvrđeno je da su broj zaposlenih kao i uslovi zapošljavanja generalno nezadovoljavajući. Prema dostavljenim odgovorima, broj zaposlenih je na zadovoljavajućem nivou u SP Vrelo Bosne, a nakon toga slijede ZP Vjetrenica i PP Hutovo Blato. Najmanja stopa zapošljavanja je uočena kod NP Una, ZP Bentbaša, PP Blidinje, SP Prokoško jezero. Sa kategorijom potrebnih vještina radnika najbolje ocijenjeni su SP Vrelo Bosne, SP Tajan, PP Blidinje i ZP Bentbaša, dok kod poslovnog usavršavanja i mogućnosti za razvoj samo ZP Tajan ima zadovoljavajući kapacitet. U većini slučajeva aktivnost usavršavanja radnika se svodi na individualnu inicijativu zaposlenih koji u zavisnosti od finansijskih sredstava i politike upravljačkih tijela, dobijaju podršku za usavršavanje. PP Blidinje u kategoriji vještina radnika ima zadovoljavajuću ocjenu, dok sve ostale kategorije nisu ocijenjene zadovoljavajuće. PP Blidinje je zaštićeno područje sa najmanjom ocjenom u kategoriji zapošljavanja, dalje slijede SP Prokoško jezero i SP Skakavac. Najbolje ocijenjena zaštićena područja u ovoj kategoriji su SP Vrelo Bosne i SP Tajan. Potrebno je da se uz finansijsku pomoć nadležnih institucija omogući dodatno zapošljavanje osoba iz struke - za oblast ekologije, biologije i aktivnog upravljanja.

3.1.1.3.2 Komunikacija i informacije

Na osnovu dostavljenih upitnika zaštićenih područja FBiH, utvrđuje se da postoji redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora zaštićenih područja što je prikazano na slici 13 u nastavku.

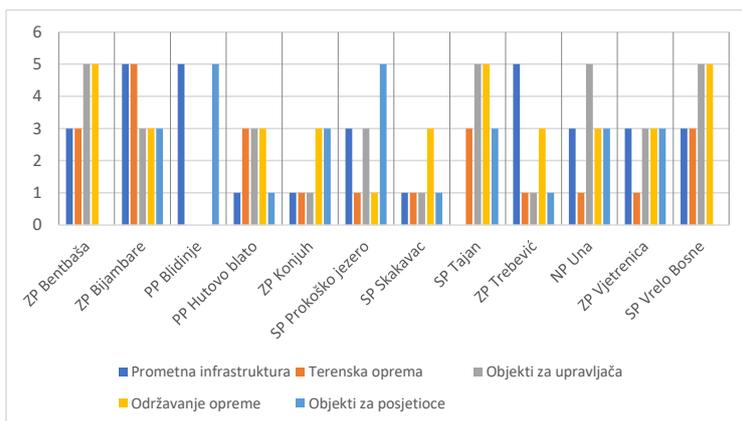

Slika 13: Komunikacija i informacije u zaštićenim područjima FBiH

Zaštićena područja koja zadovoljavaju ove kategorije su SP Vrelo Bosne, SP Skakavac i ZP Bentbaša. Također, postoje odgovarajući sistemi za obradu i analizu podataka. Zadovoljavajuću procjenu su dali ispitanici iz SP Vrelo Bosne, SP Tajan i ZP Bentbaša. Između kategorija prikupljanja i obrade podataka za efikasnu procjenu stanja, potrebna je usaglašenost između zaštićenih područja. Komunikacija sa lokalnim zajednicama je uglavnom ostvarena, tj. postoji efikasna saradnja između lokalnih zajednica i anketiranih zaštićenih područja. SP Prokoško jezero od 2021. godine planira aktivno raditi na poboljšanju komunikacije sa lokalnom zajednicom, tačnije sa ljudima koji borave na prostoru zaštićenog područja jer je trenutna komunikacija nezadovoljavajuća.

3.1.1.3.3 Infrastruktura

Rezultati za stanje infrastrukture unutar zaštićenih područja FBiH su grafički predstavljani u nastavku na slici 14.

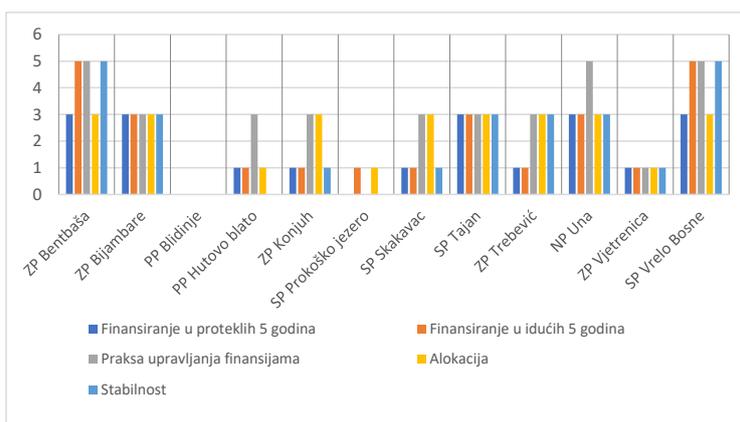

Slika 14: Infrastruktura u zaštićenim područjima FBiH

U većini zaštićenih područja putna infrastruktura je uglavnom prikladna za provođenje ključnih aktivnosti upravljanja. S druge strane, za SP Tajan je utvrđeno da je ona potpuno neprikladna, a u PP Hutovo blato, ZP Konjuh i SP Skakavac je uglavnom neprikladna. Problem terenske opreme je izražen u gotovo svim zaštićenim područjima izuzev SP Bijambare i ovo pitanje daje najslabiji bodovni rezultat što se prepisuje lošoj finansijskoj situaciji. Iz SP Prokoško jezero naglašavaju da će u budućem Planu upravljanja koji treba da se radi za SP Prokoško jezero, biti uvrštena i potreba za adekvatnom opremom čuvarske službe kao i mogućnost nabavke terenskih vozila. Objekti za smještaj osoblja su u manjoj ili većoj mjeri zadovoljavajući sa dosta velikim variranjem između zaštićenih područja po ovom pitanju. Primjerice upravljači ZP Bentbaša, SP Tajan, NP Una i SP Vrelo Bosne istakli su da su objekti za rad upravljača adekvatni, dok objekti ZP Konjuh, SP Skakavac, ZP Trebević ne ispunjavaju odgovarajuće kriterije. Prema procjenama upravljača, objekti za posjetioce su slabije razvijeni element ovog segmenta upravljanja.

3.1.1.3.4 Finansije

Finansije (u smislu različitosti izvora finansiranja) i finansijska samoodrživost zaštićenih područja FBiH procijenjene su kao veoma slaba tačka upravljanja zaštićenim područjima (slika 15).

Slika 15: Finansije u zaštićenim područjima FBiH

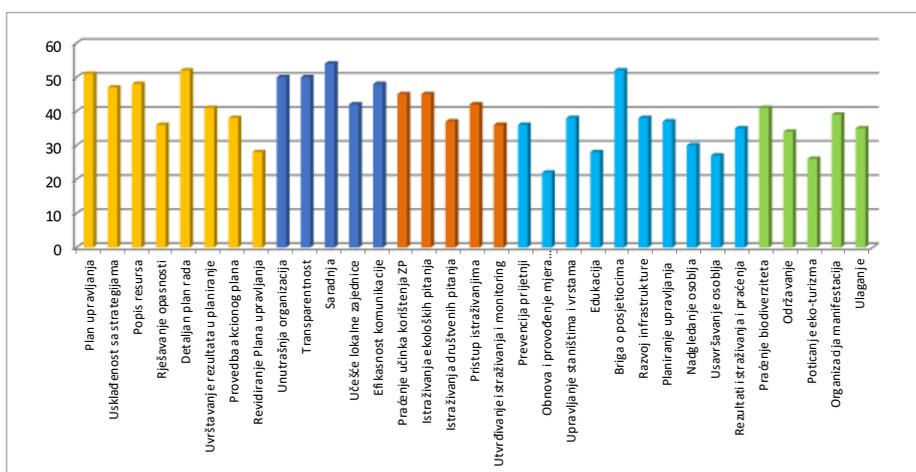
Zaštićena područja ostvaruju prihode na tri osnovna načina: iz budžeta kantona ili FBiH, iz prihoda ostvarenih obavljanjem vlastitih djelatnosti (zakupi, turizam, pružanje usluga itd.) te iz drugih izvora u skladu sa zakonom. Među mogućim izvorima finansiranja postoje još i: pretpristupni fondovi EU, razne donacije i slično. Ipak, u procjenama ispitanika reflektuje se nezadovoljstvo dosadašnjim finansiranjem, posebno u PP Blidinje, koje zajedno sa SP Prokoško jezero ima i najmanji budžet među proglašenim ZP u FBiH. Područja koja imaju zadovoljavajuće i stabilne prihode uključuju ZP Bentbaša, ZP Bijambare, SP Tajan, NP Una i SP Vrelo Bosne. Trenutna finansijska situacija u zaštićenim područjima utječe na obavljanje planiranih aktivnosti, posebno na polju naučno-istraživačkog rada i razvoja osoblja. Upravljači smatraju da su im potrebna veća donatorska sredstva i veći angažman nadležnih institucija kako bi se zaštićenim područjima moglo adekvatno i na stručan način upravljati.

3.1.1.4 Procesi u zaštićenim područjima FBiH

U ovom poglavlju predstavljeni su odgovori ispitanika na grupu pitanja koja se odnose na:

- planiranje upravljanja
- donošenje odluka o upravljanju
- istraživanje, evaluaciju i praćenje
- rezultate i
- pozitivne učinke korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenom području.

Rezultati analize odgovora prikazani su sumarno za sva analizirana zaštićena područja FBiH u nastavku na slici 16.

Slika 16: Procesi u zaštićenim područjima FBiH

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: planiranje upravljanja (žuta), donošenje odluka o upravljanju (plava), istraživanje, evaluaciju i praćenje (narandžasta), rezultati (svijetlo plava) i pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenom području (zelena))

Na nivou cjelokupnih rezultata zaključuje se da je donošenje odluka o upravljanju jača strana sistema, s manjim odstupanjima vezano za učešće lokalne zajednice u odlučivanju. Pozitivan rezultat utvrđen je i za saradnju sa najvećim brojem bodova. Slabost sistema ističe se u predstavljanju pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima te rezultati koji općenito nisu u skladu sa identificiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima zaštićenih područja i godišnjim planom rada. Detaljni rezultati analize odgovora upravljača na segment procesa u zaštićenim područjima FBiH dati su u tabeli 11.

Tabela 11: Procesi u zaštićenim područjima u F BiH

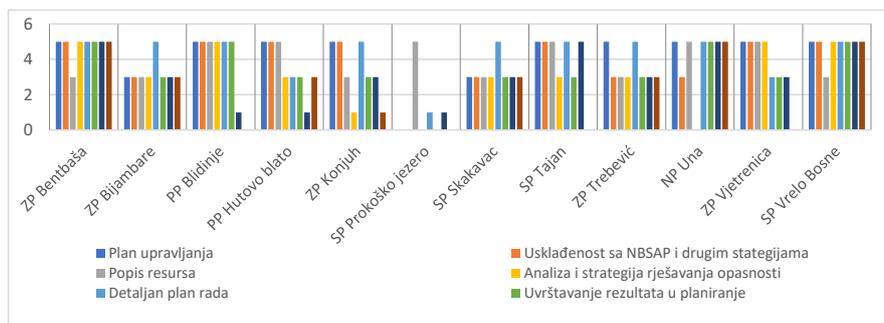
Raspoređeno u sljedeće kategorije: Razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (zeleno); Zadovoljavajuće razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (žuta); Nedovoljno razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (crvena)

Kategorija	Bodovi	Komentar
Planiranje upravljanja	51	Plan upravljanja
	47	Usklađenost sa strategijama
	48	Popis resursa
	36	Rješavanje opasnosti
	52	Detaljan plan rada
	41	Uvrštavanje rezultata u planiranje
	38	Provedba akcionog plana
	28	Revidiranje Plana upravljanja
Donošenje odluka o upravljanju	50	Unutrašnja organizacija
	50	Transparentnost
	54	Saradnja
	42	Učešće lokalne zajednice
	48	Efikasnost komunikacije
Istraživanje, evaluacija i praćenje	45	Praćenje učinka korištenja zaštićenog područja
	45	Istraživanja ekoloških pitanja
	37	Istraživanja društvenih pitanja
	42	Pristup istraživanjima
	36	Utvrđivanje istraživanja i monitoring
Rezultati	36	Prevenција prijetnji
	22	Obnova i provođenje mjera ublažavanja
	38	Upravljanje staništima i vrstama
	28	Edukacija
	52	Briga o posjetiocima
	38	Razvoj infrastrukture
	37	Planiranje upravljanja
	30	Nadgledanje osoblja
	27	Usavršavanje osoblja
	35	Rezultati istraživanja i praćenja
Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima	41	Praćenje biodiverziteta
	34	Održavanje
	26	Poticanje eko-turizma
	39	Organizacija manifestacija
	35	Ulaganje

U narednim potpoglavljima se ove kategorije elaboriraju i prikazuju po pojedinačnim zaštićenim područjima.

3.1.1.4.1 Planiranje upravljanja

Rezultati za potkategoriju planiranje upravljanja u zaštićenim područjima FBiH predstavljene su u nastavku na slici 17.

Slika 17: Planiranje upravljanja u zaštićenim područjima FBiH

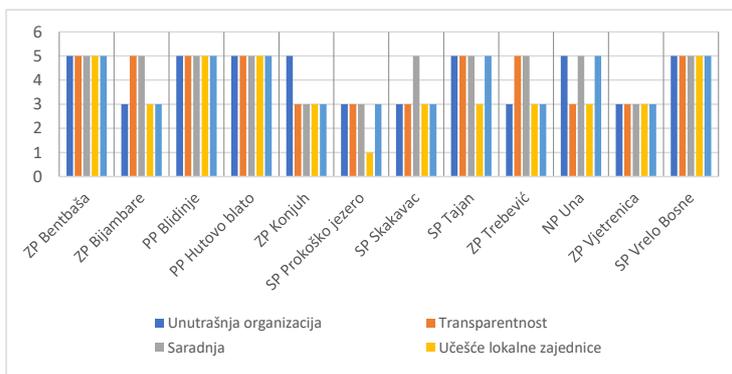
Većina zaštićenih područja ima razvijen sveobuhvatan i aktualan plan upravljanja što treba istaći kao vrlo pozitivan i svakako poželjan pokazatelj. Trenutno, ZP Bijambare i SP Skakavac imaju pripremljene planove upravljanja koji prolaze reviziju nadležnih institucija. U SP Prokoško jezero u narednom periodu potrebno je izabrati odgovornu instituciju koja će izraditi plan upravljanja. Planovi upravljanja su uglavnom ili potpuno usklađeni sa Strategijom i akcionim planom za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020 i drugim strategijama zaštite prirode kod svih ispitanika, izuzev SP Prokoško jezero koje trenutno nema plan upravljanja. Ovo je i razlog zbog kojeg ovo zaštićeno područje ima manji broj bodova u poređenju sa drugim područjima. Analiza prijetnji i pritisaka, kao i strategija njihovog rješavanja imaju srednju ocjenu. Pored Prokoškog jezera koje nema plan upravljanja, analizu i strategiju nema ni Nacionalni park Una. Slično važi i za detaljan godišnji plan rada, kao i uvrštavanje rezultata istraživanja i monitoringa u planiranje. U svim zaštićenim područjima postoji sveobuhvatan popis prirodnih i kulturnih resursa.

Usvojeni akcioni plan upravljačkog dokumenta se neredovno provodi u skladu s planiranim aktivnostima u dva zaštićena područja koja imaju plan upravljanja – PP Blidinje i PP Hutovo blato. Najslabiji segment u ovom aspektu upravljanja je, prema procjenama ispitanika, sistem redovnog revidiranja planova upravljanja zaštićenih područja. PP Blidinje, SP Tajan i ZP Vjetrenica navode da ne sprovode njegovu reviziju što bi po potrebi trebalo provoditi prema *Zakonu o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine* (Sl. novine FBiH, br. 66/13).

ZP Bentbaša i SP Vrelo Bosne koji imaju nedavno usvojene Planove upravljanja za 2020-2030 su zaštićena područja sa najboljim ocjenama u ovoj potkategoriji.

3.1.1.4.2 Donošenje odluka o upravljanju

Prema procjeni ispitanih predstavnika zaštićenih područja, u procesu donošenja odluka o upravljanju zaštićenim područjima nema značajnijih problema (slika 18).

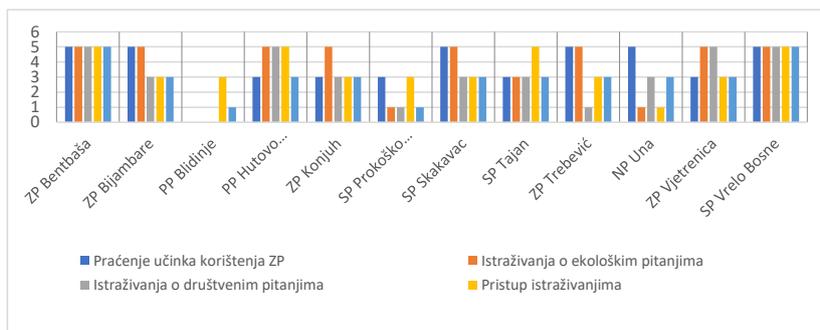
Slika 18: Donošenje odluka o upravljanju u zaštićenim područjima FBiH

U svim zaštićenim područjima uglavnom postoji jasna unutrašnja organizacija. Donošenje odluka o upravljanju je u uglavnom transparentno, odnosno proces donošenja odluka je javan. Istovremeno, javnost je nešto slabije upoznata sa ovim odlukama, a u skladu sa tim je i stav o učešću lokalne zajednice nešto nepovoljniji u ovom segmentu. Poželjno je veće uključivanje lokalnih zajednica u odlučivanje. Na osnovu odgovora ispitanika, ovaj problem je najizraženiji u SP Prokoško jezero.

Prema procjeni učesnika u procesu donošenja odluka o upravljanju zaštićenim područjima saradnja je vrlo uspješna između zaštićenih područja – svi ispitanici su na pitanje odgovorili potvrdno. Komunikacija između zaposlenih i rukovodstva zaštićenih područja je na zadovoljavajućem nivou kod svih zaštićenih područja u FBiH.

3.1.1.4.3 Istraživanje, evaluacija i praćenje

Kao što je već ranije spomenuto u dijelu posvećenom komunikaciji i informiranju, u ovom domenu upravljanja zaštićenim područjima utvrđeni su nedostaci, a rezultati su predstavljeni u nastavku na slici 19.

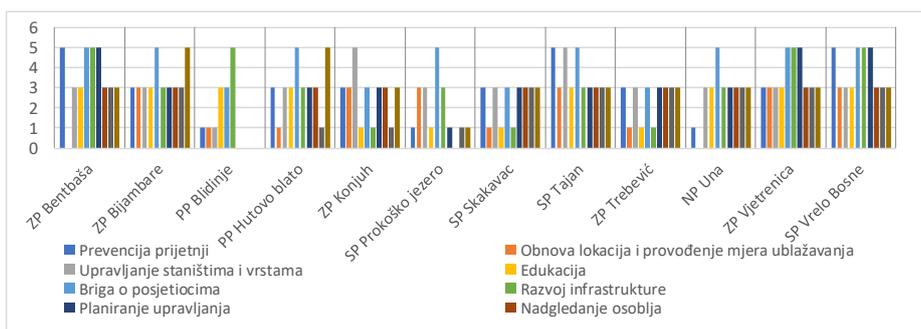

Slika 19: Istraživanje, evaluacija i praćenje u zaštićenim područjima FBiH

Uzimajući u obzir dostupne finansijske i ljudske resurse, rezultati ispitivanja ovog segmenta upravljanja su relativno povoljni. Međutim, na osnovu odgovora upravljača zastupljena su zaštićena područja koja su ispod prosjeka – PP Blidinje i SP Prokoško jezero. SP Prokoško jezero nalazi se na početku svog pravilnog administrativnog, upravljačkog, istraživačkog i finansijskog upravljanja. Poduzimaju se značajni koraci i na donošenju odluka, potrebnim i aktivnim monitorinzima kao i aktivne saradnje sa kolegama iz drugih zaštićenih područja.

3.1.1.4.4 Rezultati

Ovaj segment predstavlja sumiranje prethodno procjenjivanih aspekata uspješnosti upravljanja zaštićenim područjima. Na postavljeno pitanje o procjeni da li su u protekle dvije godine rezultati bili u skladu s identificiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima zaštićenog područja, kao i godišnjem planu rada, dati su uglavnom potvrdni odgovori (slika 20).

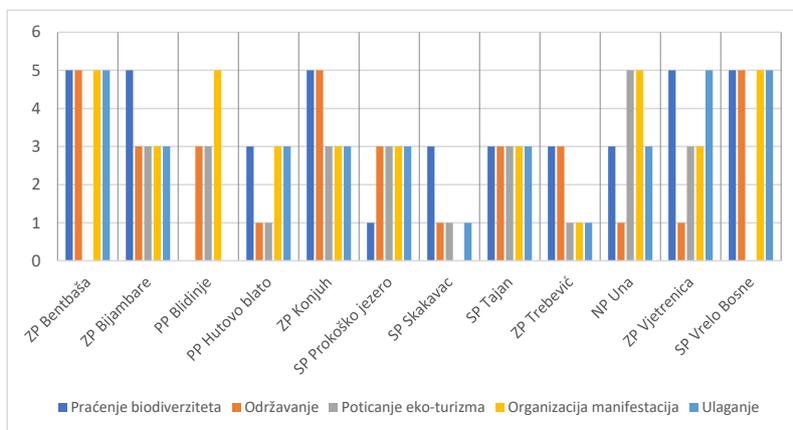
Slika 20: Rezultati u zaštićenim područjima FBiH

Procjene pokazuju da su najslabiji rezultati postignuti u pogledu obnove staništa u skladu s potrebama zaštićenih područja, radu na terenu s lokalnom zajednicom te edukaciji i usavršavanju osoblja. Na osnovu odgovora, utvrđeno je da su upravljači zadovoljni sa načinom brige o posjetiocima zaštićenih područja.

Upravljač NP Una ističe probleme na terenu koje imaju upravitelji zaštićenih područja, a koji su izraženi u svim zaštićenim područjima. Problemi na terenu podrazumijevaju nedovoljne kapacitete i obučenosť u inspekcijском nadzoru na svim nivoima, što zbog neprimjerenih aktivnosti čovjeka u prirodi dovodi do degradacije staništa i vrsta, nepoštivanja propisa i planskih dokumenata i izostanka adekvatnih mjera i sankcija protiv pravnih i fizičkih lica koji vrše nelegalne radnje u prirodi. Pod ovim ne podrazumijevaju samo uprave za inspekcijske poslove i nadležne općinske-gradske službe koje vrše inspekcijски nadzor, već i nadzornike-čuvare prirode u zaštićenim područjima svih kategorija, čuvare šuma pri kantonalnim upravama za šumarstvo te ribočuvare i lovočuvare koji djeluju pri udruženjima, a kojima su dati na upravljanje i korištenje određeni prirodni resursi. U skladu sa navedenim, usavršavanje osoblja i njihovo opremanje je od velike važnosti za svako zaštićeno područje. Ipak, zaštićena područja u FBiH imaju ispod prosječan broj bodova za ovu potkategoriju pitanje.

3.1.1.4.5 Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima

U odnosu na druge procese upravljanja mjerene ovom metodom procjene, pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima su slabije razvijene, posebno u domenu poticanja eko-turizma (slika 21).

Slika 21: Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima FBiH

Većina ispitanika potvrdila je da postoji redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora zaštićenih područja, izuzev PP Blidinje i SP Prokoško jezero. Nedostatak redovnog monitoringa i prikupljanja podataka može se prepisati nedostatku finansijskih sredstava, ali i obučenog osoblja neophodnog za provođenje takvih istraživanja. Održavanje prostora zaštićenih područja, sprečavanje i usporavanje sukcesije redovnim košenjem, pašarenjem su aktivnosti koje većina zaštićenih područja ne provodi redovno. Sukcesija je pritisak koji se posebno

ističe u ZP Bijambare i SP Skakavac. Do nje dolazi napuštanjem poljoprivrednih površina, a upravljači zaštićenih područja nemaju ovlasti da takve privatne površine održavaju.

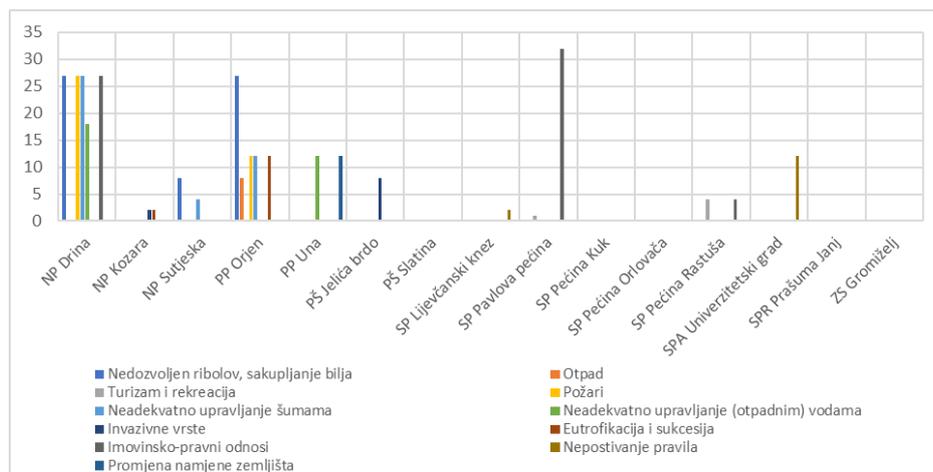
Poticanje eko-turizma je ocijenjeno sa najmanjim brojem bodova. NP Una je jedino zaštićeno područje koje aktivno radi na razvoju, unapređenju i poticanju eko-turizma u zaštićenom području. Navedeno je kompatibilno sa samim ciljevima zaštićenog područja u kategoriji NP. Uz očekivani rast u sektoru turizma te potrebama i mogućnostima mnogih zaštićenih područja u FBiH eko-turizam je polje potencijalnog budućeg razvoja.

U proteklom periodu zabilježeni su pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima kroz ulaganje u infrastrukturu s ciljem postizanja reprezentativnog izgleda i ambijentalno uklopljenih objekata u devet od 12 zaštićenih područja FBiH.

3.2 Analiza procjene učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima u RS

3.2.1.1 Pritisци i prijetnje u zaštićenim područjima RS

Na osnovu analize provedenog upitnika, utvrđeno je da su pritisci i prijetnje zastupljeni u zaštićenim područjima u RS. U nastavku na slici 22 grafički su prikazani pritisci, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima u RS na osnovu provedenog upitnika i odgovora upravljača.

Slika 22: Pritisци, prijetnje i njihov intenzitet u zaštićenim područjima RS

Rezultati upitnika ukazuju da su pritisci i prijetnje u većoj mjeri zastupljene u NP Drina i PP Orjen te da su u većini slučajeva, velikog stepena.

Upravljači SRP Prašuma Janj, SP Pećina Orlovača, PŠ Slatina su naveli da u zaštićenim područjima ne postoje pritisci i prijetnje. Upravljač ZS Gromiželj naveo je da su pritisci i prijetnje prisutni u zaštićenom području uz propratne ocjene za opseg, uticaj i trajnost, međutim, u odgovorima nisu precizirani tipovi zastupljenih pritisaka i prijetnji. Također, upravljač SP Pećina Kuk, navodi da su pritisci i prijetnje zastupljeni, ali vrste, opseg, uticaj i trajnost nisu precizirani. Uočeno je da su ispitanici isticali različite pritiske i prijetnje, od kojih se mnogi pojavljuju u samo jednom zaštićenom području.

Iz SP Liječanski knez ističu da se radi o zaštićenom drvetu oraha, stoga su pritisci i prijetnje jako specifične i odnose se samo na jedno stablo i manji okolni prostor – sječa grana, oštećivanje kore, upotreba herbicida itd.

Pritisци i prijetnje koje možemo izdvojiti kao najčešće prisutne u zaštićenim područjima jesu: nedozvoljen lov i ribolov, sakupljanje biljaka koji predstavljaju veliki pritisak po zaštićena područja, ali i prijetnju za budućnost ekosistema. U SP Pavlova pećina smatraju da bi valorizacijom i uređenjem ovog zaštićenog područja došlo do pojačanog negativnog antropogenog uticaja, dok se u SP Pećina Rastuša problem nereguliranih turističkih obilazaka nadovezuje na problem neriješenih imovinsko-

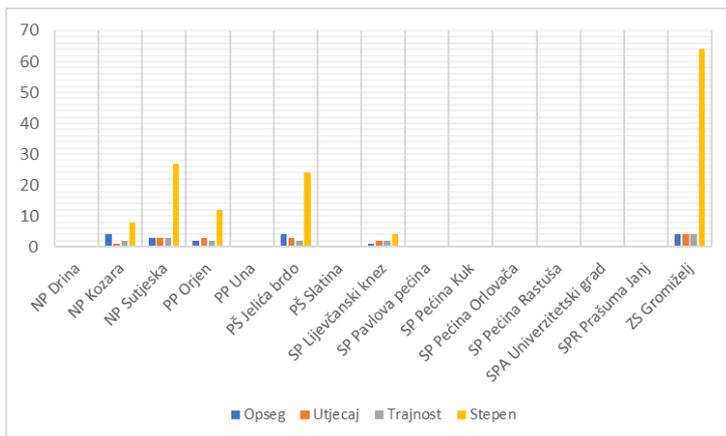
pravnih odnosa. Detaljni pregled zastupljenih pritisaka i prijetnji u zaštićenim područjima u RS predstavljen je u tabeli 12 u nastavku.

Tabela 12: Zastupljeni pritisci i prijetnje u zaštićenim područjima u RS

Zastupljeni pritisci i prijetnje	Procent ispitanih zaštićenih područja u RS koji su identificirali ovaj problem kao prisutan (%)	Komentar
Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja	20	NP Drina, NP Sutjeska i PP Orjen posebno ističu neadekvatno sakupljanje biljaka. U NP Drina je često prekomjerno sakupljanje biljke ive.
Neadekvatno upravljanje šumama	20	Tri zaštićena područja navode eksploataciju i neadekvatno upravljanje šumama kao problem: NP Drina, NP Sutjeska i PP Orjen .
Imovinsko-pravni odnosi	20	Na osnovu dostavljenih odgovora utvrđuje se da je navedeni pritisak snažan i veoma zastupljen u SP Pavlova pećina . Veći dio zaštićenog područja nalazi se na parcelama na kojima postoji pravo svojine. To može predstavljati ograničavajući faktor u toku realizacije aktivnosti predviđenih Planom upravljanja SP. Navedeno zaštićeno područje je teže dostupno, u brdovitom kraju te nije izloženo drugim značajnim negativnim uticajima. U NP Drina se također susreću s ovim problemom u velikom stepenu te je utvrđeno da je ovaj pritisak široko rasprostranjen sa velikim uticajem i dugoročnom trajnosti. Pored navedenih zaštićenih područja, ovaj pritisak je u manjoj mjeri zastupljen u SP Rastuša .
Turizam i rekreacija	13,33	U toku turističke sezone, pojedini dijelovi zaštićenih područja su pod pritiskom uslijed velikog broja posjetilaca i ubrzanog razvoja turističke i ugostiteljske ponude. Zaštićena područja smatraju da je rezultat ovog pritiska velika reprodukcija neorganskog otpada uzrokovana sve većim brojem posjetilaca. Ovaj problem je istaknut u SP Pavlova pećina i SP Pećina Rastuša .
Požari	13,33	Požari se posebno ističu kao problem u NP Drina i PP Orjen .
Neadekvatno upravljanje otpadnim vodama	13,33	Neadekvatno upravljanje vodama se javlja u dva zaštićena područja RS: NP Drina i PP Una .
Invazivne vrste	13,33	Invazivne vrste su izdvojene kao manji pritisak i prijetnja u ukupno dva zaštićena područja: NP Kozara i PP Orjen . Ovo zapažanje je pozitivno, jer ukazuje da problem nije poprimio zabrinjavajuće razmjere.
Eutrofikacija i sukcesija	13,33	Sukcesija je navedena kao pritisak u NP Kozara i PP Orjen , a trenutno ne postoji mehanizam za rješavanje problema zarastanja livadskih ekosistema. Javljanje ovog problema je uglavnom povezano sa demografskim promjenama i antropogenim uticajima, ali i sa intenzifikacijom prirodnih procesa. U ovim zaštićenim područjima poljoprivredne aktivnosti i ispaša u zadnjim decenijama su se smanjile, što uzrokuje širenje šumskih ekosistema i zarastanje livada i pašnjaka. Upravljačke ustanove za sada nemaju mehanizam s kojim bi mogle potaknuti aktivno upravljanje livadskih ekosistemima, naročito onih koji se nalaze u privatnom vlasništvu.
Nepoštivanje pravila	13,33	Opće nepoštivanje mjera zabrane, pravila ponašanja i načina korištenja zaštićenog područja kao pritisak izdvajaju ispitanici ispred SP Liječanski knez , gdje je ovaj pritisak vrlo manjeg stepena te na području SPA Univerzitetski grad .
Otpad	6,67	PP Orjen posebno ističe otpad kao pritisak i prijetnju zaštićenom području.
Promjena namjene zemljišta	6,67	U SPA Univerzitetski grad opisuju pritiske različitih interesnih strana u cilju promjene namjene i načina korištenja površina u zaštićenom području, kojima se mogu narušiti pejzažno-arhitektonski koncept, estetske i ambijentalne vrijednosti i pogoršati karakteristike i primarne vrijednosti parka. Međutim, u okviru upitnika nije definirana ocjena ovog pritiska.

1.5.5.1.1 Klimatske promjene u zaštićenim područjima RS

Na slici 23 grafički je predstavljen intenzitet klimatskih promjena u zaštićenim područjima RS na osnovu provedenog upitnika i odgovora upravljača.

Slika 23: Klimatske promjene i njihov intenzitet u zaštićenim područjima RS

Detaljan pregled i komentari upravljača na prisustvo klimatskih promjena i njihov intenzitet u zaštićenim područjima RS predstavljeni su u nastavku u tabeli 13.

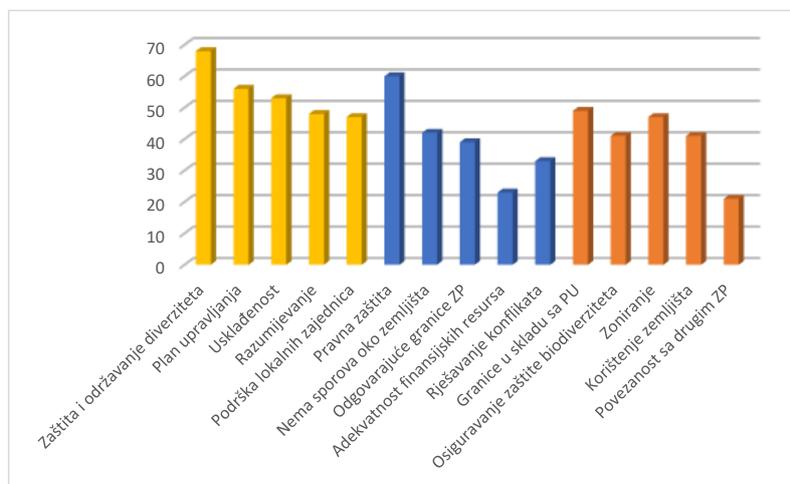
Tabela 13: Klimatske promjene u zaštićenim područjima u RS

Raspoređeno u sljedeće kategorije: Izraženi opseg, uticaj, trajnost, stepen klimatskih promjena u zaštićenom području (crveno), Prisustvo klimatskih promjena, ali opseg, uticaj, trajnost, stepen nisu izraženi (žuto), klimatske promjene nisu primijećene u zaštićenom području (zeleno)

Zaštićeno područje	Opseg	Uticaj	Trajnost	Stepen	Komentar
NP Drina					-
NP Kozara					U proteklom periodu nisu se provodile procjene uticaja i ranjivosti na klimatske promjene u NP Kozara, međutim, u zaštićenom području su primijećene klimatske promjene na osnovu podataka sa meteorološke stanice. Promjene u vegetaciji i pomjeranju vrsta nisu primijećene, a na bazi zapažanja primijećena je smanjena izdašnost izvora. Mjere prilagođavanja nisu provedene.
NP Sutjeska					U NP Sutjeska prisutne su obilne i jake padavine zbog kojih se pojavljuju erozije. Nedovršeni infrastrukturni zahvati uz veće količine vode i slijevanje uzrokuju pomjeranje zemljišta.
PP Orjen					Uticaj klimatskih promjena, na osnovu odgovora upravljača, zastupljen je u PP Orjen kroz povećan broj šumskih požara, ali i kroz pojavu lavina u visokoplaninskim dijelovima PP.
PP Una					-
PŠ Jelića brdo					-
PŠ Slatina					-
SP Lijevčanski knez					-
SP Pavlova pećina					-
SP Pećina Kuk					-
SP Pećina Orlovača					Iako indikatori opseg/uticaj/trajnost/stepen nisu navedeni u Upitniku, u SP Pećina Orlovača ističu da je primijećena promjena u nivou površinskih i podzemnih voda i da je ova promjena u naglom porastu. Suša ili manja količina površinskih voda utječu na proces formiranja pećinskog nakita.
SP Pećina Rastuša					-
SPA Univerzitetski grad					S obzirom na malu površinu i položaj zaštićenog područja Univerzitetski grad Banja Luci i zbog izraženog antropogenog uticaja, nisu identificirani indikatori povezani sa klimatskim promjenama u ovom zaštićenom području.
SPR Prašuma Janj					-
ZS Gromiželj					-

3.2.1.2 Planiranje u zaštićenim područjima u RS

Na osnovu prikupljenih rezultata zaključuje se da unutar kategorije planiranja postoje aspekti koji su razvijeniji dijelovi usvojenih planova upravljanja, ali su zastupljeni i oni aspekti koji su nedovoljno definirani i razrađeni. Zaštita i održavanje biodiverziteta, geodiverziteta i drugih prirodnih obilježja područja kao cilj upravljanja zaštićenih područja u RS i njihova pravna zaštita su razvijene strane planiranja upravljanja zaštićenim područjima. Ukupni rezultati za dio provedenog upitnika posvećenog planiranju u zaštićenim područjima, grafički su predstavljani na slici 24.

Slika 24: Planiranje u zaštićenim područjima RS

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: ciljevi (žuta), pravna sigurnost (plava) i projektovanje i planiranje lokacije (narandžasta))

Analiza efikasnosti planiranja u okviru zaštićenih područja u RS podijeljena je u tri kategorije: ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije. U svakoj od navedenih kategorija određeni aspekti su bolje razvijeni i ocijenjeni u poređenju sa drugim, što je detaljnije obrazloženo u tabeli 14. Upravljači pojedinih zaštićenih područja nisu dali odgovore na sva pitanja. Finansijski resursi i rješavanje konflikata s lokalnom zajednicom su prepoznati kao prepreka za zaštićena područja u RS.

Tabela 14: Planiranje u zaštićenim područjima u RS

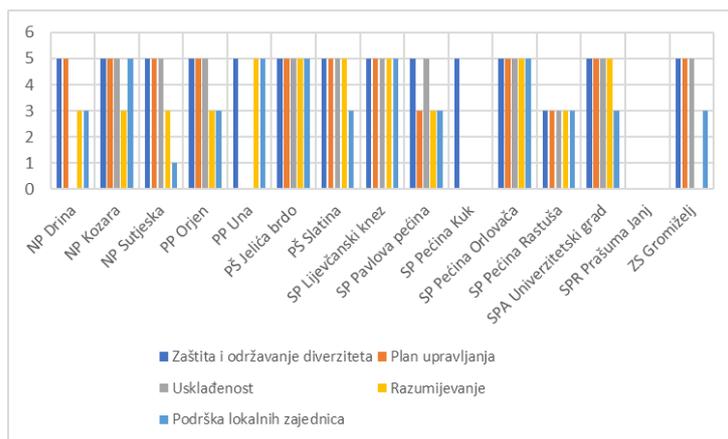
Raspoređeno u sljedeće kategorije: Razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u RS (zeleno); Zadovoljavajuće razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u RS (žuto); Slabije razvijeni ciljevi, pravna sigurnost te projektiranje i planiranje lokacije u zaštićenim područjima u RS (crveno)

Kategorija	Bodovi	Komentar
Ciljevi	68	▪ Zaštita i održavanje biodiverziteta, geodiverziteta i drugih prirodnih obilježja područja: kao cilj upravljanja zaštićenih područja u RS je razvijena strane planiranja upravljanja zaštićenim područjima.
	56	▪ Plan upravljanja
	53	▪ Usklađenost
	48	▪ Razumijevanje
	47	▪ Podrška lokalnih zajednica
Pravna sigurnost	60	▪ Pravna zaštita je razvijena strana planiranja upravljanja zaštićenim područjima.
	42	▪ Nema sporova oko zemljišta
	39	▪ Odgovarajuće granice zaštićenog područja
	23	▪ Adekvatnost finansijskih resursa: Finansijski resursi su prepoznati kao prepreka za zaštićena područja u RS
	33	▪ Rješavanje konflikata: rješavanje konflikata s lokalnom zajednicom je prepoznato kao prepreka za zaštićena područja u RS
Projektiranje i planiranje lokacije	49	▪ Granice u skladu sa planom upravljanja
	41	▪ Osiguravanje zaštite biodiverziteta
	47	▪ Zoniranje
	41	▪ Korištenje zemljišta
	21	▪ Povezanost sa drugim zaštićenim područjima: Dostavljeni odgovori upućuju da je povezanost sa drugim zaštićenim područjima slabije razvijena.

U narednim potpoglavljima detaljnije su razmotreni ciljevi, pravna sigurnost i projektiranje te lokacije zaštićenih područja.

3.2.1.2.1 Ciljevi

Na osnovu odgovora upravljača, zaključuje se da ciljevi zaštićenih područja predviđaju zaštitu i održavanje biodiverziteta u svim ispitanim zaštićenim područjima što je grafički predstavljeno na slici 25.

Slika 25: Ciljevi zaštićenih područja RS

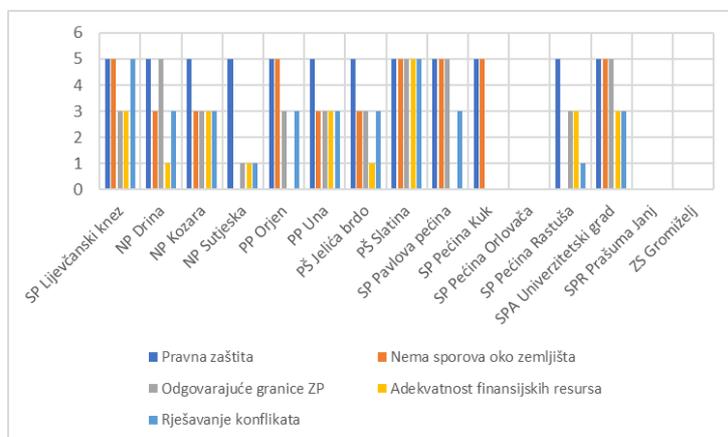
U ovom dijelu analize izuzetak su zaštićena područja SRP Janj, PP Una i SP Pećina Kuk za koje nadležni Upravljači nisu ustupili potpune odgovore na ovaj dio Upitnika. Prema odgovorima Upravljača, zaključuje se da su ciljevi vezani za biodiverzitet uglavnom jasno navedeni u svim planovima upravljanja koji su usvojeni ili su u izradi. Za parametre usklađenosti politike i planova upravljanja sa ciljevima zaštićenih područja te razumijevanja ciljeva i politike od strane zaposlenika zaštićenih područja zaključuje se da zaštićena područja imaju zadovoljavajući rezultat, obzirom da su sva zaštićena područja u provedenom upitniku istakla da usklađenost i razumijevanje potpuno ili uglavnom postoje.

Odgovori Upravljača ukazuju da je podrška lokalnih zajednica većinom slabije razvijena i značajno varira u zaštićenim područjima. Zaštićena područja u kojima je u većoj mjeri zastupljena podrška lokalne zajednice su NP Kozara, PP Una, PŠ Jelića brdo, SP Lijevčanski knez i SP Pećina Orlovača, dok većina drugih zaštićenih područja uglavnom ima djelomičnu podršku lokalnih zajednica. Iz NP Sutjeska ističu da podršku uglavnom nemaju. Ovakvi rezultati impliciraju nedostatak komunikacije i edukacije u cilju upoznavanja stanovništva sa ciljevima, kako bi lokalno stanovništvo moglo razumjeti ciljeve zaštite, pa samim tim i podržati zaštićena područja.

SP Pećina Orlovača, SP Lijevčanski knez i PŠ Jelića brdo su zaštićena područja sa najboljim rezultatima u ovoj kategoriji. Od zaštićenih područja koja su dostavila odgovore na sva pitanja u ovoj kategoriji, SP Pećina Rastuša i NP Drina imaju slabiji rezultat u poređenju sa ostalim zaštićenim područjima.

3.2.1.2.2 Pravna sigurnost

Svi ispitanici ispred zaštićenih područja smatraju da postoji dugoročna, pravno obvezujuća zaštita. Rezultati upitnika u kategoriji pravne sigurnosti sažeti su na slici u nastavku (slika 26).

Slika 26: Pravna sigurnost u zaštićenim područjima RS

Tri zaštićena područja nisu odgovorila na ovo pitanje – SP Pećina Orlovača, SPR Prašuma Janj i ZS Gromiželj. Veći broj dobara ima neriješenih sporova po pitanju zakupa ili prava korištenja zemljišta, npr. problemi s katastrom i/ili imovinsko-pravnim odnosima, kao što je navedeno u prethodnom poglavlju Prijetnje i pritisci.

Granice zaštićenog područja su prema internim ocjenama u potpunosti odgovarajuće kod 26% ispitanih zaštićenih područja, a kod 40% su uglavnom odgovarajuće i omogućavaju postizanje ciljeva zaštićenog područja. Međutim, kod NP Sutjeska granice uglavnom nisu zadovoljavajuće, a kod SP Pećina Kuk uopće nisu zadovoljavajuće, ali detaljnije obrazloženje po ovom pitanju nije dato.

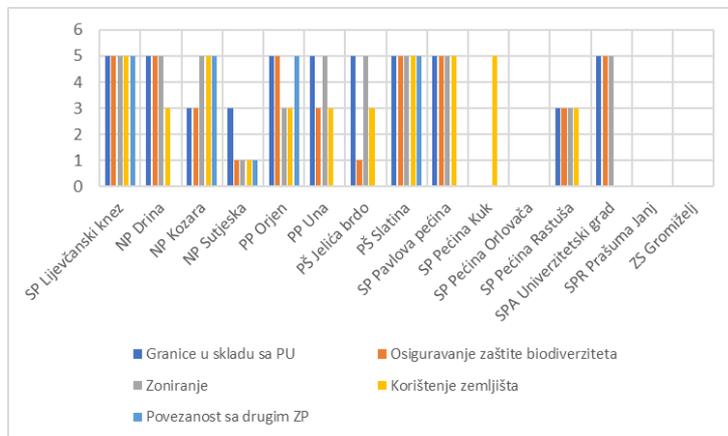
Konflikti sa lokalnom zajednicom postoje u većini slučajeva i rješavaju se sa osrednjom uspješnošću. U SP Liječanski knez i PŠ Slatina rješavanje konflikta sa lokalnom zajednicom je jako uspješno dok se kod NP Sutjeska i SP Pećina Rastuša rješavanje konflikata provodi uglavnom neuspješno.

Izražen problem u ovoj grupi pitanja prema procjenama ispitanika je nedostatak ljudskih i finansijskih resursa da bi se primjenjivale ključne aktivnosti u skladu sa zakonskim okvirom i planom upravljanja. U jednom zaštićenom području količina sredstava je opisana kao potpuno adekvatna – PŠ Slatina, dok dva zaštićena područja smatraju da su broj zaposlenih i finansijska sredstva potpuno neadekvatna – PP Orjen i SP Pavlova pećina. Mnoga zaštićena područja nisu odvojena institucija i nemaju vlastitih zaposlenih, što će biti detaljnije obrazloženo unutar kategorije Ulaganje.

Po pitanju pravne sigurnosti, zaštićeno područje koje se ističe sa zadovoljavajućim ocjenama je PŠ Slatina dok NP Sutjeska ima nezadovoljavajući broj poena.

3.2.1.2.3 Projektovanje i planiranje lokacije

Obuhvat i položaj granica zaštićenih područja uglavnom pružaju mogućnost za optimalnu zaštitu biodiverziteta u svim područjima (slika 27).

Slika 27: Projektovanje i planiranje lokacije zaštićenih područjima RS

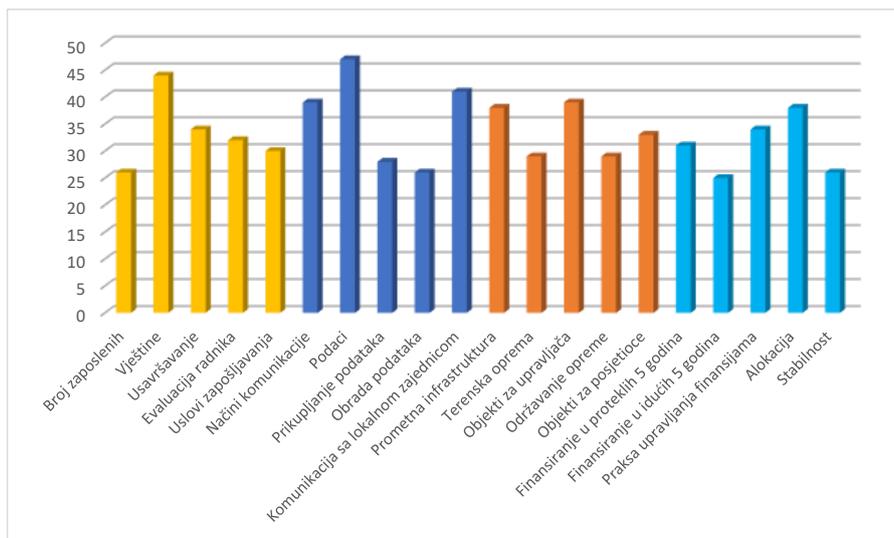
Određivanje lokacije zaštićenog područja je u potpunosti ili uglavnom u skladu s ciljevima zaštićenog područja, izuzev za SP Pećina Kuk kod kojih granice uopće nisu u skladu s planom upravljanja. Pored SP Pećina Kuk, PŠ Jelića brdo i NP Sutjeska nailaze na problem kada je osiguravanje zaštite biodiverziteta u pitanju. Sistem zoniranja zaštićenih područja je potpuno ili uglavnom adekvatan za postizanje ciljeva kod svih zaštićenih područja u RS, izuzev NP Sutjeska. Korištenje zemljišta problem je kod nekih zaštićenih područja, među kojima se NP Sutjeska ističe jer je jedino zaštićeno područje kod kojeg korištenje zemljišta u okolnim područjima uglavnom onemogućava efikasno upravljanje zaštićenim područjima.

Na osnovu odgovora nadležnih osoba za upravljanje zaštićenim područjima, povezanost sa drugim zaštićenim područjima uglavnom nije na zadovoljavajućem nivou, stoga zaštićena područja za ovo pitanje imaju manji broj bodova, s tim da tri zaštićena područja nisu dala odgovor na ovo pitanje. PP Orjen i SP Liječvanski knez ističu da su dobro povezani sa drugim zaštićenim područjima.

U ovoj potkategoriji možemo izdvojiti SP Liječvanski knez i PŠ Slatina sa zadovoljavajućom ocjenom. S druge strane, NP Sutjeska, sudeći po procjenama ispitanika iz ovog zaštićenog područja imaju nezadovoljavajući status po pitanju projektovanja i planiranja u zaštićenom području.

3.2.1.3 Ulaganje u zaštićenim područjima RS

Ulaganje u zaštićena područja RS posmatrano je kroz sljedeće kategorije: zapošljavanje, komunikacija i informacije, infrastruktura i finansije. Rezultati analize dobivenih odgovora prikazani su na slici 28 i u tabeli 15 ispod.

Slika 28: Ulaganje u zaštićena područja RS

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: zapošljavanje (žuta), komunikacija i informacije (plava), infrastruktura (narandžasta) i finansije (svijetlo plava))

Analiza ulaganja u zaštićena područja RS podijeljena je u četiri kategorije detaljnije je predstavljena u tabeli u nastavku.

Tabela 15: Ulaganje u zaštićenim područjima u RS

Raspoređeno u sljedeće kategorije: *Razvijen segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (zeleno), Zadovoljavajući segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (žuta), Nedovoljno razvijen segment zapošljavanja, komunikacije i informacija, infrastrukture i finansija (crvena)*

Kategorija	Bodovi	Komentar
Zapošljavanje	26	▪ Broj zaposlenih
	44	▪ Vještine
	34	▪ Usavršavanje
	32	▪ Evaluacija radnika
	30	▪ Uslovi zapošljavanja
Komunikacija i informacije	39	▪ Načini komunikacije
	47	▪ Podaci
	28	▪ Prikupljanje podataka
	26	▪ Obrada podataka
	41	▪ Komunikacija sa lokalnom zajednicom
Infrastruktura	38	▪ Prometna infrastruktura
	29	▪ Terenska oprema
	39	▪ Objekti za upravljača
	29	▪ Održavanje opreme
	33	▪ Objekti za posjetioce
Finansije	31	▪ Finansiranje u proteklih pet godina
	25	▪ Finansiranje u idućih pet godina
	34	▪ Praksa upravljanja finansijama
	38	▪ Alokacija
	26	▪ Stabilnost

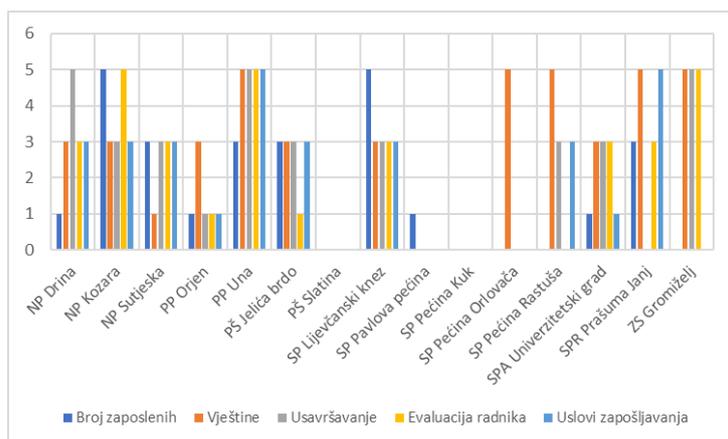
Analizom podataka za zaštićena područja RS utvrđeno je da su kategorije broj zaposlenih, evaluacija radnika, finansiranje, stabilnost i obrada podataka sa najmanje dodijeljenih bodova. Manjak zaposlenih i uslovi zapošljavanja za zaštićena područja u RS-u su u velikom nedostatku. Potrebno je uložiti više sredstava i izvršiti rekonstrukciju plana za primanje nove radne snage i plana za uslove zapošljavanja. Također, naučna istraživanja koja se provode na ključnim ekološkim pitanjima u zaštićenim područjima nisu usklađena, kao ni istraživanja o ključnim društvenim pitanjima. Osoblje nema redovan pristup novim naučnim istraživanjima i savjetima i ključna pitanja se ne utvrđuju niti se prioritiziraju u skladu sa potrebama zaštićenih područja, a nedostaje i vršenje redovnog monitoringa.

Na osnovu odgovora ispitanika, utvrđeno je da u analiziranim zaštićenim područjima nedostaju adekvatna terenska oprema, prikupljanje podataka i usavršavanje. Uzrok je nedostatak finansijskih sredstava i općenito nedostatak sredstava planiranih u budžetu RS ili lokalnih zajednica za zaštićena područja. Većina ispitanika se izjasnila da nemaju prikladno organiziran sistem za usavršavanja osoblja što je također vezano i za kategoriju stabilnost, budući da nemaju dugoročne finansijske projekcije za zaštićena područja. Veliki nedostatak zaštićenih područja u RS-u jeste neredovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i općenitom stanju prostora zaštićenih područja.

Na osnovu odgovora, objekti za upravljače kao i za posjetioce pozitivno su ocijenjeni i utvrđeno je da postoji uspostavljena komunikacija sa lokanim zajednicama te razvijena prometna infrastruktura. Provedenim upitnikom je utvrđeno da su upravljači nezadovoljni sa načinima finansiranja zaštićenih područja i stavkama vezanim za budžet, odnosno finansiranjem iz budžeta RS.

3.2.1.3.1 Zapošljavanje

Analiza potkategorije zapošljavanja u zaštićenim područjima RS predstavljena je na slici 29 u nastavku.

Slika 29: Zapošljavanje u zaštićenim područjima RS

Unutar zaštićenih područja RS utvrđeno je da su broj zaposlenih kao i uslovi zapošljavanja nezadovoljavajući. Interni nedostatak adekvatnog osoblja, djelomično se može prevazići unapređenjem saradnje sa drugim organizacijama i ustanovama.

Prema dostupnim podacima, NP Kozara i SP Liječanski knez su sa najvećim brojem zaposlenih, a nakon toga slijede PP Una, NP Sutjeska, PŠ Jelića brdo. Najmanja stopa zapošljavanja je uočena kod SPA Univerzitetski grad, SP Pavlova pećina i NP Drina.

Radnici angažovani na poslovima upravljanja zaštićenim područjem SPA Univerzitetski grad zaposleni su na Institutu za genetičke resurse Univerziteta u Banjoj Luci. Iz SP Pavlova pećina ističu da je upravljač zaštićenog područja Grad Trebinje te da ne postoje posebno zaposleni zaduženi isključivo za zaštićeno područje. Predviđeno je da aktivnosti planirane planom upravljanja provode zaposlenici Grada Trebinja u saradnji sa speleološkim društvom. Također, ne postoji kontinuirano i sigurno finansiranje te su sredstva planirana za provođenje plana upravljanja tokom godine relocirana na druge budžetske stavke. Aktivnosti na čuvanju, zaštiti i održavanju prirodnih vrijednosti SP "Liječanski knez" većim dijelom će se provoditi angažiranjem zaposlenika Gradske uprave Gradiška kao Upravljača zaštićenog područja te drugih pravnih lica kojima se budu povjerili ovi poslovi, a to su: Šumsko gazdinstvo Gradiška, Komunalno preduzeće Gradska čistoća, Mjesna zajednica Nova Topola i dr., dok će neophodna materijalna sredstva biti obezbijeđena u skladu sa *Zakonom o zaštiti prirode Republike Srpske* (Sl. glasnik RS, br. 20/14).

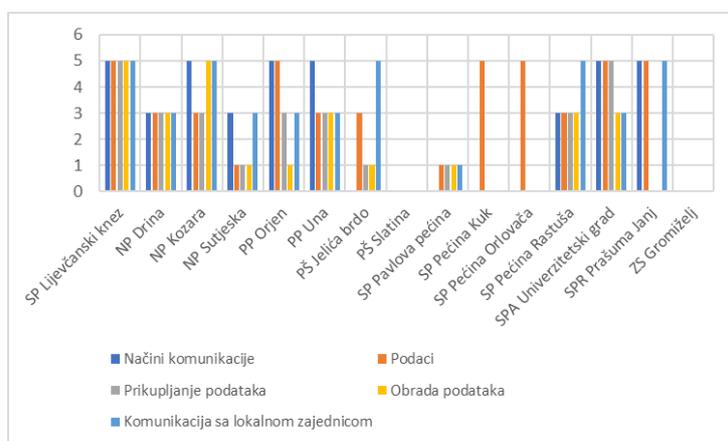
Unutar kategorije potrebnih vještina radnika najbolje ocijenjeni su PP Una, ZS Gromiželj i SP Pećina Rastuša, dok kod poslovnog usavršavanja i mogućnosti za razvoj zadovoljavajuće kapacitete ispunjavaju NP Kozara, PP Una i ZS Gromiželj. U većini slučajeva aktivnost usavršavanja radnika se svodi na individualnu inicijativu zaposlenih koji u zavisnosti od finansijskih sredstava i politike upravljačkih tijela, dobijaju podršku za usavršavanje.

Najslabije ocijenjeno zaštićeno područje je SP Pavlova pećina i to u kategoriji broja zaposlenih što je ispod zadovoljavajućeg nivoa, a zatim slijedi PP Orjen. PŠ Slatina, SP Pećina Orlovača, SPR Janj i SP Pećina Kuk nisu ustupili odgovore na pitanja iz ovog dijela upitnika.

Potrebno je da se uz finansijsku pomoć nadležnih institucija omogući dodatno zapošljavanje osoba za oblasti ekologije, biologije i aktivnog upravljanja. Da bi se usavršio i poboljšao rad jednog zaštićenog područja potrebno je povećati broj zaposlenog osoblja iz navedenih oblasti.

3.2.1.3.2 Komunikacija i informacije

Na osnovu dostavljenih upitnika zaštićenih područja RS, utvrđuje se da postoji redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora zaštićenih područja što je prikazano na slici 30 u nastavku.

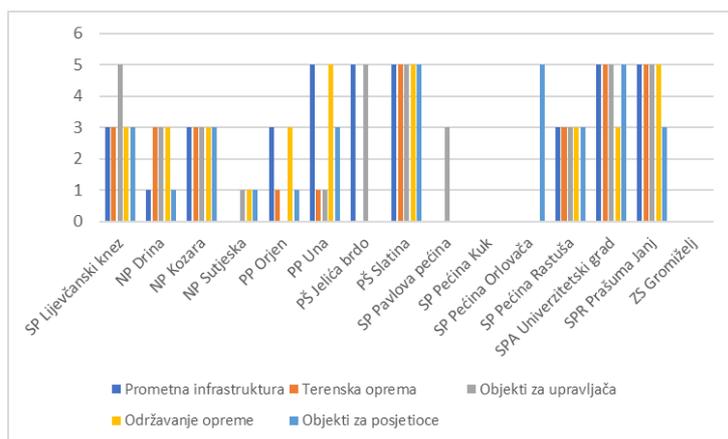

Slika 30: Komunikacija i informacije u zaštićenim područjima RS

Zaštićena područja PŠ Slatina, SP Pećina Kuk, SP Pećina Orlovača i ZS Gromiželj nisu odgovorili na sva pitanja te neće biti razmatrani u zaključcima. Na osnovu odgovora ispitanika, utvrđeno je da postoji redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora zaštićenih područja. Zaštićena područja koja najviše zadovoljavaju ove kategorije su SP Liječanski knez, NP Kozara, PP Orjen, PP Una, SPA Univerzitetski grad i SPR Prašuma Janj. Također, postoje odgovarajući sistemi za obradu i analizu podataka. Zadovoljavajuću procjenu dali su ispitanici iz SP Liječanski knez, PP Orjen, SPA Univerzitetski grad i SPR Prašuma Janj. Za SP Pavlova pećina postoje oskudni podaci o morfologiji pećine te su vršena sporadična istraživanja entomofaune, čiji rezultati nisu publicirani. Komunikacija sa lokalnim zajednicama je uglavnom ostvarena te postoji efikasna saradnja između lokalnih zajednica i anketiranih zaštićenih područja. Iz PŠ Jelića brdo ističu da nemaju osoblje na terenu.

3.2.1.3.3 Infrastruktura

Rezultati za stanje infrastrukture unutar zaštićenih područja RS su grafički predstavljani u nastavku na slici 31.

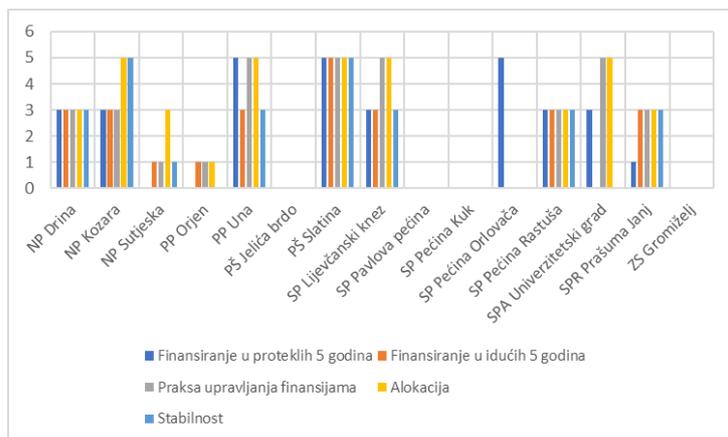

Slika 31: Infrastruktura u zaštićenim područjima RS

U većini zaštićenih područja putna infrastruktura uglavnom je prikladna za provođenje ključnih aktivnosti upravljanja. Međutim, u NP Sutjeska i SP Pavlova pećina ističu da je putna infrastruktura potpuno neprikladna, a u NP Drina je ističu da uglavnom nije zadovoljavajuća. Problem terenske opreme je djelomično izražen u svim zaštićenim područjima izuzev SPA Univerzitetski grad, PŠ Slatina i SPR Prašuma Janj i ovo pitanje daje slabiji bodovni rezultat u ovoj potkategoriji što se može povezati sa lošom finansijskom situacijom. Objekti za smeštaj osoblja su uglavnom zadovoljavajući. SP Pećina Kuk, PŠ Jelića brdo ističu da nemaju posebnu opremu za zaštićena područja, kao ni izgrađene objekte za posjetioce. Prema procjenama, objekti za posjetioce su slabije razvijeni element ovog segmenta upravljanja. SP Pavlova pećina trenutno je neuređena, bez potrebne infrastrukture.

3.2.1.3.4 Finansije

Finansije su procijenjene kao nedostatak upravljanja zaštićenim područjima u RS (slika 32).

Slika 32: Finansije u zaštićenim područjima RS

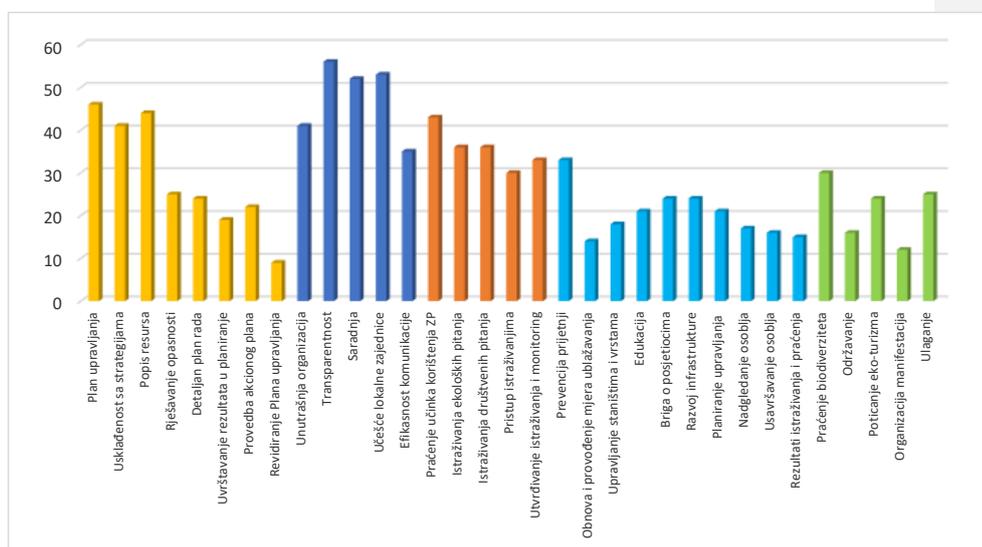
U procjenama ispitanika reflektira se nezadovoljstvo dosadašnjim finansiranjem, posebno u ZS Gromiželj koje nema obezbijeđenih finansijskih sredstava i čiji upravljač Udruženje građana Gromiželj nikada nije bilo finansirano. SPA Univerzitetski grad svoje finansiranje obezbjeđuje isključivo grantovima. Nema izdvajanja finansijskih sredstava za potrebe SP Pećina Kuk, a neizvjesno je i za naredni period.

3.2.1.4 Procesi u zaštićenim područjima RS

U ovom poglavlju predstavljeni su odgovori ispitanika na grupu pitanja koja se odnose na:

- planiranje upravljanja
- donošenje odluka o upravljanju
- istraživanje, evaluaciju i praćenje
- rezultate i
- pozitivne učinke korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenom području.

Rezultati analize odgovora, prikazani su sumarno za sva analizirana zaštićena područja RS u nastavku na slici 33.

Slika 33: Procesi u zaštićenim područjima RS

(Raspoređeno u sljedeće kategorije: planiranje upravljanja (žuta), donošenje odluka o upravljanju (plava), istraživanje, evaluaciju i praćenje (narandžasta), rezultati (svijetlo plava) i pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (zelena)

Na nivou cjelokupnih rezultata zaključuje se da je segment donošenja odluka o upravljanju razvijen, a naročito pozitivan rezultat jeste transparentnost i učešće lokalne zajednice te ostvarena saradnja, ne uzimajući u obzir zaštićena područja koja nisu dala odgovore. Slabiju stranu sistema predstavljaju rezultati te pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima koji općenito nisu u skladu sa identificiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima zaštićenih područja i godišnjim planom rada.

Detaljni rezultati analize odgovora upravljača za segment procesa u zaštićenim područjima RS dati su u tabeli 16.

Tabela 16: Procesi u zaštićenim područjima u RS

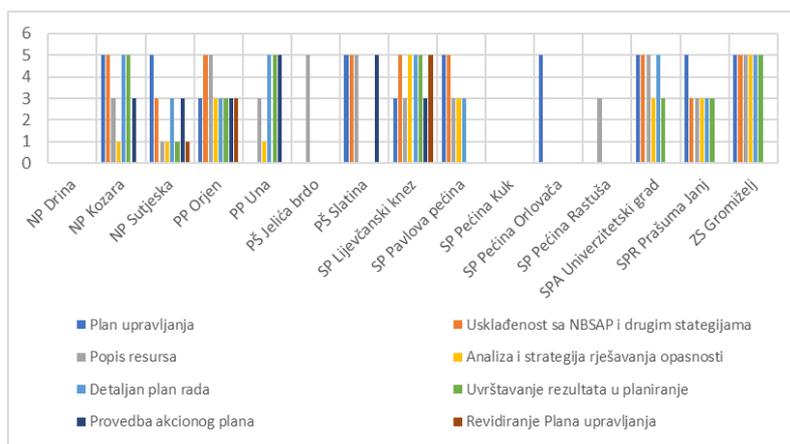
Raspoređeno u sljedeće kategorije: Razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (zeleno); Zadovoljavajuće razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (žuta); Nedovoljno razvijen segment planiranje upravljanja, donošenja odluka o upravljanju, istraživanja, evaluacije i praćenja, rezultata i pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima (crvena)

Kategorija	Bodovi	Komentar
Planiranje upravljanja	46	Plan upravljanja
	41	Usklađenost sa strategijama
	44	Popis resursa
	25	Rješavanje opasnosti
	24	Detaljan plan rada
	19	Uvrštavanje rezultata u planiranje
	22	Provedba akcionog plana
	9	Revidiranje Plana upravljanja
Donošenje odluka o upravljanju	41	Unutrašnja organizacija
	56	Transparentnost
	52	Saradnja
	53	Učešće lokalne zajednice
	35	Efikasnost komunikacije
Istraživanje, evaluacija i praćenje	43	Praćenje učinka korištenja zaštićenih područja
	36	Istraživanja ekoloških pitanja
	36	Istraživanja društvenih pitanja
	30	Pristup istraživanjima
	33	Utvrđivanje istraživanja i monitoring
Rezultati	33	Prevenција prijetnji
	14	Obnova i provođenje mjera ublažavanja
	18	Upravljanje staništima i vrstama
	21	Edukacija
	24	Briga o posjetiocima
	24	Razvoj infrastrukture
	21	Planiranje upravljanja
	17	Nadgledanje osoblja
	16	Usavršavanje osoblja
	15	Rezultati istraživanja i praćenja
Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima	30	Praćenje biodiverziteta
	16	Održavanje
	24	Poticanje eko-turizma
	12	Organizacija manifestacija
	25	Ulaganje

U narednim potpoglavljima se ove kategorije elaboriraju i prikazuju po pojedinačnim zaštićenim područjima.

3.2.1.4.1 Planiranje upravljanja

Rezultati za potkategoriju planiranje upravljanja u zaštićenim područjima RS predstavljani su u nastavku na slici 34.

Slika 34: Planiranje upravljanja u zaštićenim područjima RS

Većina zaštićenih područja ima razvijen sveobuhvatan i aktualan plan upravljanja. Plan upravljanja za ZS Gromiželj usvojen je na 80. sjednici Vlade RS 16.07.2020. Plan upravljanja za SP „Pavlova pećina“ usvojen je 02.10.2019. godine i njime su predviđene potrebne aktivnosti na uređenju i zaštiti zaštićenog područja, međutim nisu izdvojena sredstva potrebna za realizaciju istog. SP Pećina Orlovača ima plan upravljanja za period 2020-2030. Plan upravljanja zaštićenim područjem Univerzitetski grad, nakon dobivenog stručnog mišljenja republičkog Zavoda i saglasnosti nadležnog ministarstva, dostavljen je skupštini jedinice lokalne samouprave na usvajanje. Plan upravljanja Spomenikom prirode Liječanski knez trenutno je u fazi usvajanja. Plan se donosi za period 2020-2030. god. te se ne donose godišnji planovi.

Za PŠ Jelića brdo, NP Drina, SP Pećina Kuk PP Una nije usvojen plan upravljanja. Za NP Drina i PP Una je u pripremi. Plan upravljanja za PP Orjen u procesu je izrade, a trenutno je aktuelna Studija zaštite PP Orjen koja daje uputstva i smjernice za upravljanje navedenim zaštićenim područjem. Također, u pripremi je i godišnji plan upravljanja. Navedeni dokumenti su u izradi, jer je područje nedavno proglašeno zaštićenim.

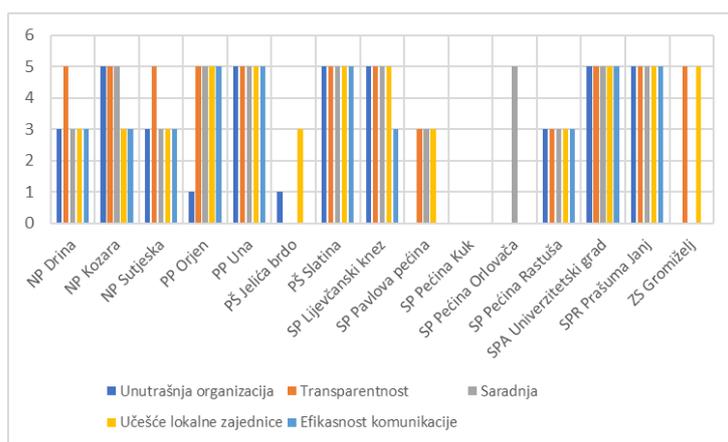
Planovi upravljanja su uglavnom ili potpuno usklađeni sa Strategijom i akcionim planom za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020 i drugim strategijama zaštite prirode kod svih ispitanika, izuzev NP Drina i SP Pećina Rastuša. Analiza prijetnji i pritisaka, kao i strategija njihovog rješavanja imaju ocjenu ispod prosjeka. Slično važi i za detaljan godišnji plan rada, kao i uvrštavanje rezultata istraživanja i monitoringa u planiranje. U svim zaštićenim područjima osim NP Drina i NP Sutjeska postoji sveobuhvatan popis prirodnih i kulturnih resursa.

Najslabiji segment u ovom aspektu upravljanja je prema procjenama ispitanika, sistem revidiranja planova upravljanja zaštićenih područja. ZS Gromiželj i SP Liječanski knez koji imaju važeće planove

upravljanja za period 2020-2030. godine su zaštićena područja sa najboljim ocjenama u ovoj potkategoriji.

3.2.1.4.2 Donošenje odluka o upravljanju

Prema procjeni ispitanih predstavnika zaštićenih područja, u procesu donošenja odluka o upravljanju zaštićenim područjima nema značajnijih problema (slika 35).

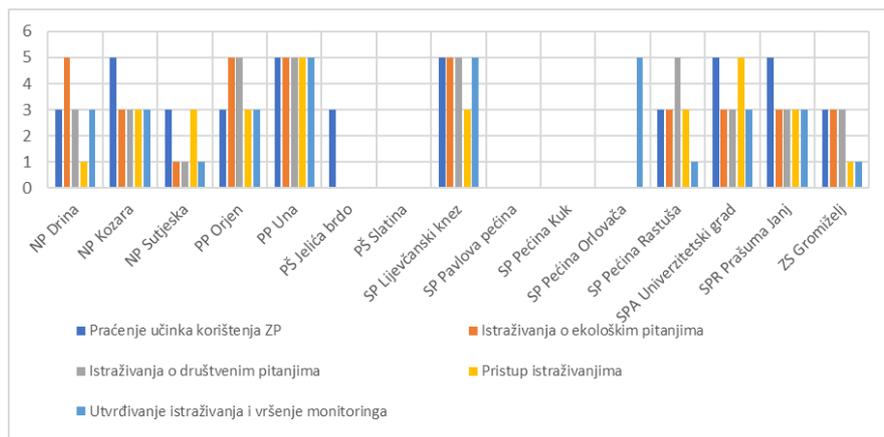
Slika 35: Donošenje odluka o upravljanju u zaštićenim područjima RS

Po procjeni ispitanih predstavnika zaštićenih područja, u procesu donošenja odluka o upravljanju zaštićenih područja nema značajnijih problema. Uglavnom u svim zaštićenim područjima postoji jasna unutrašnja organizacija. Donošenje odluka o upravljanju je uglavnom transparentno. Javnost je dobro upoznata sa odlukama, a u skladu sa tim je i stav o učešću lokalne zajednice jako povoljan u ovom segmentu u svim zaštićenim područjima. U SP Pavlova pećina ne postoje zaposleni zaduženi isključivo za zaštićeno područje. Do sada nisu realizirane aktivnosti predviđene planom upravljanja, a u procesu donošenja plana upravljanja putem javnog uvida bili su uključeni svi zainteresovani.

Po procjeni učesnika, saradnja između zaštićenih područja je uspješna – svi ispitanici osim ZS Gromiželj su na pitanje odgovorili potvrdno. Preporučljivo je da u budućnosti treba postojati težnja da saradnja bude dodatno unaprijeđena. Komunikacija između zaposlenih i rukovodstva zaštićenih područja je na zadovoljavajućem nivou kod svih ispitanih zaštićenih područja u RS.

3.2.1.4.3 Istraživanje, evaluacija i praćenje

U ovom segmentu upravljanja zaštićenim područjima utvrđeni su nedostaci, a rezultati su predstavljeni u nastavku na slici 36.

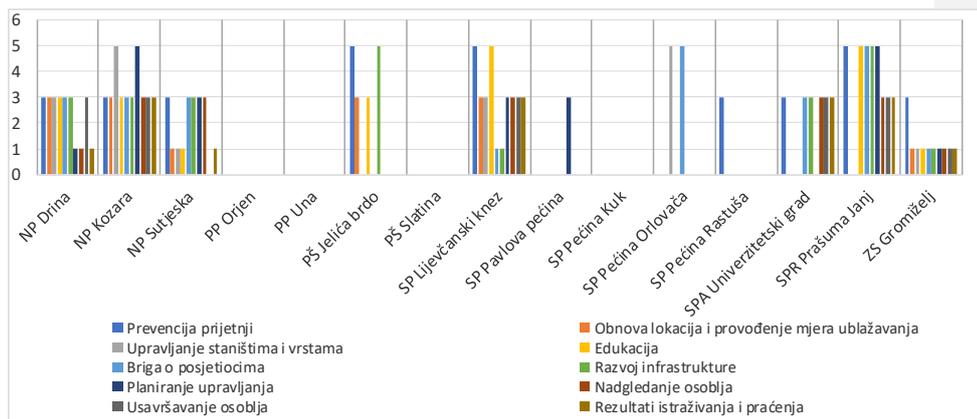

Slika 36: Istraživanje, evaluacija i praćenje u zaštićenim područjima RS

Rezultati ispitivanja ovog segmenta su prosječni, ali i očekivani uzimajući u obzir istaknute probleme sa dostupnim finansijskim i ljudskim resursima. Međutim, ipak je bilo zaštićenih područja koja su bila ispod prosjeka – NP Sutjeska i ZS Gromiželj. U PŠ Jelića brdo i SP Pavlova pećina nisu provedena naučna istraživanja i ne provodi se monitoring, dok PŠ Slatina, SP Pećina Kuk i SP Pećina Orlovača nisu odgovorili na sva pitanja, što je onemogućilo analizu ovog segmenta za navedena zaštićena područja.

3.2.1.4.4 Rezultati

Ovaj segment predstavlja sumiranje prethodno procjenjivanih aspekata uspješnosti upravljanja zaštićenim područjima, pa procjena ukazuje da su najslabiji rezultati postignuti u pogledu obnove staništa u skladu s potrebama zaštićenih područja, edukacije i usavršavanja osoblja i rezultatima istraživanja i praćenja (slika 37).

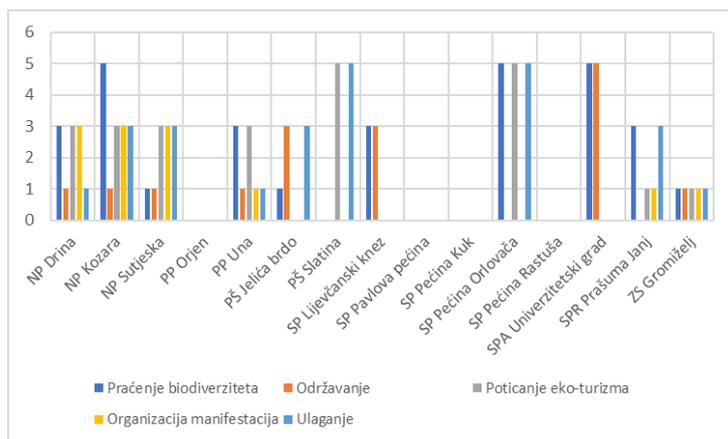

Slika 37: Rezultati u zaštićenim područjima RS

Na pitanje postavljeno učesnicima o procjeni da li su u protekle dvije godine rezultati bili u skladu s identificiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima zaštićenih područja, kao i godišnjem planu rada, dati su uglavnom pozitivni odgovori, izuzev SP Pavlova pećina u kojem nisu provodili nikakve aktivnosti u posljednje dvije godine. Pojedina zaštićena područja, kao što su PP Orjen i PP Una, nisu ponudili odgovore u potkategoriji rezultati jer su nedavno proglašeni zaštićenim. Ipak, iz PP Una ističu da su prioriteti u budućem periodu poboljšanje korištenja prirodnih i drugih vrijednosti.

3.2.1.4.5 Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima

U odnosu na uspješnost drugih procesa upravljanja mjenjenih ovim instrumentom, procjena pozitivnih učinaka korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima su ocijenjeni slabijim rezultatima, posebno u domenu održavanja zaštićenih područja i organizacije manifestacija (slika 38).

Slika 38: Pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima RS

Većina ispitanika je na pitanje o redovnom praćenju i prikupljanju podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora zaštićenih područja odgovorila da takvo praćenje djelomično postoji, izuzev SP Pavlova pećina i SP Pećina Rastuša. Redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora izostaje zbog nedostatka finansijskih sredstava, ali i adekvatnog osoblja neophodnog za provođenje takvih istraživanja. Održavanje prostora zaštićenih područja, sprječavanje i usporavanje sukcesije redovnim košenjem, pašarenjem i sl. je aktivnost koju većina zaštićenih područja ne provodi. Sukcesija je pritisak koji je posebno istaknut u NP Kozara i PP Orjen. Do nje dolazi napuštanjem poljoprivrednih površina, a zaštićena područja nemaju ovlasti da održavaju privatne površine. PŠ Slatina i SP Pećina Orlovača aktivno rade na razvoju, unapređenju i poticanju eko-turizma u navedenim zaštićenim područjima. Uz očekivani rast u sektoru turizma te potrebama i mogućnostima mnogih zaštićenih područja u RS ovo je polje potencijalnog budućeg razvoja. Tako smatraju i u SP Pavlova pećina i ističu da je ova pećina neuređena i teško dostupna te da još uvijek nije turistički valorizirana. U proteklom periodu zabilježeni su pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima kroz ulaganje u infrastrukturu s ciljem postizanja reprezentativnog izgleda i ambijentalno uklopljenih objekata u šest od 12 zaštićenih područja koja su popunila ovaj dio upitnika.

3.2.2 Prikaz kumulativnih rezultata analize procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH

Upitnik su ispunjavala stručna lica zaposlena u javnim preduzećima/ustanovama i drugim institucijama i organizacijama kojima su zaštićena područja data na upravljanje. Upitnik za procjenu su ispunile ovlaštene osobe ispred svih 12 zaštićenih područja u FBiH, što je rezultiralo sa detaljnijom i realnijom analizom efikasnosti upravljanja u zaštićenim područjima FBiH. Tokom provedbe upitnika u RS-u ukupno je bilo 28 zaštićenih područja. Upitnik za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenog područja su ispunile ovlaštene osobe ispred 15 zaštićenih područja u RS, što je onemogućilo sveobuhvatnu analizu u zaštićenim područjima RS. Također, jedna od prepreka prilikom provedbe RAPPAM analize bilo je davanje nepotpunih odgovora ili u potpunosti izostavljanje odgovora od strane Upravljača. Kumulativni prikaz rezultata provedene RAPPAM analize u zaštićenim područjima u BiH predstavljen je u tabeli 17, a u nastavku je navedena interpretacija kvalitativnog ocjenjivanja stanja analiziranih segmenata upravljanja unutar kumulativnog prikaza rezultata procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH.

Kvalitativno ocjenjivanje stanja analiziranih segmenata upravljanja u kumulativnom prikazu rezultata procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH

dobro	Stanje analiziranog segmenta upravljanja zaštićenim područjem u potpunosti razvijeno.
srednje	Stanje analiziranog segmenta upravljanja zaštićenim područjem zadovoljavajuće.
loše	Stanje analiziranog segmenta upravljanja zaštićenim područjem nedovoljno razvijeno.
nedostatak podataka	Uslijed nedostatka podataka nije bilo moguće izvršiti analizu.

Tabela 17: Kumulativni rezultati analize procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH

Entitet	Zaštićeno područje	Pritisци i prijetnje	Klimatske promjene	Ciljevi (1-25)	Pravna sigurnost (1-25)	Projektovanje i planiranje (1-25)	Zapošljavanje (1-25)	Komunikacija i informacije (1-25)	Infrastruktura (1-25)	Finansije (1-25)	Planiranje upravljanja (1-40)	Donošenje odluka o upravljanju (1-25)	Istraživanje, evaluacija i praćenje (1-25)	Rezultati (1-50)	Positivni učinci korištenja vrijednosti (1-25)
FBIH	ZP Bentbaša	Korištenje mineralnih sirovina	Nisu navedeni indikatori O/U/T/S	23	18	1	10	23	16	21	38	25	25	35	20
FBIH	ZP Bijambare	Turizam i rekreacija, otpadne vode, neadekvatno upravljanje vodama, keutrofikacija i sukcesija	Zastupljene	21	19	1	15	15	19	15	26	19	19	34	17
FBIH	PP Blidinje	Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, turizam i rekreacija, otpadne vode, otpad, požari, neadekvatno upravljanje šumama	Zastupljene	23	18	5	5	13	10	0	31	25	4	14	11
FBIH	PP Hutovo blato	Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, požari, neadekvatno upravljanje vodama, invazivne vrste, eutrofikacija i sukcesija, pritisci na zimovališta i mrijestilišta	Zastupljene	19	13	3	13	13	11	6	28	25	21	30	11
FBIH	ZP Konjuh	Neadekvatno upravljanje šumama, imovinsko-pravni odnosi	Zastupljene	19	8	1	7	13	9	9	26	17	17	26	19
FBIH	SP Prokoško jezero	Eutrofikacija i sukcesija	Nedostatak monitoringa	21	14	5	12	15	13	2	7	13	9	19	13
FBIH	SP Skakavac	Požari, neadekvatno upravljanje šumama, eutrofikacija i sukcesija	Zastupljene	17	17	1	9	13	7	9	26	17	19	24	6
FBIH	SP Tajan	Pritisци i prijetnje nisu navedene	Nisu primjećene	23	19	0	18	23	16	15	31	23	17	36	15
FBIH	ZP Trebević	Otpad, turizam i rekreacija, požari	Zastupljene	17	11	0	13	15	11	11	28	19	17	24	9
FBIH	NP Una	Neadekvatno upravljanje vodama, invazivne vrste, imovinsko-pravni odnosi	Zastupljene	21	12	1	12	15	15	17	33	21	13	27	17
FBIH	ZP Vjetrenica	Neadekvatno upravljanje vodama	Zastupljene	0	0	0	15	21	13	5	29	15	19	36	17
FBIH	SP Vrelo Bosne	Imovinsko-pravni odnosi	Nisu navedeni indikatori O/U/T/S	25	18	1	19	23	16	21	38	25	25	38	20
RS	NP Drina	Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, požari, neadekvatno upravljanje šumama, neadekvatno upravljanje otpadnim vodama, imovinsko-pravni odnosi	Nedostatak monitoringa	16	21	25	15	25	17	15	0	17	15	24	11
RS	NP Kozara	invazivne vrste, eutrofikacija i sukcesija	Zastupljene	23	17	18	19	15	11	19	27	21	17	34	15
RS	NP Sutjeska	Nedozvoljen ribolov, sakupljanje	Zastupljene	19	17	21	13	21	15	6	18	17	9	19	11

PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Entitet	Zaštićeno područje	Pritisци i prijetnje	Klimatske promjene	Ciljevi (I-25)	Pravna sigurnost (I-25)	Projektovanje i planiranje (I-25)	Zapošljavanje (I-25)	Komunikacija i informacije (I-25)	Infrastruktura (I-25)	Finansije (I-25)	Planiranje upravljanja (I-40)	Donošenje odluka o upravljanju (I-25)	Istraživanja, evaluacija i praćenje (I-25)	Rezultati (I-50)	Positivni učinci korištenja vrijednosti (I-25)
		bilja, neadekvatno upravljanje šumama													
RS	PP Orjen	Nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, otpad, požari, neadekvatno upravljanje šumama, eutrofikacija i sukcesija	Zastupljene	21	8	7	7	9	3	3	28	21	19	0	0
RS	PP Una	Neadekvatno upravljanje otpadnim vodama, promjena namjene zemljišta	Nedostatak monitoringa	15	16	21	23	17	8	21	19	25	25	0	9
RS	PŠ Jelića brdo	Invazivne vrste	Zastupljene	25	17	16	13	17	15	0	5	4	3	16	7
RS	PŠ Slatina	-	Nedostatak monitoringa	23	15	14	0	10	10	25	20	25	0	0	10
RS	SP Lijevčanski knez	Nepoštivanje pravila	Zastupljene	25	25	25	17	0	25	19	34	23	23	30	6
RS	SP Pavlova pećina	Turizam i rekreacija, imovinsko-pravni odnosi	Nedostatak monitoringa	19	18	20	1	4	3	0	19	9	0	3	0
RS	SP Pećina Kuk	-	Nedostatak monitoringa	5	10	5	0	5	0	0	0	0	0	0	0
RS	SP Pećina Orlovača	-	Nedostatak monitoringa	25	0	0	5	5	5	5	5	5	5	10	15
RS	SP Pećina Rastuša	Turizam i rekreacija, imovinsko-pravni odnosi	Nedostatak monitoringa	15	12	12	11	17	15	15	3	15	15	3	0
RS	SPA Univerzitetski grad	-	Nedostatak monitoringa	23	21	15	11	21	23	13	26	25	19	18	10
RS	SPR Prašuma Janj	-	Nedostatak monitoringa	0	0	0	16	15	23	13	20	25	17	34	8
RS	ZS Gromiželj		Zastupljene	18	0	0	15	0	0	0	30	10	11	12	5

Na osnovu cjelokupne analize efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH zaključuje se da u zaštićenim područjima postoje aspekti koji su razvijeniji dijelovi upravljanja, ali su zastupljeni i oni aspekti koji su nedovoljno razrađeni i ne daju adekvatne rezultate prilikom upravljanja.

Analizom je utvrđeno da su pritisci i prijetnje zastupljeni u gotovo svim zaštićenim područjima, ali u različitim intenzitetu. Pritisci i prijetnje koji se izdvajaju kao najčešće prisutni u zaštićenim područjima u BiH jesu nedozvoljen ribolov, sakupljanje bilja, turizam i rekreacija, otpadne vode, otpad, požari, neadekvatno upravljanje šumama, korištenje mineralnih sirovina, eutrofikacija i sukcesija, neadekvatno upravljanje vodama uključujući i otpadne vode, invazivne vrste, pritisci na zimovališta i mrijestilišta, nepoštivanje pravila, imovinsko-pravni odnosi i promjena namjene zemljišta. Na osnovu komentara Upravljača, požari postaju sve učestaliji u zaštićenim područjima. Problematika protupožarne zaštite se uglavnom odnosi na nemarnost posjetioca/turista koji pale vatru na neobilježenim i na nedozvoljenim mjestima te namjerno paljenje trave i korova. Upravljači su istakli i izgradnju vikend naselja, neracionalno korištenje vode, otpadne vode i zagađenje voda nastalo intenzivnom poljoprivrednom proizvodnjom u slivnom području vodotokova, kao i ostali „rubne efekte“ koji su potencijalna su prijetnja na degradiranje i mijenjanje staništa unutar zaštićenih područja. Generalno gledano, prognoza prijetnji u budućnosti je izraženija od trenutnih pritisaka na područja, sudeći po planovima razvoja turizma u zemlji i sve većim pritiscima na zaštićena područja.

Uticaj klimatskih promjena je primijećen u većini ispitanih zaštićenih područja, međutim nijedno zaštićeno područje nije do sada provelo procjene uticaja i ranjivosti na klimatske promjene, kao ni mjere prilagodbe na klimatske promjene. Promjene se primjećuju na osnovu monitoringa pojedinačnih parametara u okviru redovnih aktivnosti. Uticaj klimatskih promjena na zaštićena područja nedovoljno je prepoznat u strateškim dokumentima koji su do sada doneseni u ovoj oblasti. Klimatske promjene su također izazov i u upravljanju zaštićenim područjima, gdje u većini slučajeva klimatske promjene nisu dio planova upravljanja.

Na osnovu analize procesa planiranja u zaštićenim područjima u BiH, zaključuje se da su ciljevi i pravna sigurnost razvijeniji segmenti upravljanja zaštićenim područjima u BiH, dok je su za segment planiranja i projektovanja utvrđeni nedostaci.

Ciljevi zaštićenih područja u gotovo svim analiziranim područjima predviđaju zaštitu i održavanje biodiverziteta. Utvrđeno je da su ciljevi vezani za biodiverzitet uglavnom jasno definisani u svim planovima upravljanja koji su usvojeni ili su u izradi, a pretpostavlja se da su dobro postavljeni od samog početka i u zakonima o proglašenju predmetnih zaštićenih područja i u uskoj vezi sa kategorijom zaštićenog područja. Analizom prikupljenih odgovora utvrđeno je da planiranje i projektovanje lokacije zaštićenih područja nije adekvatno usklađeno u ispitivanim zaštićenim područjima. Iako su kod većine ispitivanih područja granice zaštićenih područja i sistem zoniranja u potpunosti ili uglavnom u skladu sa ciljevima, segment koji se pokazao kao slaba tačka upravljanja u ovom dijelu je povezanost sa drugim zaštićenim područjima. Također, kod nekih područja efikasnost upravljanja onemogućava korištenje zemljišta. Nekoliko ispitanika istaknulo je problem zarastanja površina i prirodnog širenja šuma – sukcesije uslijed smanjivanja poljoprivrednih aktivnosti i izraženih migracija i napuštanja ruralnih područja. Na osnovu odgovora upravljača zaštićenih područja u većini slučajeva podrška lokalnih zajednica značajno varira u zaštićenim područjima. Zastupljen je nedostatak komunikacije i edukacije u cilju upoznavanja stanovništva sa ciljevima, kako bi lokalno stanovništvo moglo razumjeti ciljeve zaštite, pa samim tim i podržati zaštićena područja. Konflikti sa lokalnom zajednicom postoje u većini slučajeva i rješavaju se sa osrednjom uspješnošću.

Analizom odgovora upravljača zaštićenih područja BiH zaključuje se da zapošljavanje stagnira te da je nedovoljan broj zaposlenih. Nedostatak zaposlenih i uslovi zapošljavanja za zaštićena područja u BiH su u velikom nedostatku. Neophodno je uložiti više sredstava i izvršiti rekonstrukciju plana za primanje nove radne snage i plana za uslove zapošljavanja. Kao nedovoljno razvijen segment upravljanja pokazao se i nedostatak terenske opreme, finansiranje u proteklih pet godina, finansiranje u idućih pet godina, stabilnost i objekti za posjetioce.

Ono što može dovesti do nezadovoljstva ispunjavanja uslova za pojedine kategorije, kao što su navedene, jeste nedostatak finansijskih sredstava. Trenutna finansijska situacija u zaštićenim područjima ne omogućava nesmetano obavljanje aktivnosti, posebno po pitanju naučno-istraživačkog rada i razvoja osoblja. Potrebna su im veća donatorska sredstva i veći angažman nadležnih institucija kako bi se zaštićenim područjima moglo adekvatno i na stručan način upravljati. Većina zaštićenih područja zavisi od budžetskog finansiranja, odnosno, glavni izvor finansiranja istih je budžet jednog ili više nivoa vlasti i u FBiH, kao i u RS. Većina zaštićenih područja u BiH tek treba da postanu samoodrživa, djelomično zbog složene socio-političke situacije, a djelomično zbog činjenice da su iskustvo i znanje u vezi sa upravljanjem zaštićenim područjima općenito stečeni tek u novije vrijeme.

Na nivou cjelokupnih rezultata zaključuje se da je segment donošenja odluka o upravljanju razvijen, a naročito pozitivan rezultat jeste transparentnost i učešće lokalne zajednice te ostvarena saradnja, ne uzimajući u obzir zaštićena područja koja nisu dala odgovore. Slabiju stranu sistema predstavljaju rezultati te pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u zaštićenim područjima koji općenito nisu u skladu sa identifikiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima zaštićenih područja i godišnjim planom rada.

Usvojeni i aktualni planovi upravljanja su uglavnom ili potpuno usklađeni sa Strategijom i akcionim planom za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020 i drugim strategijama zaštite prirode kod svih ispitanika.

Najslabiji segment u ovom aspektu upravljanja je prema procjenama ispitanika, sistem revidiranja planova upravljanja zaštićenih područja. U FBiH većina zaštićenih područja ima aktuelan važeći plan upravljanja, a područja kojima je istekao plan upravljanja u procesu su usvajanja novog plana upravljanja, izuzev SP Prokoško jezero. Od ukupnog broja zaštićenih područja u RS, 27,59 % zaštićenih područja ima važeći upravljački dokument, dok ostalih 71,41 % nemaju usvojen plan upravljanja. Nedostatak planova upravljanja zaštićenih prirodnih područja u BiH je taj da su dosta uopćeni, uz nedostatak dugoročnih ciljeva i definiranih mjera za postizanje održivog razvoja.

Svim zaštićenim područjima je neophodna intenzivnija saradnja sa naučnim institucijama i fakultetima. Na nivou sveobuhvatnih rezultata, glavni problemi koji se ovdje ističu su nedostatak usklađenosti između naučnih i interesa upravljača, nedostatak povratne sprege i transparentnosti, nedostupnost rezultata i analiza naučnih istraživanja, ali i podataka iz baza referentnih nacionalnih institucija te slaba inicijativa samih zaštićenih područja za provođenjem istraživanja, dijelom uslijed opterećenosti finansijskim i organizacionim problemima, kao i nedostatka adekvatnog kadra.

4 METODOLOŠKE PREPORUKE ZA PLANIRANJE UPRAVLJANJA I UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

4.1 Uvod

U narednim poglavljima dat je pregled aktuelnih planova upravljanja u FBiH i RS te su razrađene preporuke za razvoj i izradu budućih planova upravljanja u BiH, kao glavnog instrumenta efikasnog upravljanja zaštićenim područjima. Metodološke preporuke za izradu planova upravljanja, navedene u narednim poglavljima, u skladu su sa IUCN Smjernicama za upravljanje zaštićenim područjima uz dopune koje su u skladu sa osnovnim zakonskim aktima i pravilnicima na nivou entiteta u BiH.

Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti definisanih planovima upravljanja, potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja u skladu sa važećim entitetskim zakonima. Iako kompleksnost područja utječe na period trajanja izrade, svi planovi upravljanja trebali bi se temeljiti na istim principima i proces izrade bi se trebao sastojati od istih koraka i struktura. S ciljem olakšavanja procesa izrade budućih planova upravljanja, ovaj dio predmetnog dokumenta podijeljen je na nekoliko dijelova, a proces izrade plana upravljanja predstavljen je kroz tri glavne faze koje su detaljno obrazložene u nastavku poglavlja:

- I planiranje i organizacija rada
- II faze procjene trenutnog stanja
- III faze izrade plana upravljanja

Pored IUCN Smjernica za upravljanje zaštićenim područjima uz dopune koje su u skladu sa osnovnim zakonskim aktima i pravilnicima na nivou entiteta u BiH, za izradu narednih poglavlja korišteni su primjeri dobre prakse iz regiona, a preporuke za planiranje upravljanja i upravljanje zaštićenim područjima usklađeni su i sa zaključcima prethodno provedene RAPPAM analize o efikasnosti upravljanja.

4.2 Plan upravljanja – temeljni upravljački dokument

Prema IUCN-u, plan upravljanja je dokument koji utvrđuje pristup i ciljeve upravljanja, zajedno s okvirom za donošenje odluka, koji se primjenjuju u zaštićenom području za određeni vremenski period. Plan upravljanja je instrument kojim se ukazuje na to kako područje treba štititi, koristiti, razvijati i njime upravljati.⁷

Plan upravljanja obavezan je dokument koji se u skladu sa osnovnim zakonskim aktima entiteta donosi za svako proglašeno zaštićeno prirodno područje. Planom upravljanja određuje se režim zaštite te način izvođenja dopuštenih djelatnosti, a glavni razlozi za izradu ovog dokumenta su:

- definiranje svrhe upravljanja i određivanje prioriteta,
- pomaže u identifikaciji resursa i obima posla potrebnog za upravljanje područjem,
- služi kao alat za prikupljanje finansijskih sredstava i budžeta,
- služi kao alat za komunikaciju i odnose sa javnošću, lokalnom zajednicom, i dr.

⁷ IUCN: Guidelines for management planning of protected areas

Plan upravljanja je razvojno-organizacijski i ekonomski dokument koji sadrži smjernice za zaštitu, djelovanje i razvoj te smjernice za korištenje zaštićenog područja; u njemu su određeni strategija, upraviteljski ciljevi i mjere za njegovu implementaciju, koji skupa čine osnovu za upravljanje, detaljno planiranje i izvođenje plana; planom se utvrđuju operativni i izvedbeni zadaci, troškovi i način finansiranja njegove realizacije; plan je rezultat planiranja, učešća i dogovora među organima državne uprave, upravitelja te lokalnih zajednica; temelji se na uravnoteženom razvoju djelatnosti u zaštićenom području koji bi trebao biti trajan i održiv, a pri čemu strategije, programi i planovi drugih privrednih sektora u što je moguće većoj mjeri poštuju ciljeve utvrđene planom; plan upravljanja predstavlja jedan dinamičan dokument koji je stalno otvoren za nadogradnju kroz izmjene i dopune uslijed novih spoznaja i informacija, promijenjenih uslova u zaštićenom području, razvoja novih usluga i dr.

Plan upravljanja zaštićenim područjem je dokument upravljača kojim se utvrđuje stanje zaštićenog područja te određuju ciljevi upravljanja, aktivnosti za postizanje ciljeva i pokazatelji provedbe plana. Plan upravljanja se donosi na razdoblje od deset godina. Plan upravljanja tokom vremena provedbe omogućava učinkovito i prilagodljivo upravljanje zaštićenim područjem.

Osnovni ciljevi plana upravljanja su:

- sumiranje najvažnijih informacija o zaštićenom području
- analiziranje stanja područja
- predviđanje mogućih nesuglasica i utvrđivanje adekvatnih rješenja
- osiguravanje kontinuiranog procesa upravljanja
- usklađenost sa osnovnim načelima upravljanja, omogućavanje prilagodljivosti i participativnosti te praćenje uspješnosti upravljanja
- osiguravanje efikasne podjele resursa/kapaciteta Upravljača
- olakšavanje finansijskih mehanizama
- unaprijeđenje komunikacije sa korisnicima područja
- razmjena znanja i olakšavanje razumijevanja procesa upravljanja i zaštite područja
- usmjeravanje u korištenju prostora
- osiguravanje transparentnosti rada upravljača

Prema IUCN-u upravljanje podrazumijeva međusobno djelovanje struktura, procesa i tradicija koja definišu ovlaštenja i dužnosti koja su neophodna da se primjenjuju te način donošenja odluka i uključivanje zainteresiranih strana⁸. Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja, a u skladu sa osnovnim zakonskim aktima entiteta *Zakonom o zaštiti prirode FBiH* (Sl. novine FBiH, br. 66/13) i *Zakonom o zaštiti prirode RS* (Sl. glasnik RS, br. 20/14) i odgovarajućim podzakonskim aktima. Djelovanje upravljača zaštićenih područja podrazumijeva sljedeće:

- očuvanje prirodnih vrijednosti – inventarizacija biološke raznolikosti i geodiverziteta, monitoring i periodična evaluacija stanja prirodnih vrijednosti, ukoliko je dopušteno korištenje prirodnih resursa u području potrebno je osigurati održivo korištenje prirodnih dobara, provođenje aktivnih mjera konzervacije vrsta i staništa uključujući reintrodukciju vrsta, restauraciju staništa i sl.

⁸ Graham et al. 2003

- očuvanje kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti – inventarizacija kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti, monitoring i periodična evaluacija stanja vrijednosti te provođenje aktivnih mjera zaštite.
- upravljanje posjećivanjem i provođenje primjerenih i kontroliranih oblika posjećivanja ukoliko je dopušteno u području. Razvoj edukacijskih programa uz interpretaciju područja i razvoj odgovarajuće posjetiteljske infrastrukture.
- saradnja sa lokalnom zajednicom s ciljem dugoročnog očuvanja prirodnih vrijednosti.
- održavanje kontinuirane komunikacije sa interesnim stranama uz informisanje o mehanizmima zaštite i razvoj zajedničkih projekata i poticanje održivog razvoja.

Upravljanje zaštićenim područjima temelji se na planovima upravljanja koji se dodatno razrađuju uz kontinuiranu zaštitu, održavanje i očuvanje zaštićenih područja. Upravljanje zaštićenim područjima u BiH provodi se na osnovu plana upravljanja zaštićenim područjem. Plan se donosi za period od deset godina sa predviđenom revizijom istog nakon 5 godina od donošenja. Planom se određuju:

- ciljevi i politika upravljanja
- smjernice zaštite
- izvođenje plana (uključujući način, troškove i izvore finansiranja).

4.3 Pregled aktuelnih upravljačkih dokumenata zaštićenih područja u BiH

Tabela 18: Aktuelni upravljački dokumenti zaštićenih područja u BiH

Zaštićeno područje		Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja	
Ia Strogi rezervat prirode ili Ib Područje divljine	1.	SRP Prašuma Janj	RS	Ia	ŠG „Gorica“	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Strogim rezervatom prirode "Prašuma Janj"; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
	2.	SRP Lom	RS	Ia	ŠG Oštrej-Drinić	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Strogim rezervatom prirode "Prašuma Lom"; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
II Nacionalni parkovi	3.	NP Kozara	RS	II	JU „NP Kozara“	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Nacionalnim parkom "Kozara"; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
	4.	NP Sutjeska	RS	II	JU „NP Sutjeska“	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Nacionalnim parkom "Sutjeska"; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
	5.	NP Una	FBiH	II	JU „NP Una“	Plan upravljanja za period 2011-2021. godina
	6.	NP Drina	RS	II	JU „NP Drina“	-
IIIa Park prirode	-	-	-	IIIa	-	-
IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja	7.	SP Pećina Orlovača	RS	IIIb	Kulturni centar „Pale“	Plan upravljanja Spomenikom prirode "Pećina Orlovača" za period 2020. - 2030. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja zaštićenim Spomenikom prirode "Pećina Orlovača"; "Službeni glasnik Grada Istočno Sarajevo" br. 15/20)

	Zaštićeno područje	Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja
8.	SP Pećina Ljubačevo	RS	IIIb	Grad Banja Luka	-
9.	SP Žuta bukva	RS	IIIb	Eko-etno selo „Žuta bukva“	-
10.	SP Pećina Rastuša	RS	IIIb	Općina Teslić	-
11.	SP Prokoško jezero	FBiH	IIIb	JKP „Šćona“	▪ Plan upravljanja za period 2006.-2016. godina
12.	SP Skakavac	FBiH	IIIb	KJUzZPPKS	▪ Plan upravljanja za period 2011.- 2021. godina
13.	SP Tajan	FBiH	IIIb	JP ŠPD Zeničko–dobojskog kantona d.o.o. Zavidovići: Poslovna jedinica SP Tajan	▪ Plan upravljanja za period 2013. – 2023. godina
14.	SP Vrelo Bosne	FBiH	IIIb	KJUzZPPKS	▪ Plan upravljanja za period 2007 – 2017. godina ▪ 2019. godine donesene Privremene upravljačke smjernice ▪ Nacrt Plana upravljanja za period 2020 - 2030
15.	SP Jama Ledana	RS	IIIb	Općina Ribnik	-

	Zaštićeno područje	Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja
16.	SP Vaganska pećina	RS	IIIb	Općina Šipovo	-
17.	SP Pećina Đatlo	RS	IIIb	Općina Bileća i općina Gacko	-
18.	SP Pavlova pećina	RS	IIIb	Grad Trebinje	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja Spomenikom prirode "Pavlova pećina" za period 2019-2029. (Odluka o usvajanju Plana upravljanja zaštićenim Spomenikom prirode "Pavlova pećina"; "Službeni glasnik Grada Trebinje" br. 7/19)
19.	SP Pećina Ledenjača	RS	IIIb	Općina Foča	-
20.	SP Velika pećina	RS	IIIb	Općina Bileća	-
21.	SP Girska pećina	RS	IIIb	Općina Sokolac	-
22.	SP Pećina pod lipom	RS	IIIb	Općina Sokolac	-
23.	SP Pećina Kuk	RS	IIIb	Općina Kalinovik i ŠG „Kalinovik“	-
24.	SP Lijevčanski knez	RS	IIIb	Grad Gradiška	-

Zaštićeno područje		Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja
	25. SP Vrela Sane	RS	IIIb	JPŠ "Šume RS", ŠG "Lisina" i ŠG "Ribnik"	-
IV Područje upravljanja staništima/vrstama	26. Zaštićeno stanište Gromiželj	RS	IV	Udruženje građana „Gromiželj“	<ul style="list-style-type: none"> Plan upravljanja Zaštićenim staništem "Gromiželj" za period 2020-2030. godine (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Zaštićenim staništem "Gromiželj" za period 2020-2030. godine; "Službeni glasnik RS" br. 76/20)
	27. Posebni rezervat prirode Tišina	RS	IV	Općina Šamac	-
Va Zaštićeni pejzaž	28. PP Blidinje	FBiH	Va	JP „Park prirode Blidinje“	<ul style="list-style-type: none"> Plan upravljanja za period 2011.-2021. godina Nacrt Plana upravljanja za period 2020-2030
	29. PP Hutovo blato	FBiH	Va	JP „Park prirode Hutovo blato“	<ul style="list-style-type: none"> Plan upravljanja za period 2013. - 2023. godina
	30. PP Cicelj	RS	Va	Općina Čajniče	<ul style="list-style-type: none"> Program upravljanja Parkom prirode "Cicelj" za period 2019-2020.
	31. PP Una	RS	Va	Općina Novi Grad	-
	32. PP Orjen	RS	Va	Centar za gazdovanje kršom „Trebinje“	-

PREPORUKE ZA EFIKASNO UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zaštićeno područje		Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja	
	33.	PP Prača	RS	Va	JP šumarstva "Šume Republike Srpske" – Šumsko gazdinstvo "Sjemić" Rogatica	-
	34.	ZP Bijambare	FBiH	Va	KJUzZPPKS	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja za period 2008.- 2018. godina ▪ 2019. godine donesene Privremene upravljačke smjernice ▪ Novi Plan upravljanja u izradi
	35.	ZP Konjuh	FBiH	Va	JU „ZP Konjuh“	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja za period 2017.- 2027. godina
	36.	ZP Trebević	FBiH	Va	KJUzZPPKS	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja za period 2017.- 2027. godina
	37.	ZP Bentbaša	FBiH	Va	KJUzZPPKS	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2018. godine donesene Privremene upravljačke smjernice ▪ Plan upravljanja za period 2020 - 2030
	38.	ZP Vjetrenica – Popovo polje	FBiH	Va	JP Vjetrenica d.o.o. Ravno	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja za period 2011.-2021. godina
Vb Regionalni park	-	-	-	V	-	-
VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih	39.	Spomenik parkovske arhitekture Univerzitetski grad	RS	VI	Institut za genetičke resurse RS-a	U procesu izrade

Zaštićeno područje		Entitet	Kategorija IUCN	Upravljački organ	Plan upravljanja
40.	Park-šuma Slatina	RS	VI	Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr. M. Zotović“	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plan upravljanja za period 2018.-2027. (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Park šumom "Slatina" za period 2018-2027. godine; "Službeni glasnik RS" br. 36/18)
41.	Park-šuma Jelića brdo	RS	VI	Općina Laktaši	Ne

4.4 Koraci procesa planiranja upravljanja

Na temelju dosadašnjeg iskustva i primjera dobrih praksi u svijetu i regionu na slici 39 i u tabeli 19 objašnjeni su identificirani koraci procesa upravljanja – planiranja procesa izrade plana upravljanja. Određeni koraci se odvijaju kroz duži vremenski period i prilikom procesa planiranja potrebno se vraćati na pojedine prethodne korake procesa. Neophodno je da svaka odabrana metoda rada ima jasno definiran cilj povezan sa određenim koracima u izradi plana upravljanja.

Planiranje i organizacije rada na procesu izrade plana upravljanja, može se podijeliti u 13 koraka:

Slika 39: Koraci procesa planiranja upravljanja

Tabela 19: Struktura procesa planiranja upravljanja

Korak I	Prethodne aktivnosti
	<p>Ova faza jedan je od najvažnijih koraka u procesu planiranja. U ovoj fazi se definiira rezultat procesa, na koji način će se provesti, vremenska razmatranja i ko će biti uključen. Ova faza predplaniranja obično uključuje sljedeće korake:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jasno određivanje svrhe i ciljeve upravljanja zaštićenim područjem i osiguravanje da su razumljivi. Široki ciljevi trebaju biti zakonski definisani i propisani (ili formalnim odlukama o proglašenju zaštićenog područja), ali poželjno ih je preispitati i potvrditi njihovo značenje, jer će oni od početka odrediti smjer plana. Svrha bi se trebala odražavati u kategorizaciji područja unutar sistema kategorija upravljanja zaštićenim područjem IUCN-a. 2. Zatim, potrebno je utvrditi korake koje treba slijediti u primjeni procesa planiranja, njihov redoslijed i metode koje će se koristiti. Neophodno je osmisliti pristup koji će najbolje odgovarati zaštićenom području i njegovom upravljačkom kontekstu, ali koji će sadržavati osnovne faze planiranja upravljanja (zajedničke svim procesima planiranja). 3. Potrebno je identificirati interesne strane i zainteresiranu javnost. Planovi upravljanja uglavnom se pripremaju za redovnu upotrebu od strane upravitelja zaštićenih područja, ali nisu namijenjeni kao detaljni programi rada. Zainteresirana javnost i lokalne zajednice također su važni korisnici. 4. Osigurati da se zaštićeno područje smatra cjelinom, tj. usvojiti "sistematski pristup". 5. Koristiti interdisciplinarni pristup - okupljajući stručnjake i zainteresirane strane kako bi razgovarali o budućem upravljanju zaštićenim područjem. 6. Odrediti "tim za planiranje". Planiranje upravljanja trebalo bi biti timski raspoređeno, ali u okviru toga jedna osoba trebala bi imati odgovornost za izradu plana. Ukoliko se pripremaju ugovori, potrebno je donijeti odluke o načinu upravljanja ugovorom kako bi se osiguralo da plan učinkovito ispunjava zahtjeve. 7. Pripremiti i slijediti dobro postavljene raspored rada za postupak planiranja upravljanja. Za izvršavanje ovog zadatka često se koriste tehnike upravljanja projektima. Projekat je definiran kao "izrada plana", a identificiran je "voditelj projekta" koji koordinira i nadgleda završetak projekta. 8. Utvrditi postupak uključivanja ljudi (osim tima za planiranje) u pripremu plana. To će uključivati ostalo osoblje, stručnjake, predstavnike nadležnih ministarstava, lokalne zajednice i druge interesne strane. Interesnim stranama potrebno je jasno definirati kada i na koji način će se njihovo sudjelovanje odvijati. 9. Objasniti i usaglasiti postupak sa višim rukovodstvom za odobravanje konačnog Plana upravljanja. Ako je potrebno odobrenje vanjskih strana potrebno je da se utvrde postupci koje treba slijediti u postizanju toga i usaglasiti raspored za podnošenje konačne verzije na odobrenje.
Korak II	Prikupljanje podataka - identifikacija problema, savjetovanje
	<p>Planiranje i upravljanje trebaju se temeljiti na pouzdanim podacima. Potrebno je da se procesi prikupljanja podataka i postavljanja ciljeva upravljanja odvijaju na sljedeći način:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Da se kroz prikupljanje i analizu podataka ciljevi upravljanja definiraju i usaglase nakon prikupljanja i analize podataka. 2. Postavljeni ciljevi upravljanja za to područje određuju koji će se podaci prikupljati. <p>Zaštićeno područje uspostavlja se na temelju početnih podataka koji se koriste za određivanje ciljeva upravljanja. U većini slučajeva postoji historija ranijih planiranja ili istraživačkih napora koji pomažu identificirati ključne teme u kojima je potrebno daljnje prikupljanje podataka. Zato se prikupljanje podataka gotovo uvijek može u većoj mjeri informisati odgovarajućim ciljevima upravljanja za to područje. Uključene faze su:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prikupiti dostupne pozadinske informacije; 2. izvršiti terenski izlazak za provjeru podataka (i za prikupljanje dodatnih podataka ako su potrebni); i 3. dokumentovati ga u obliku opisa zaštićenog područja (u vidu izvještaja nazvanog „Stanje zaštićenog područja“). <p>Informacije prikupljene na ovaj način trebale bi sadržavati i podatke o području i o trendovima koji na njega utječu. Podaci bi se trebali odnositi kako na fizičke aspekte područja, tako i na njegov društveni/kulturni i ekonomski značaj.</p>
Korak III	Procjena podataka i informacija o resursima
	<p>Svrha ovog koraka je prepoznati i razumjeti zašto je zaštićeno područje od značaja. Ovim korakom opisuju se vrijednosti povezane sa zaštićenim područjem uz identificiranje njegove koristi i</p>

<p>važnosti za društvo.</p> <p>Kako se veći naglasak stavlja na uključivanje lokalnog stanovništva u proces planiranja, važno je imati mehanizam putem kojeg se vrijednosti mogu identificirati i opisati. Ukoliko vrijednosti zaštićenog područja nisu jasne i razumljive, postoji rizik da će mjere upravljanja uticati ne samo na prirodne resurse već i na socijalnu i ekonomsku situaciju, posebno na lokalno stanovništvo. Često su početni razlozi za stvaranje zaštićenog područja subjektivni ili slabo razumljivi i loše predstavljeni. Važno je Planom upravljanja obuhvatiti probleme lokalne zajednice, kako bi se osigurala podrška lokalnog stanovništva.</p>	
Korak IV	Utvrđivanje ograničenja, prilika i prijetnji
<p>Prije definiranja specifičnih ciljeva upravljanja zaštićenim područjem, treba utvrditi ograničenja u njegovom upravljanju, kao i sve veće prijetnje vrijednostima područja. Primjeri su ekološki procesi koji postoje na tom području, prisutnost jedinstvenih i ranjivih obilježja, rijetkost prirodnih resursa i bilo koji drugi aspekti koji se mogu identificirati.</p> <p>Ograničenja mogu imati druge oblike, kao što su:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. zakonske obaveze; 2. ograničenja vlasništva; 3. prethodna upotreba (na primjer: uspostavljeni ribolov ili rudarstvo); 4. zdravstvena i sigurnosna razmatranja; 5. prioritetne aktivnosti i namjene (kojima plan mora dati prednost); 6. obaveze prema lokalnim zajednicama, posjetiteljima itd.; i 7. druga politička razmatranja. <p>Prijetnje ili pritisci na zaštićeno područje mogu biti uzrokovani čovjekom (kao antropogeni pritisci) ili prirodni, a mogu poticati iz zaštićenog područja ili izvan njegovih granica. Često će se manifestirati u obliku socijalnih ili ekonomskih zahtjeva prema zaštićenom području. Budući da se planiranje odnosi na budućnost, moraju se identificirati i procijeniti faktori koji mogu uticati na budućnost zaštićenog područja. Iako je takvo predviđanje u najboljem slučaju neizvjesno, treba pokušati utvrditi buduće trendove praćenja i kontrole broja posjetitelja, ekonomske trendove i s njima povezane pritiske i ekološke promjene. Razumijevanje socioekonomskog okruženja je od posebne važnosti.</p>	
Korak V	Razvijanje vizije i ciljeva upravljanja
<p>Dugoročna vizija</p> <p>Proces planiranja upravljanja trebao bi razviti i artikulirati idealno stanje, stanje ili izgled za budućnost zaštićenog područja. U nekim se planovima budućnost definiše ciljevima zaštićenog područja; u drugima, dugoročnim ciljevima.</p> <p>Bez obzira na koncept vizije zaštićenog područja, potrebno je:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. opisati zaštićeno područje a ciljem dugoročnog očuvanja. To će pomoći ljudima da shvate kako će to područje biti u budućnosti, razlozi za to i potrebne aktivnosti za postizanje vizije, 2. osigurati kontinuitet u procesu upravljanja zaštićenim područjem na održiv način, uključivanje okolišne, rekreacijske, kulturne i socijalne te ekonomske aspekte zaštićenog područja. 	
Korak VI	Utvrđivanje i procjena mogućnosti, uključujući zoniranje
<p>Nakon postavljenih ciljeva upravljanja, sljedeći je korak utvrditi kako će se ciljevi postići. Budući da se to često može učiniti na nekoliko načina, trebalo bi utvrditi niz mogućnosti za upravljačke akcije i odabrati odgovarajuće. Upravljačke zone mogu se koristiti za postizanje višestrukih ciljeva upravljanja. Planovi upravljanja zaštićenim područjima mogu identificirati različite zone upravljanja. IUCN-om su također definirane zone upravljanja unutar zaštićenih područja.</p>	
Korak VII	Priprema nacrtu Plana upravljanja

Integracija svih navedenih planiranih aktivnosti u jedan dokument predstavlja Nacrt Plana upravljanja. Oblik plana definiše funkcija budžeta, predloženih načina upravljanja, nadležnosti Upravljača za upravljanje i ciljeva Plana upravljanja.	
Korak VIII	Javno savjetovanje, uključujući javno izlaganje Nacrta Plana
<p>Ključni korak u procesu izrade plana upravljanja je uključenost šire javnosti i mogućnost pregleda Nacrta Plana upravljanja te davanje komentara s ciljem una pređenja kvalitete dokumenta. Moguća su dva scenarija:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. postupak javnog savjetovanja je unaprijed određen; i 2. nadležni Upravljač ima mogućnost određivanja toka djelovanja. <p>U slučaju da je utvrđen formalni postupak savjetovanja, nadležna javna ustanova je dužna slijediti definisani tok. To bi obično uključivalo objavljivanje javnih obavijesti kako bi se zainteresirane strane obavijestile da je Nacrt plana dostupan za pregled i da se može dobiti njegova kopija. Obavijest također sadrži rok do kojeg komentari trebaju biti primljeni i sadržavati informacije gdje ih treba poslati.</p>	
Korak IX	Revizija nacrta i izrada konačnog plana
Ovim korakom pristupa se reviziji Nacrta plana, uzimajući u obzir komentare dobivene od strane zainteresirane javnosti i interesnih strana. Dobra praksa je da se bilježe svi komentari interesnih skupina te da se uzmu u razmatranje. Komentari interesnih strana bit će usmjereni na pojedina pitanja, a ne na plan u cjelini. Stavovi određene skupine, koliko god se snažno zagovarali, ne smiju dovesti u pitanje druge elemente plana.	
Korak X	Odobrenje plana
Ova faza predstavlja proceduralni korak koji uključuje podnošenje konačnog plana na odobrenje od strane nadležnog tijela.	
Korak XI	Provedba plana upravljanja
<p>Mjere koje su utvrđene planom upravljanja trebaju biti realne i neophodne za upravljanje zaštićenim područjem. Potrebno je da sadrže stavke koje se odnose na ciljeve upravljanja. Ovaj postupak daje jasno zakonsko ovlaštenje za plan i pruža snažne temelje za poštivanje i provođenje mjera.</p> <p>Koriste se dva pristupa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. planovi ne uključuju detaljne resurse i finansijske informacije za svaku godinu; ili 2. planovi uključuju detaljne resurse i finansijske informacije za svaku godinu. 	
Korak XII	Monitoring i evaluacija
Svrhe ovog koraka su: utvrditi da li se Plan upravljanja učinkovito provodi i da li se ciljevi ispunjavaju. Ukoliko implementacija nailazi na probleme, praćenje i pregled mogu se koristiti za ponovno raspoređivanje resursa i napora za poboljšanje provedbe plana i aktivnosti.	
Korak XIII	Odluka o pregledu i ažuriranju plana upravljanja
Posljednji korak u procesu planiranja je odluka o preispitivanju ili ažuriranju Plana upravljanja. Odluka o ažuriranju postojećeg Plana upravljanja je vremenski ograničena na pet godina.	

4.5 Proces izrade plana upravljanja

Planovi upravljanja za zaštićena područja izrađuju se kroz jedinstveni strukturirani proces. Struktura procesa izrade plana upravljanja je vrlo važan i osjetljiv posao koji zahtijeva određeno vrijeme, poznavanje načela i tehnika izrade upravljačkih dokumenata, vještinu kritičkog razmišljanja i mogućnost uzročno-posljedičnog predviđanja. Proces izrade sastoji se od tri osnovna koraka:

- I planiranje i organizacija rada
- II faze procjene trenutnog stanja
- III faze izrade plana upravljanja

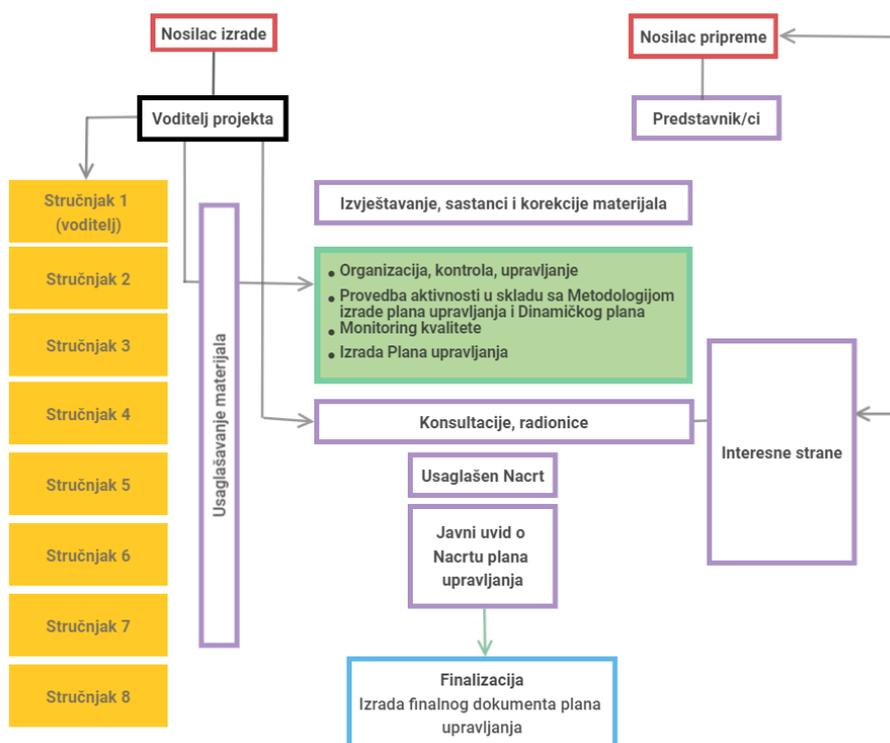
U tabeli 20 sažeto su predstavljeni koraci procesa izrade plana upravljanja.

Tabela 20: Identificirani koraci procesa izrade plana upravljanja

I	Priprema za planiranje
Planiranje i organizacija rada	Priprema za planiranje podrazumijeva početnu fazu pripreme plana upravljanja i u okviru ove aktivnosti formira se tim za izradu plana upravljanja i struktuirati se planerski proces. Također, u ovoj fazi potrebno je predložiti i usaglasiti metodologiju rada i metodologiju izrade plana upravljanja.
II	Faza inicijalne procjene
Faze procjene trenutnog stanja	U okviru faze inicijalne procjene vrši se evaluacija prethodnog plana upravljanja, ukoliko postoji. Ukoliko zaštićeno područje prethodno nije imalo usvojen plan upravljanja vrši se analiza rada Upravljača. Faza inicijalne procjene podrazumijeva identificiranje, analizu i plan uključivanja interesnih strana. Nakon informisanja interesnih strana, vrši se inventarizacija dostupnih podataka, sakupljanje materijala i informacija iz postojeće literature. Aktivnost podrazumijeva prikupljanje podataka o prirodnim, kulturno-historijskim vrijednostima prostora, podataka o posjetama, upravljanju zemljištem, odnosu lokalnog stanovništva i sl. U obzir se uzimaju i susjedna područja koja su van obuhvata zaštićenog područja, a koja se nalaze u kontaktnoj zoni, kao i odgovarajuće podloge i privredne osnove. Po potrebi se organiziraju i terenska istraživanja
III	Faza izrade plana upravljanja
Faze izrade Plana upravljanja	Uzimajući u obzir sve prethodne aktivnosti i sumirajući prikupljenje podatke, pristupa se izradi plana upravljanja. Proces izrade započinje pisanjem uvoda i konteksta, zatim opisa vrijednosti područja. Na kraju procesa izrade pristupa se izradi dijela dokumenta o procesu planiranja i načinu sudjelovanja interesnih strana. Kroz proces izrade neophodno je uključivanje zainteresirane javnosti sa planom organizacije radionica i nacrtom liste interesnih strana za pozivanje na radionice, koji će jasno određivati i dinamiku radionica koje je potrebno održati kroz proces izrade Plana upravljanja. Potrebno je jasno definirati značaj pojedinih interesnih strana uz jasno komuniciranje kakvu ulogu navedena strana može i treba imati u procesu izrade plana upravljanja. Analiza prikupljenih podataka vrši se s ciljem identificiranja problema u upravljanju zaštićenim područjem, na osnovu čega se definira vizija područja, teme plana upravljanja i opći posebni ciljevi. Zatim slijedi izrada aktivnosti upravljanja i pokazatelji izradom Akcionih planova. U okviru ove aktivnosti određuju se mjere zaštite i unaprjeđenja zaštićenog područja, sagledavaju se i predlažu eventualne dodatne mjere zaštite prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti, kao i određuje dugoročna vizija upravljanja područjem sa definiranjem ciljeva zaštite, uz okvirnu procjenu potrebnih finansijskih resursa. Paralelno, predlažu se mjere za očuvanje prirode. Nakon prethodno navedenih aktivnosti i sumiranja svih nalaza, Nosilac izrade će pristupiti finaliziranju plana upravljanja. Finaliziranje dokumenta plana upravljanja podrazumijeva usvajanje komentara zainteresirane javnosti. Komentari se usvajaju uzimajući u obzir značaj interesnih strana i relevantnost za pregled određenog aspekta unutar plana upravljanja.

4.5.1 Planiranje i organizacija rada

Ukoliko je proces izrade dobro strukturiran rezultat će sa dodatnim vrijednostima koje se ogledaju u osnaženoj saradnji upravitelja uz povećano razumijevanje i podršku interesnih strana. Prijedlog organizacije rada prilikom izrade plana upravljanja, odnosno tipovi poslova koje je potrebno odraditi tokom procesa je predstavljen u nastavku na slici 40:

Slika 40: Prijedlog organizacije rada pri izradi plana upravljanja

Generalna preporuka je da upravitelj izrađuje i piše plan upravljanja, a prilikom procesa izrade angažovani Konsultant može pomagati savjetovanjem ili po potrebi revidiranjem pojedinih dijelova plana i finaliziranju završnog dokumenta te u strukturiranju i vođenju procesa. U BiH nositelj aktivnosti najčešće sklapa ugovor sa Konsultantom koji priprema i vodi proces izrade plana upravljanja te se prilikom izrade dokumenta preporučuje tijesna saradnja između Konsultanta i upravitelja. Prilikom početka procesa planiranja formirani tim se treba sastati s drugim relevantnim zaposlenicima Upravitelja i obrazložiti važnost i ulogu Plana upravljanja te proces njegove izrade.

Uži stručni tim bi trebao uključivati:

- koordinatora procesa planiranja iz upravljačke službe
- koordinatora projektnog tima izrade plana upravljanja angažovanog konsultanta

- facilitatora (konsultant) u svrhu organizacije i održavanja radionica te komunikacije sa interesnim stranama
- stručnjak za finansijsko upravljanje
- stručnjak za tehničku podršku
- stručnjak za upravno-administrativne poslove
- nadzornička služba zaštite prirode Upravljača kao predstavnika biološke struke
- ključnog zaposlenika Upravitelja kao predstavnika ekonomske struke
- ključnog djelatnika Upravljača kao predstavnika društvenih struka.

Kako je već navedeno, u BiH je pri izradi upravljačkih dokumenata potreban angažman vanjskih saradnika i konsultanata kako bi se osiguralo strukturiranje i provođenje sveobuhvatnog procesa planiranja i kvalitet završnog Plana upravljanja. U tom slučaju važno je da koordinator izrade plana upravljanja bude iz upravljačke službe čime će minimalno jedan od djelatnika Upravljača biti aktivno uključen u proces planiranja. Proces planiranja i izrade upravljačkih dokumenata treba biti praćen od strane nadležnih ministarstava.

4.5.2 Faza procjene trenutnog stanja

Opis vrijednosti područja podrazumijeva valorizaciju prirodnih vrijednosti na osnovu kojih je područje proglašeno zaštićenim i elaboraciju stanja po pojedinim sektorima relevantnim za zaštićeno područje kao što su šumarstvo, poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo, lovstvo, turizam, infrastruktura, socio-ekonomske prilike. Ovo poglavlje bi trebalo na strukturiran način prikazati informacije o području i njegovim vrijednostima što predstavlja osnovu za planiranje i donošenje odluka. Informacije se trebaju predstaviti jasno i razumljivo. Poglavlje uključuje sumirani prikaz resursa, prirodne, kulturno-historijske i socio-ekonomske karakteristike područja. Ukoliko je relevantno za dato područje, potrebno je uključiti informacije i o područjima koja se nalaze izvan zaštićenog područja i njihovom uticaju na zaštićeno područje. Cilj sumiranja opisa vrijednosti područja je identifikacija razloga zbog kojih je zaštićeno područje od važnosti. Na osnovu informacija predstavljenih opisom vrijednosti područja, u upravljačkom dijelu vrši se analiza na temelju čega se izrađuju ciljevi upravljanja. U sklopu poglavlja potrebno je obraditi sljedeće teme:

- kartografski prikazi granica i karakterističnih značajki zaštićenog područja,
- obrazloženje i opis osnovnih specifičnih vrijednosti zbog kojih je područje proglašeno zaštićenim,
- osnovne vrijednosti područja koje uključuju opis prirodnih vrijednosti (vrste i stanišni tipovi), georaznolikost, kulturno-historijske vrijednosti i socio-ekonomske karakteristike područja i dr.,
- tipovi korištenja zaštićenog područja što podrazumijeva kratak historijski opis razvoja područja uz naglasak na abiotičke i biotičke faktore i načine korištenja. Poželjno je dodatno elaborirati stanje po pojedinim sektorima relevantnim za zaštićeno područje kao što su šumarstvo, poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo, lovstvo, turizam, infrastruktura te utvrđivanje ključnih aktivnosti kojima se bavi lokalno stanovništvo uz adekvatne kartografske prikaze namjene zemljišta, infrastrukture i sl.

S obzirom na to da se u evaluaciji stanja detaljno obrađuju problemi i pritisci područja, opis vrijednosti područja bi trebao biti koncizan i jasan.

Evaluacija stanja predstavlja jedan od najzahtjevnijih dijelova plana upravljanja i podrazumijeva kratku i razumljivu procjenu stanja o okviru pojedinih tema Plana upravljanja. Ocjenom stanja daje se pregled situacije iz koje se kreće prema postavljanju ciljeva nakon čega se obrazlaže smjer planiranja. Evaluacija vrijednosti vrši se iz dva dijela:

- I identifikacija ključnih karakteristika ili iznimnih vrijednosti. To su obilježja ili vrijednosti koje se moraju zaštititi i sačuvati da bi se održao značaj zaštićenog područja.
- II definiranje značaja koji objašnjava važnost zaštićenog područja za društvo ili određene interesne skupine. Identificirani značaj proširuje se identificiranjem vrijednosti dodavanjem jedinstvenih kvalifikatora i stavljanjem zaštićenih područja u njihov kontekst na regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Pored široke svrhe koju pruža zaštićeno područje, ovaj identificirani značaj osigurava temelje Plana upravljanja.

S ciljem lakšeg praćenja stanja vrijednosti, preporučljivo je da se evaluacija stanja razmatra zasebno po sljedećim temama:

- ocjena stanja prirodnih vrijednosti
- održivost korištenja prirodnih resursa
- ocjena stanja kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti

- ocjena stanja rekreativno-turističkih i izgrađenih vrijednosti
- dopuštene djelatnosti u prostoru
- procjena upravljanja posjetiteljima i interpretacije područja
- kapaciteti Upravljača.

Definisanje tema zavisi od kompleksnosti područja i izazovima vezanim uz njihovo upravljanje, kategorije zaštićenog područja, utvrđenih pritisaka i prijetnji, strukture lokalne zajednice i uticaja interesnih strana. Prilikom procjene potrebno je iskoristiti ranije prikupljene informacije o vrijednostima, zastupljenim pritiscima i prijetnjama. Za potrebe sagledavanja i ocjenjivanja stanja pojedinih vrijednosti i prostora, svaki aspekt i lokalitet potrebno je sagledati na način da mu se dodijeli kvalitativna ocjena, kako slijedi:

Preporuka je da se za potrebe sagledavanja i ocjenjivanja stanja pojedinih vrijednosti i prostora, svaki aspekt i lokalitet sagleda na način da mu se dodjeljuje kvalitativna ocjena, kako slijedi u tabeli 21 u nastavku.

Tabela 21: Kvalitativno ocjenjivanje stanja pojedinih vrijednosti i prostora

dobro	Stanje identificirane vrijednosti u potpunosti dobro ili je namjena lokaliteta u skladu sa definiranom zonom, tj. ne zahtijeva dodatne mjere zaštite ili unapređenje. Stanje ocjenjeno sa „dobro“ je i u slučaju kada je potrebno napraviti manje upravljačke mjere poboljšanja ili dodatne modernizacije i unapređenja prostora (npr. postavljanja info tabli, izgradnje infrastrukture koja će omogućiti kružno kretanje posjetitelja, postavljanje monitoring punktova za prirodne vrijednosti)
srednje	Stanje identificirane vrijednosti je narušeno u izvjesnoj mjeri, u smislu da je potrebna dodatna zaštita i unapređenje lokaliteta ili uvođenje značajnijih mjera zabrane na datom lokalitetu jer se postojećim korištenjem vrijednosti može nanijeti trajna šteta
loše	Stanje identificirane vrijednosti je narušeno u velikoj mjeri, u smislu da se lokalitet ne koristi u skladu sa definiranom zonom (prijedlog promjene zonacije), ne postoji odgovarajuća infrastruktura, putna komunikacija ili je ona u lošem stanju.

Mnoga zaštićena područja imaju definirano **zoniranje prostora**, koje je utvrđeno prilikom proglašenja zaštite ili naknadno utvrđuju zone upravljanja tokom razrade Plana upravljanja, među kojima svaka naglašava određene vrste namjene. Time se na strukturisan i skladan način u širokom rasponu mire potrebe upravljanja i zahtjevi za korištenjem, putem zaštite temeljnih prirodnih vrijednosti u promatranom obuhvatu te omogućavanjem tradicionalnog načina upotrebe zemljišta, očuvanjem kulturnih vrijednosti, provođenjem edukativnih i naučnih aktivnosti, dozvoljavanjem turističkih i sportsko-rekreativskih aktivnosti i gradnjom i/ili rekonstrukcijom potrebnih pratećih objekata primjenom autohtone, etnograditeljske tradicije.

Zoniranje je osnovni preduvjet učinkovitog upravljanja zaštićenim područjem, budući da se njime uspostavlja podjela područja prema određenim kriterijima koji primarno mogu biti **ekološki** (npr. izdvajanje dijelova izvorne prirode - divljine) ili **funkcionalni** (npr. izdvajanje šumskih područja). Zoniranje je ishodište upravljanja bilo kojim zaštićenim područjem. Postupkom zoniranja konstatiraju se postojeće i planiraju buduće upravljačke potrebe u cilju očuvanja prirode. Zoniranje bi trebalo da pojednostavi, ne da komplikuje upravljanje zaštićenim područjem. Ono dijeli vrijednosti i namjene zaštićenog područja te određuje model upravljanja, ali i uvjetuje organizaciju upravljanja u smislu strukture, kadrova i troškova upravljačke ustanove. Zone se definiraju na sljedeći način:

- **opisom i veličinom** (šta ulazi u obuhvat zone i koja je kategorija zone?),
- **kriterijima izdvajanja i vrijednostima područja** (koje se biološke ili druge vrijednosti štite?),
- **ciljem** (šta se želi postići izdvajanjem u posebnu zonu u odnosu na druga područja koja trebaju imati manji stepen zaštite?),

- **sadržajem dopuštenih aktivnosti** (šta je i u funkciji čega dopušteno?) i
- **pristupom za posjetitelje** (kakvo je i koliko intenzivno posjećivanje dopušteno?).

Upravljačke zone definirane su u rasponu od zone gdje nije prisutan gotovo nikakav ljudski uticaj pa do zone u kojoj prirodni prostor može biti značajno izmijenjen ljudskim aktivnostima. Redosljed zona ne implicira vrijednost područja, već odražava potrebe za upravljanjem zaštićenim područjem u svrhu očuvanja specifičnog biodiverziteta i geodiverziteta. Zone se određuju u skladu s potrebama očuvanja pojedinih vrijednosti, vodeći računa o dozvoljenim i/ili adekvatnim ljudskim aktivnostima. Prilikom zoniranja potrebno je uzeti u obzir sve dostupne prostorne podatke i podloge poput zona rasprostranjenosti vrsta i stanišnih tipova unutar zaštićenog područja, podataka o drugim značajnim vrstama i staništima, kulturnim vrijednostima, geolokalitetima te procjeni njihovog stanja, podatke o postojećoj i planiranoj infrastrukturi, naseljima, načinima korištenja zemljišta itd.

Granice zona se osmišljavaju na način da budu jasne i lako prepoznatljive. Važno je da postoji mogućnost nadzora pojedinih zona jer se jedino tako može osigurati efikasnost mjera koje se provode u pojedinim zonama. Upravljačka zonacija je prilagodljiva baš kao i cijeli plan upravljanja te bi se trebala usklađivati s novim podacima ključnim za očuvanje vrijednosti prilikom revizije plana upravljanja.

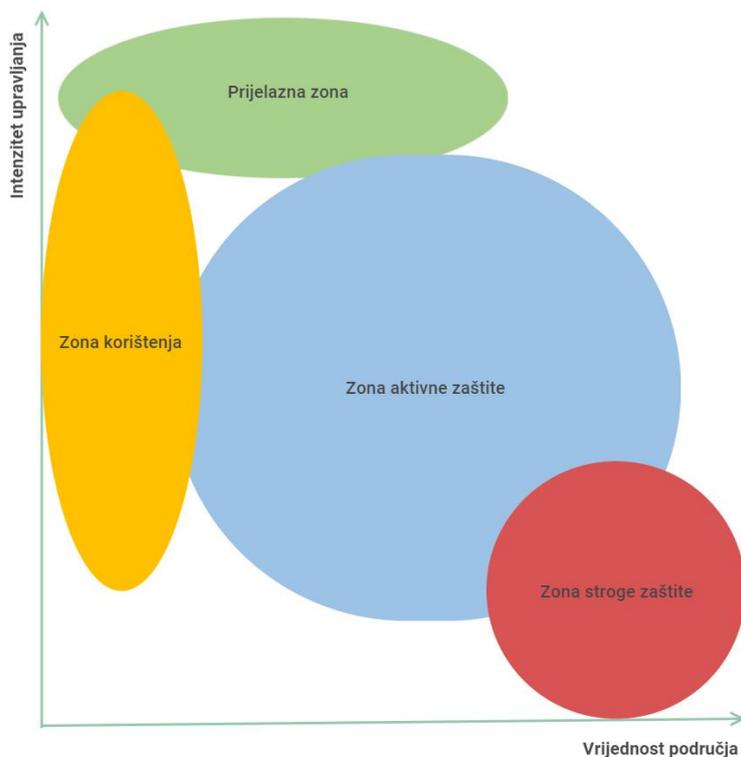
Odabir zona i postupak zoniranja nisu specificirani u zakonodavstvu FBiH (*Zakon o zaštiti prirode*) dok s druge strane *Zakon o zaštiti prirode* u RS-u izdvaja zone u kojima se sprovode sljedeći režimi zaštite:

- Ia stepena - stroga zaštita,
- Ib stepena - stroga zaštita uz mogućnost upravljanja populacijama,
- II stepena - aktivna zaštita i
- III stepena - aktivna zaštita i mogućnost održivog korištenja.

Općenito govoreći, usklađivanje kriterija propisanih entitetskim i kantonalnim zakonima sa IUCN-ovim kriterijima i principima zoniranja zaštićenih područja će biti neophodno. Polazišta za određivanje zona, generalni ciljevi zona, pristupi i kriteriji za zoniranje za dokument preuzeti su iz IUCN-ovih publikacija prema kojima u zaštićenim područjima postoje sljedeće osnovne zone:

- **I zona zaštite** koja obuhvata zonu stroge zaštite i zonu aktivne zaštite,
- **II zona korištenja** i
- **III prijelazna zona.**

Generalno, određivanje zona kao što je prikazano na slici 41, zavisi od vrijednosti područja i intenziteta upravljanja, ali i drugih kriterija kao što su stepen izmijenjenosti okoliša, ciljevi upravljanja područjem i veličina područja.

Slika 41: Model različitih zona u zaštićenom području sa aspekta vrijednosti područja i intenziteta upravljanja

Pri određivanju zona tj. određivanju varijanti kategorija upravljanja potrebno je koristiti sljedeće kriterijume:

- **stepen izmijenjenosti okoliša i vrijednost područja** - zoniranje se određuje obzirom na razinu očuvanja i varira od zona gotovo bez ljudskog uticaja do zona intenzivnog korištenja; podrazumijeva da područja koje nemaju specifične prirodne vrijednosti ili imaju visok stepen izmijenjenosti prirodnih uslova budu stavljena van zaštićenog područja
- **cilj upravljanja područjem** - zoniranje je ustvari alat za izdvajanje područja zbog različitih ciljeva upravljanja za to područje tj. izdvajanje područja koji trebaju da uživaju posebnu zaštitu od drugih koji mogu i trebaju imati manji stepen zaštite
- **veličina područja** - prema IUCN-u, na osnovu principa održivosti i primjera dobre prakse, veličina područja usko je povezana i sa kategorijom zone.

Prema specifičnim potrebama upravljanja zone se mogu podijeliti u niz podzona koje su određene prema upravljačkim opcijama (kao refleksija cilja upravljanja zonom). Unutar podzona vrijede sva opća pravila zone, uz dodatnu detaljniju specifikaciju tipa aktivnosti Upravljača i korisnika te regulaciju ljudskog uticaja, zavisno od upravljačkih potreba.

Sva područja koja se zoniraju ne moraju imati sve predviđene zone. To će prvenstveno zavisiti od potreba upravljanja vrijednostima i područjem. Pojedina područja tako uopće neće imati la zonu stroge zaštite, ali to ne znači da nije potrebno raditi zonaciju.

Preporuka za kartografski prikaz zoniranja zaštićenog područja data je u nastavku u tabeli 22, a u tabeli 23 opisane su potencijalne zone zaštićenih područja.

Tabela 22: Preporučene boje za kartografski prikaz zoniranja zaštićenog područja

Zona	Boja
zona stroge zaštite	crvena
zona aktivne zaštite	svijetlo plava
zona korištenja	žuta
prijelazna zona	zelena

Tabela 23: Zone zaštićenih područja

Zona	Cilj upravljanja	Komentar
Zona stroge zaštite	Cilj upravljanja u ovoj zoni je očuvanje prirodnih vrijednosti, prirodnih procesa i prirodnosti ekosistema.	<p>Zona stroge zaštite predstavlja područje iznimnih i jedinstvenih vrijednosti, npr. važne ekosistemske usluge (vodosnadbijevanje), historijski važne lokacije, važna staništa, endemične i ugrožene vrste. Ovo su područja na kojima prevladavaju prirodni procesi te se ne smije dopustiti bilo kakav razvoj infrastrukture. Zaključno, može se istaknuti da zona stroge zaštite uključuje područja visoke prirodne vrijednosti i velike potrebe za očuvanjem u kojima nije nužna ljudska intervencija ili je nužna samo iznimno, u hitnim situacijama (npr. lokaliziranje požara, uklanjanje invazivnih stranih vrsta, saniranje šteta nastalih zbog ekstremnih događaja poput onečišćenja i sl.).</p> <p>U ovu zonu najčešće se stavljaju prirodne šume, more, prirodni vodotoci i stjenovita staništa. Eksploatacija prirodnih resursa bilo kojeg tipa (privredna, rekreacijska ili za lične potrebe) u ovoj zoni nije dopuštena. Dopuštena su naučna istraživanja, praćenje stanja prirodnih vrijednosti uz primjeren nadzor od strane upravitelja.</p>
Zona aktivne zaštite	Cilj upravljanja u ovoj zoni je očuvati i/ili unaprijediti stanje biodiverziteta, geodiverziteta i kulturne baštine.	<p>Zona aktivne zaštite obuhvata ekosisteme velike vrijednosti, geolokalitete i izdvojene lokalitete kulturne baštine koji u svrhu dugoročnog očuvanja zahtijevaju sprovođenje aktivnih upravljačkih mjera s ciljem očuvanja, rehabilitacije ili revitalizacije područja. U ovu zonu uključeni su i prirodni ekosistemi u kojima je kategorijom zaštite dozvoljeno korištenje prirodnih dobara, te zahtijevaju primjenu mjera osiguravanja održivosti korištenja. Praksa je da se dozvoljene mjere i aktivnosti u ovoj zoni definišu posebnim planovima aktivnosti unutar Plana upravljanja za svako područje, kojima je svrha ostvarivanje ciljeva zaštite. Ovu zonu karakterizira aktivni vid zaštite.</p> <p>Dopuštena su naučna istraživanja i praćenje stanja prirodnih vrijednosti te nadzor područja od strane Upravljača, provođenje aktivnih mjera usmjerenih na očuvanje i poboljšanje stanja ekosistema (kopnenih i morskih), geolokaliteta i kulturne baštine. Dopušteno je posjećivanje uz poštivanje odgovarajućih uvjeta ovisno o ciljevima zaštite na određenom području. U skladu s time, postoji i mogućnost uspostavljanja minimalnih interpretativnih i edukativnih sadržaja te staza koje ne zahtijevaju uređivanje, osim aktivnosti u svrhu održavanja sigurnosti posjetitelja (ograda, sječa opasnih stabala uz stazu i sl.). Dopuštene su i sanitarna sječa šume uzgojno-sanitarnog karaktera u cilju očuvanja i unapređenja zdravstvenog stanja šumskih sastojina, uređivanje livadskih površina namijenjenih za korištenje i redovito košenje i ostale aktivnosti u prostoru u mjeri koja omogućava unaprjeđenje stanja u odnosu na postojeće i prezentaciju prirodnog i/ili kulturno-povijesnog dobra bez ugrožavanja njegove primarne vrijednosti. U nacionalnim parkovima i strogim rezervatima ova zona može biti zastupljena u manjem dijelu područja, dok je u parkovima prirode i u većini drugih kategorija zaštićenih prirodnih vrijednosti, to uobičajeno najveća zona. Ova zona se, prema potrebi, može podijeliti u niz podzona usmjerenih na očuvanje/unapređenje određenog ekosistema (npr. zonu očuvanja i rehabilitacije staništa i zonu zaštite pojedinih vrsta), geolokaliteta ili kulturno-historijskih lokaliteta.</p>
Zona korištenja	Cilj upravljanja u ovoj zoni je održivost prisutnog i planiranog korištenja prostora u skladu s ciljevima očuvanja	<p>Il zona - zona korištenja obuhvata manje dijelove prostora unutar zaštićenog područja u kojima je priroda značajno izmijenjena prisustvom određenog stepena korištenja ili dijelove prostora koji su izdvojeni kao najprikladniji lokaliteti za različite dopuštene oblike korištenja visokog intenziteta. U nižim IUCN kategorijama upravljanja zaštićenim područjima, predstavlja općenito zonu očuvanja nižih vrijednosti kojom se upravlja iz ostalih razloga koji su važni za razvoj zaštićenog područja. Ova zona predstavlja kompromis između ciljeva očuvanja zaštićenog područja i načela održivog korištenja u svim granama privrede, na način da se ne ugroze primarni ciljevi očuvanja zaštićenog područja.</p>

	područja.	Zonu korištenja možemo podijeliti prema tipu i planiranom korištenju na različite podzone (naseljena zona, zona tradicionalne poljoprivrede, zona rekreacijske i turističke infrastrukture). Granice ove zone određuju visoki zahtjevi za korištenjem područja, a između ove zone i ostalih zona potrebno je osigurati tzv. tampon područja.
Prijelazna zona		III zona - prijelazna zona obuhvata dvije podzone: tampon zonu („buffer“ zonu) i tranzicijsku zonu. Tampon zone se obično nalaze oko vanjskih granica zaštićenog područja ili između različitih zona unutar zaštićenog područja i imaju ulogu smanjenja međusobnih uticaja dvije različite granične zone ili cjelokupnog zaštićenog područja sa nezaštićenim područjem u okruženju. Tranzicijska zona karakteristična je za područja koja graniče sa zaštićenim područjem, a osnovno obilježje joj je održivi razvoj.

U tabeli 24 predstavljena su polazišta za određivanje zona, generalni ciljevi zona, pristupi i kriteriji za zoniranje preuzeti su iz IUCN-ovih publikacija.

Određivanju mogućih zona zaštićenog područja može se pristupiti sa dijeljenjem terena u tzv. 'jedinice'.

Jedinice obično predstavljaju više ili manje trajnu podjelu područja koja se temelji na određenom kriteriju (npr. „ekološka“ jedinica ili „funkcionalna“ jedinica kao npr. lovište).

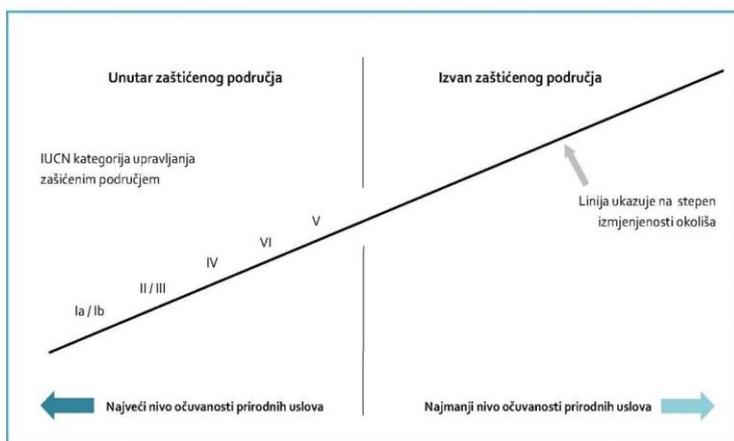
Pri određivanju jedinica u razmatranje u obzir se mogu uzimati sljedeći kriteriji:

- topografija i pristup području (prirodne granice imaju prioritet),
- područja velikog značaja za zaštitu biodiverziteta (ova područja su prva uzeta u razmatranje),
- do sada proglašena zaštita,
- ostali elementi zaštite,
- isključujući elementi (velike urbane površine, saobraćajnice, veliki infrastrukturni zahvati, veliki proizvodni objekti).

Kako bi se odredilo upravljanje tj. zone jedinica, posebno je važno uzeti u obzir rasprostranjenost važnih staništa i vrsta u području. Sa druge strane važno je uzeti u obzir postojeću infrastrukturu i naselja, način korištenja tih područja, prava i zahtjeve interesnih strana za područjima, procjene pritiska na ta područja i sl.

Stepen izmjenjenosti okoliša i vrijednost područja

Kategorija zona je u bliskoj vezi sa stupnjem izmijenjenosti okoliša. Zoniranje se određuje obzirom na razinu očuvanja i varira od zona gotovo bez ljudskog uticaja do zona intenzivnog korištenja, gdje prirodne karakteristike područja unutar zone mogu biti značajno promijenjene. Također, podrazumijeva se da područja koje nemaju specifične prirodne vrijednosti ili imaju visok stepen izmijenjenosti prirodnih/okolišnih uslova budu stavljena van zaštićenog područja. Ovaj princip prikazan je na slici u nastavku (slika 42).

Slika 42: Kategorija upravljanja zaštićenim područjem i stepen izmjenjenosti okoliša

Cilj upravljanja područjem

Prema IUCN-u zoniranje je ustvari alat za izdvajanje područja zbog različitih ciljeva upravljanja za to područje tj. izdvajanje područja koji trebaju da uživaju posebnu zaštitu od drugih koji mogu i trebaju imati manji stepen zaštite.

Tabela 24: Generalna polazišta za određivanje zona i pristupa upravljanja zaštićenim područjem

Zona		Kat.	Polazišta za određivanje zona	Uobičajeni ciljevi i prioriteti upravljanja	Uobičajeni upravljački pristup
Zone upravljanja unutar zaštićenog područja					
Zona stroge zaštite	Zona temeljne zaštite	Ia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Područja vrijednih staništa ▪ Područja divljine ▪ Područja velikih kulturno-historijskih vrijednosti i sadržaja ▪ Geološki i hidrološki vrijedna područja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Potpuni prioritet za očuvanje vrsta, staništa, ekosistema, reljefnih oblika i pejzaža ▪ Uglavnom dopušta samo ograničeno, neometajuće praćenje za potrebe upravljanja i istraživanje 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Potpuna zaštita kroz ophodnju, provedbu zakonskih ograničenja i praćenje ▪ Izostanak bilo kakvih objekata i infrastrukture koji bi omogućili pristup ili korištenje
	Zona divljine/ Zona bez intervencije	Ib, II, III		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Namijenjena zaštiti prirode, održavanju vrijednosti prirodnog pejzaža i tihom uživanju u prirodi i prirodnim područjima ▪ Uglavnom dopušta odvijanje prirodnih procesa uz minimalnu intervenciju upravljanja i bez razvoja infrastrukture ▪ Uglavnom dopušta mjerenje, istraživanje i praćenje te kontrolirane reakcijske aktivnosti malog uticaja i učestalosti, s tek nekoliko objekata 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zaštita kroz ophodnju i provedbu strogo definiranih pravila korištenja ▪ Pružanje osnovnih informacija te interpretacija sadržaja izvan lokacije ▪ Objekti koji omogućuju pristup i korištenje, ali bez trajnih i umjetnih struktura
Zona aktivne zaštite	Zona aktivnog upravljanja	IV	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Granice gospodarskih šuma ▪ Granice lovišta ▪ Granice ribolovnih područja ▪ Granice livada 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Predstavlja područje očuvanja visokih vrijednosti gdje su predviđene značajne upravljačke aktivnosti s ciljem očuvanja, rehabilitacije, renaturacije ili revitalizacije 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ova zona predstavlja područja koja bi bez aktivnog upravljanja promijenila ili izgubila svoje glavne značajke, i u smislu biološke raznolikosti i u smislu raznolikosti pejzaža. ▪ Tipičan predstavnik ovih zona su livade, koje bi bez aktivnog upravljanja (košnje, ispaše) postale šumski ekosistem
Zona korištenja	Zona korištenja	V, VI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Naseljena područja ▪ Područja poljoprivredne proizvodnje ▪ Područja razvoja sportsko-rekreaciono-turističkih sadržaja ▪ Područja razvoja većih rudarskih i proizvodnih kapaciteta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dostupna te manje osjetljiva područja koja mnogobrojnim posjetiteljima omogućuju da, unutar prihvatljivih granica, koriste područje i uživaju u njemu ▪ Nudi organiziranu rekreaciju s odgovarajućim objektima za posjetitelje, interpretacijskim i edukacijskim objektima te reguliranim komercijalnim aktivnostima 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pružanje detaljnih informacija te interpretacija sadržaja na samoj lokaciji ▪ Osiguranje kvalitetnih objekata i infrastrukture za posjetitelje i ostale korisnike ▪ Korištenje i provedba definiranih pravila za korisnike ▪ Prihvaćanje umjerenog

Zona		Kat.	Polazišta za određivanje zona	Uobičajeni ciljevi i prioriteti upravljanja	Uobičajeni upravljački pristup
				<ul style="list-style-type: none"> ▪ Infrastrukturni objekti uprave zaštićenog područja također su često smješteni u ovoj zoni 	<p>uticaja korisnika</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zona korištenja može se podijeliti prema tipu i planiranom korištenju na različite podzone: <ul style="list-style-type: none"> - Naseljena zona ili urbana zona - Zona tradicionalne poljoprivrede - Zona rekreacije - Zona turističke infrastrukture, itd.
Zone upravljanja koje mogu biti unutar ili izvan zaštićenog područja					
Prijelazne zone	Zona uticaja (buffer zona ili tampon zona)	V, VI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Područja značajne urbanizacije ▪ Značajni privredni i infrastrukturni objekti uz rub zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Služi povezivanju istraživanja, edukacije, turizma, održivog korištenja i razvoja te tradicionalnih aktivnosti ▪ Promicanje i podrška odvijanju neometajućih, održivih aktivnosti koje neće naštetiti zaštićenom području ▪ Dopušta ograničeni gospodarski razvoj i razvoj naselja, temeljen na utvrđenim smjernicama zaštite okoliša i oblikovanja prostora 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Suradnja s ostalim institucijama nadležnima za upravljanje zemljištem i lokalnim korisnicima resursa ▪ Poticaji i savjetodavna pomoć za lokalno stanovništvo ▪ Interpretacija, osvještavanje i edukacija lokalnog stanovništva i posjetitelja
	Tranzicijska zona/zona održivog razvoja s upravljanim područjem	V, VI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Područja značajne urbanizacije ▪ Značajni privredni i infrastrukturni objekti uz rub zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ne uvijek potpuno definirano područje koje okružuje zaštićeno područje ▪ Naglasak na poticanju održivih i okolišu prihvatljivih razvojnih aktivnosti, koje povezuju zaštićeno područje s okolnim područjem 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poticaji, suradnje, partnerstva, smjernice za planiranje ▪ Posredna zaštita i praćenje stanja ▪ Osvještavanje i edukacija ▪ Poticaji i informiranje ▪ Suradnja/konsultiranje s prostornim planerima, tijelima lokalne uprave, lokalnim privrednicima, lokalnim zajednicama i ostalim interesnim stranama

Veličina područja

Prema IUCN-u, na osnovu principa održivosti i primjera dobre prakse, veličina područja usko je povezana i sa kategorijom zone, tj. određene kategorije većinom imaju relativno malu dok druge kategorije imaju relativno veliku površinu (veličinu). Ovaj odnos prikazan je u nastavku (tabela 25).

Tabela 25: Odnos veličine i kategorije zaštićenog područja

Kategorija	Relativna veličina
Ia	Obično mala
Ib	Obično velika
II	Obično velika
III	Obično mala
IV	Obično mala
V	Obično velika
VI	Obično velika

4.5.3 Faza izrade Plana upravljanja

Prilikom izrade plana upravljanja potrebno je koristiti svu raspoloživu dokumentaciju na osnovu koje je područje proglašeno zaštićenim, kao i dodatne analize, terenska istraživanja, elaborate i drugu dostupnu i relevantnu literaturu. Uzimajući u obzir sve prethodne aktivnosti i sumirajući prikupljenje podatke, pristupa se izradi plana upravljanja. Proces izrade započinje pisanjem uvoda i konteksta, zatim opisa vrijednosti područja. Kroz proces izrade neophodno je uključivanje zainteresirane javnosti sa planom organizacije radionica i nacrtom liste interesnih strana za pozivanje na radionice, koji će jasno određivati i dinamiku radionica koje je potrebno održati kroz proces izrade plana upravljanja. Potrebno je jasno definisati značaj pojedinih interesnih strana uz jasno komuniciranje kakvu ulogu navedena strana može i treba imati u procesu izrade plana upravljanja. Analiza prikupljenih podataka vrši se s ciljem identificiranja problema u upravljanju zaštićenim područjem, na osnovu čega se definira vizija područja, teme plana upravljanja i opći i posebni ciljevi. Zatim slijedi izrada aktivnosti upravljanja i akcionih planova. U okviru ove aktivnosti određuju se mjere zaštite i unapređenja zaštićenog područja, sagledavaju se i predlažu eventualne dodatne mjere zaštite prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti, kao i određuje dugoročna vizija upravljanja područjem sa definiranjem ciljeva zaštite, uz okvirnu procjenu potrebnih finansijskih resursa. Paralelno, predlažu se mjere za očuvanje prirode.

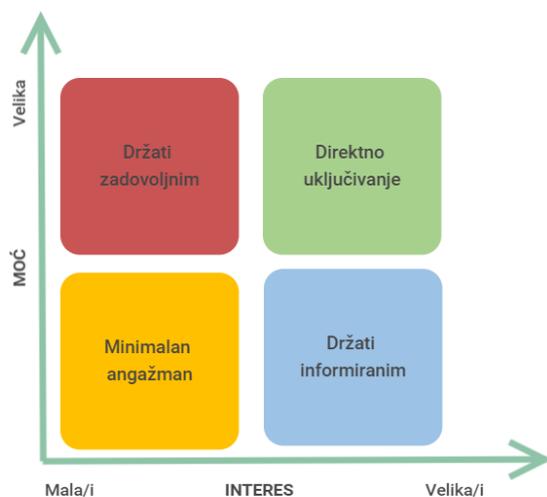
4.5.3.1 Princip participativnosti – uključivanje interesnih strana

Participativnost podrazumijeva uključivanje interesnih strana u različite faze ciklusa upravljanja i predstavlja ključan princip i dobru praksu efikasnog upravljanja zaštićenim područjem. Interesne strane je potrebno uključiti u planiranje upravljanja i podrazumijevaju sve one koji imaju svoj udio, prava ili interes u provedbi plana upravljanja. Uključivanje interesnih strana u proces izrade plana upravljanja je u skladu sa osnovnim načelima upravljanja i podrazumijeva participatorno planiranje. Cilj uključivanja interesnih strana je davanje doprinosa razvoju boljeg i sveobuhvatnijeg plana upravljanja kroz stavove, iskustva, znanja i ideje interesnih strana. Interesne strane će kroz učešće biti bolje informirane za donošenje odluka i o načinima korištenja prirodnih dobara zaštićenog područja. Iako sudjelovanje interesnih strana u procesu upravljanja nosi određene rizike, smatra se neophodnim obzirom da isključivanje interesnih strana može rezultirati manjkom podrške i otežati

proces efikasne zaštite područja. Načini uključivanja interesnih strana podrazumijevaju davanje informacija o već izrađenom planu upravljanja, traženje specifičnih informacija o zaštićenom području, konsultiranje oko određenih tema ili sudjelovanje interesnih strana u donošenju odluka. Proces je složeniji što je učešće interesnih strana na višem nivou.

Prvi korak prilikom uključivanja interesnih strana je identifikacija interesnih strana i analiza stanja uključenosti ciljnih interesnih strana. Potrebno je utvrditi koje je informacije potrebno prikupiti na početku. Primarna interesna strana je lokalna zajednica odnosno ljudi koji žive i/ili djeluju u zaštićenom području. Interesne strane je moguće utvrditi geografski, prema načinu korištenja područja ili prema upravljačkim temama, ali je važno uključiti interesne strane iz svih sektora (civilnog, javnog i privatnog sektora), a ne samo iz zaštite prirode. Pri identifikaciji potrebno biti što specifičniji, a kasnije je moguće grupisati interesne strane i izabrati predstavnike pojedinih grupa. Korisne informacija za upravljača tokom izrade plana su interesne strane koje koriste područje, da li su vlasnici zemlje i koji su im izvori prihoda.

Nakon identifikacije slijedi analiza interesnih strana. Poželjno je razmotriti trenutni nivo uključivanja interesnih strana u rad Upravljača, stavovi interesnih strana o upravljaču i sl. Određivanje prioriteta interesnih strana je sagledavanje na koje će interesne strane plan imati najveći uticaj kao i koje interesne strane imaju najveći uticaj na uspješnost provedbe planiranog odnosno na ostvarenje ciljeva. Preporučena metoda za analizu uticaja identificiranih i dostupnih interesnih skupina na proces zaštite je matrica za analizu interesnih grupa tzv. Matrica interes – moć koja je shematski predstavljena na slici 43 u nastavku.

Slika 43: Matrica interes/moć

S ciljem unapređenja međusektorskog dijaloga i saradnje sa utvrđenim interesnim stranama, preporučena je primijena sljedeće strategije:

- za interesne grupe sa izraženom moći i interesom primjenjuje se strategija "direktno uključivanje", što podrazumijeva potpunu saradnju i potpuno zadovoljenje njihovih interesa,

- za interesne grupe koje imaju relativno veliku moć, a manje izražen interes, primijenjena je strategija "držati zadovoljnim",
- za interesne grupe koje imaju veliki interes, ali relativno malu moć (npr. mjesne zajednice, različite nevladine organizacije, privatni poduzetnici itd.), primijenjuje se strategija "držati informisanim", iako u zavisnosti od različitih okolnosti ova strategija ponekad nije dovoljna da zadovolji sve njihove interese i očekivanja.
- za interesne grupe sa niskom moći i slabije izraženim interesom, u procesu komunikacije i jačanja međusektorskog dijaloga primijenjena je strategija "minimalnog angažmana" uz stalno praćenje promjena oba parametra koji su prikazani u matrici interes-moć.

Navedene preporuke podrazumijevaju pripremu za izradu plana uključivanja koji će za svakog upravljača biti drugačiji i odgovarajući budućim potrebama upravljanja. Na početku izrade plana upravljanja, za prikupljanje informacija uobičajene metode su konsultativni sastanci, intervjui, upitnici ili fokus grupe. Fokus grupe korisne i za produbljivanje znanja o pojedinim temama u kasnijim fazama procesa. Prilikom procesa odlučivanja, usaglašavanja vrijednosti, postavljanja ciljeva i planiranje aktivnosti upravljanja preporučuju se intenzivne radionice uz koordinaciju facilitatora. Ovisno o kompleksnosti područja potrebno je održati veći broj radionica, na početku, sredini i na kraju procesa izrade upravljačkog dokumenta. Upravljač bi trebala poticati aktivni oblik učešća interesnih strana, ali i procijeniti da li je on prikladan u skladu sa situacijom u datom zaštićenom području.

Unaprijed planirani strukturirani proces uz organiziranje niza radionica osmišljenih za interaktivan rad interesnih strana, rezultira uspješnom izradom plana upravljanja. Proces izrade plana upravljanja uključuje seriju internih radionica upravitelja koje se izmjenjuju s individualnim radom i odgovarajućim radionicama za interesne strane.

Uređeni pristup pruža sistematičniji i racionalniji način prepoznavanja i rješavanja svih uključenih faktora. Međutim, iako je poželjan slijed raspoređen u fazama, iskustvo pokazuje da strogo sekvencirani pristup ne mora uvijek biti najbolja opcija. To je naročito slučaj u početnim fazama, kada se prikupljanje i procjena informacija odvijaju gotovo istovremeno. Pod uvjetom da se cjelokupni okvir razumije i poštuje, ovaj pristup ne bi trebao ugroziti razvoj uspješnog plana.

Temeljni dio ovog procesa je „povratna informacija“, koja omogućava da isprave buduće akcije. Petlja povratnih informacija smatra se „ciklusom kvalitete“, gdje praćenje i pregled plana osiguravaju da su svi dijelovi prikladni, realni, učinkoviti, ekonomični i djelotvorni. Kontinuitet smjernica za planiranje upravljanja zaštićenim područjima osigurava da rezultat upravljanja bude fleksibilan i da se može prilagoditi promjenjivim okolnostima - te da je zbog toga i odgovarajuće kvalitete.

4.5.3.2 Preporuke za sadržaj plana upravljanja

Preporuke za izradu i razvoj dokumenta plana upravljanja, navedene u narednim poglavljima, u skladu su sa osnovnim zakonskim i podzakonskim aktima entiteta BiH te sa IUCN smjernicama za upravljanje zaštićenim područjima.

Sadržaj plana upravljanja prema propisanim podzakonskim aktima

Tabela 26: Sadržaj plana upravljanja prema propisanim Pravilnicima FBiH i RS

Federacija BiH	Republika Srpska
<p><i>Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima</i> (Sl. novine FBiH, br. 65/06)</p> <p>Plan upravljanja na osnovu člana 5. stav 4. <i>Pravilnika o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima</i> (Sl. novine FBiH, br. 65/06) određuje razvojne smjernice, način izvođenja zaštite, korištenja i upravljanja zaštićenim područjem, te smjernice za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti zaštićenog područja uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva.</p> <p>Plan upravljanja prema <i>Pravilniku o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima</i> (Sl. novine FBiH, br. 65/06) treba sadržati sljedeće:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ciljeve i politiku upravljanja zaštićenim područjem, sa dijelovima: <ul style="list-style-type: none"> - svrha, funkcije i ciljevi zaštićenog područja, - politika upravljanja zaštićenim područjem; ▪ smjernice održivog upravljanja zaštićenim područjem, sa dijelovima: <ul style="list-style-type: none"> - ocjena stanja zaštićenog i uticajnog područja, - koncept zaštite cijelog područja i njegovih pojedinih dijelova (zona), - načini praćenja stanja zaštićenog područja i njegovih vrijednosti, - upravljanje pojedinim prirodnim i kulturnim vrijednostima, kao i resursima zaštićenog područja, - razvoj i uvjete razvoja dopuštenih djelatnosti u pojedinim zonama, - smjernice za izgled objekata u zaštićenom području, - povezivanje zaštićenog područja sa susjednim područjima, - uticaj na okoliš i društveno-gospodarski kompleks; ▪ smjernice za realizaciju plana, sa dijelovima: <ul style="list-style-type: none"> - razvoj plana upravljanja kroz aktivnosti po godinama, - način i izvori finansiranja, - troškovi realizacije plana, - institucionalna struktura i nositelji aktivnosti u upravljanju zaštićenim područjem. 	<p><i>Pravilnik o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima</i> (Sl. glasnik RS br. 83/15)</p> <p>Prema Članu 7. <i>Pravilnika o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima</i> (Sl. glasnik RS br. 83/15), planom upravljanja određuju se dugoročne razvojne smjernice, načini izvođenja zaštite, korištenja i upravljanja te bliže smjernice za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti zaštićenog područja uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva, u skladu sa Zakonom. Plan upravljanja, prema navedenom Pravilniku sadrži:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ dugoročne ciljeve zaštite i očuvanja područja na principima održivog razvoja ▪ analizu i ocjenu uslova za ostvarivanje tih ciljeva ▪ prikaz glavnih vrijednosti područja, u njemu sadržanih prirodnih resursa i njihovih korisnika ▪ prioritetne aktivnosti na očuvanju, održavanju i monitoringu prirodnih i u njima sadržanih kulturnih i drugih vrijednosti i uspostavljanja tehničke biološke zaštite, uvažavajući faktore prirode ▪ program naučno-istraživačkih djelatnosti i praćenja stanja zaštićenog područja ▪ planiranje aktivnosti na održivom korištenju prirodnih resursa, razvoju i uređenju prostora, u skladu sa postojećim planovima gazdovanja u zaštićenom području, ukoliko su doneseni ▪ aktivnosti na sprovođenju mjera upravljanja, sa dinamikom sprovođenja, po godinama, nosiocima sprovođenja i ocjenom uspješnosti primjene ▪ odlike saradnje i partnerstva sa lokalnim stanovništvom i drugim vlasnicima i korisnicima ▪ planirana sredstva za ostvarivanje plana upravljanja i plan obezbjeđivanja sredstava

Elementi planova upravljanja navedeni u nastavku predmetnog dokumenta mogu se modifikirati i uskladiti u zavisnosti od kompleksnosti zaštićenog područja i njegovih karakteristika. Prilikom izrade plana upravljanja potrebno je koristiti svu raspoloživu dokumentaciju na osnovu koje je područje

proglašeno zaštićenim, kao i dodatne analize, terenska istraživanja, elaborate i drugu dostupnu i relevantnu literaturu.

Uvod i opis vrijednosti područja: Prema IUCN-u, u uvodnom dijelu potrebno je dati opći osvrt na dokument, istaći potrebu i važnost donošenja upravljačkog dokumenta te navesti zakone i druge propise relevantne za zaštitu predmetnog područja i izradu plana. U nastavku potrebno je navesti Prostorno planske dokumente relevantne za izradu plana. Uvod bi trebao sadržavati isključivo osnovne informacije i svrhu dokumenta.

Dio plana upravljanja koji sadrži opis vrijednosti područja trebao bi sadržavati konkretan i jasan opis osnovnih vrijednosti područja, na temelju prikupljenih podataka u fazi procjene trenutnog stanja. Poželjno je da se poglavlje o osnovnim vrijednostima područja izrađuje na samom početku faze izrade dokumenta, ali u nastavku izrade potrebno je revidirati i ažurirati poglavlje.

Analiza vrijednosti, pritiska i prijetnji: Vrijednosti, pritisci i prijetnje koji se navode u ovom dijelu plana upravljanja obično se prethodno utvrde na održanim konsultativnim sastancima sa Upravljačem te tokom radionica sa interesnim stranama. Tokom organizovanih radionica sa interesnim stranama identificiraju se i analiziraju vrijednosti, pritisci i prijetnje i ovo poglavlje predstavlja temelj za definisanje upravljačkih tema budućih ciljeva i aktivnosti upravljanja.

Evaluacija stanja: Procjena stanja predstavlja kvalitativni pregled svakog segmenta upravljanja na osnovu čega se definišu aktivnosti upravljanja. Svaki segment se posmatra zasebno uključujući: stanje prirodnih vrijednosti, održivost korištenja prirodnih resursa, ocjenu stanja kulturno-historijskih i tradicionalnih vrijednosti, ocjenu stanja rekreativno-turističkih i izgrađenih vrijednosti, dopuštene djelatnosti u prostoru, evaluaciju upravljanja posjetiteljima i interpretacije područja, kapacitete Upravljača. Navedeni segmenti se analiziraju pojedinačno i analitički s ciljem utvrđivanja slabosti i razlozima koji su doveli do nedostataka u određenim segmentima upravljanja. Analizom se utvrđuju sve prednosti i raspoložive mogućnosti zaštićenog područja.

Navedeno poglavlje plana upravljanja izrađuje se na osnovu podataka, informacija i zaključaka sa prethodno održanih radionica sa učešćem Upravljača i interesnih strana. U evaluaciju stanja mogu se uvrstiti i rezultati drugih dostupnih analiza efikasnosti upravljanja (npr. RAPPAM) te procjene nivoa uključivanja lokalne zajednice. Poglavlje je poželjno rasporediti po temama i uvrstiti prikupljene podatke i analize. Nakon definisanja ciljeva i aktivnosti upravljanja kao teme narednog poglavlja, po potrebi je poželjno revidirati poglavlje evaluacije stanja kako bi plan upravljanja finalno bio usaglašen.

Utvrđivanje ciljeva upravljanja: Plan upravljanja zaštićenim područjem određuje ciljeve upravljanja, aktivnosti kojima će se omogućiti postizanje tih ciljeva te indikatore provedbe plana. Cilj upravljanja je jasan opis stanja koje se želi postići, kroz duži period, a minimalno za vrijeme trajanja plana upravljanja. Temelje se na opisu vrijednosti područja, odnosno na procjeni stanja u okviru pojedinih tema plana upravljanja. Teme su dio plana upravljanja koji se bavi srodnim nizom pitanja tj. pojedinim segmentima upravljanja područjem, kao što su očuvanje prirodnih vrijednosti ili zaštita kulturnog naslijeđa.

Prilikom definisanja ciljeva potrebno je utvrditi konkretne rezultate koji trebaju biti postignuti u području, a ostvarivanje željenog stanja u narednom periodu upravljanja bi trebao biti indikator

ostvarivanja zadanih ciljeva. S tim u vezi, prilikom izrade poglavlja ciljeva, potrebno je utvrditi i konkretne indikatore postizanja ciljeva upravljanja.

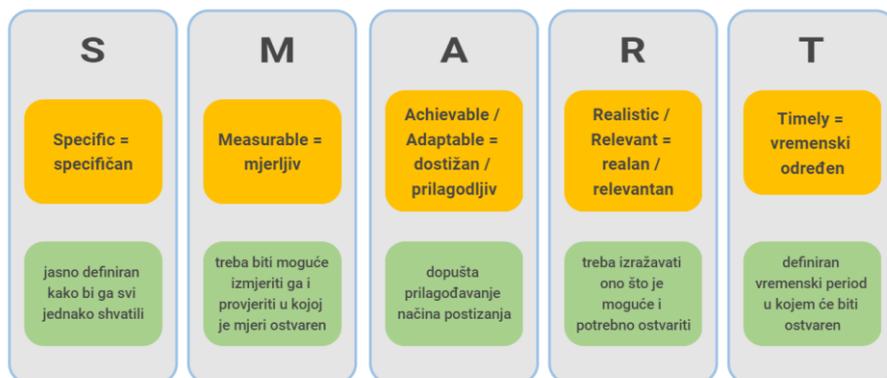
Ciljevi upravljanja dijele se na opće i posebne. Opći cilj se definiše za svaku temu. On obuhvata bit svake teme, odnosno bit onoga što se pojedinom temom želi postići. Oni predstavljaju viziju onoga što se očekuje od pojedinih tema plana. Opći ciljevi su jednostavni za razumijevanje i predstavljanje drugima. Preko općih ciljeva omogućuje se svim sudionicima procesa da dijele zajedničku, jasnu sliku onoga što se upravljanjem želi postići u budućnosti. Opći cilj je kvalitativan ishod kojeg je teško izmjeriti ili kvantificirati te stoga nema svoj pokazatelj. Opći cilj treba biti jasan i jezgrovit, sačinjen od, idealno, samo jedne do najviše dvije rečenice.

Ostvarivanje općeg cilja provodi se kroz posebne ciljeve upravljanja. Drugim riječima, kroz praćenje postizanja posebnih ciljeva upravljanja prati se i postizanje općih ciljeva te u konačnici i vizije, pa stoga ovim ciljevima višeg reda nije potrebno pridruživati pokazatelje. Posebni ciljevi predstavljaju jasan opis onoga što se želi postići upravljanjem. Temelje se na vrijednostima područja, odnosno na analizi stanja tih vrijednosti. Obično se definišu za duži vremenski period, a minimalno za vrijeme trajanja plana upravljanja (10 godina).

Posebni cilj upravljanja je specifična mjerljiva izjava o tome šta mora biti zadovoljeno kako bi se postigao opći cilj. Posebni cilj je željeno stanje pojedinih aspekata područja koje se postiže provođenjem aktivnosti plana. Potpunim ostvarenjem posebnih ciljeva trebao bi se postići opći cilj za pojedinu temu.

Samo uz specifične i mjerljive ciljeve i njihove pokazatelje će i upravitelj i interesne strane područja zaista razumjeti što se želi postići te moći utvrditi i dokazati da su to i postigli. Cilj adresira željeno stanje vrijednosti, a ne sredstva (načine) kojima se postiže željeno stanje.

Ciljevi moraju imati SMART učinak što je objašnjeno u nastavku na slici 44.

Slika 44: Grupiranje ciljeva na osnovu metode SMART

Ponekad zbog ograničene dostupnosti podataka i znanja ili zbog potrebe grupisanja ciljeva za pojedine srodne vrijednosti (npr. grupisanje ciljeva za sve beskičmenjake ili ukupnu kulturnu baštinu), nije moguće u samom cilju postići SMART princip. U tom slučaju moguće je isti efekat postići mjerljivim i specifičnim pokazateljima tog cilja – da bi se mogao pratiti efekat upravljanja pojedini

posebni cilj zajedno sa svojim pokazateljima mora biti SMART. Praksa je pokazala da postavljanje SMART ciljeva nije uvijek moguće. Što su ciljevi više SMART, to će biti lakše pratiti njihovo postizanje i upravitelj će bolje znati rezultuje li njihov rad onome što se želi postići.

Ciljevi imaju određenu gramatičku strukturu tako da se naglašava koje je željeno stanje određene vrijednosti područja u navedenom vremenskom periodu. U ciljevima se koristi pasivni oblik glagola, čime se postiže da ciljevi imaju više izgled onoga šta se želi postići nego aktivnosti koja se treba poduzeti. Primjer SMART cilja koja je specifičan (S) i u kojem su mjera (M) i vremenski okvir (T) tačno navedeni; pridruženi pokazatelj ne mora sadržavati dodatne informacije o površini zbog načina formulacije cilja: Broj, detalji i specifičnost ciljeva zavise od veličine, raznolikosti i poznavanju područja te kapacitetima Upravljača za njihovo sprovođenje. Pritom je važno voditi računa o realističnosti provedbe plana. Izrada ciljeva i mjera očuvanja za vrste i stanišne tipove na nacionalnom nivou uvelike pridonosi izradi SMART ciljeva vezanih za biodiverzitet.

Aktivnosti upravljanja i izrada Akcionog plana: Prethodno poglavlje ciljeva upravljanja predstavlja okvir za definisanje aktivnosti upravljanja. Utvrđene aktivnosti koje se navode u ovom poglavlju usmjerene su na ostvarivanje prethodno navedenih ciljeva. Aktivnosti se konkretizuju na osnovu informacija sa konsultativnih sastanaka i održanih radionica. Pored definisanih aktivnosti, istovremeno se navode nosioci navedenih aktivnosti, vremenski okvir i okvirna finansijska procjena za svaku pojedinačnu aktivnost. Nakon definisanja aktivnosti upravljanja, potrebno je utvrditi indikatore provedbe za svaku aktivnost.

Pored prethodno navedenih poglavlja plana upravljanja, neophodno je da dokument sadrži sve elemente propisane *Pravilnikom o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima* (Sl. novine FBiH, br. 65/06) za zaštićena područja u FBiH te *Pravilnikom o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima* (Sl. glasnik RS br. 83/15) za zaštićena područja u RS.

Nakon prethodno navedenih aktivnosti i sumiranja svih nalaza, Nosilac izrade će pristupiti finaliziranju plana upravljanja. Finaliziranje dokumenta plana upravljanja podrazumijeva usvajanje komentara zainteresirane javnosti. Komentari se usvajaju uzimajući u obzir značaj interesnih strana i relevantnost za pregled određenog aspekta unutar Plana upravljanja što je detaljnije objašnjeno u narednim poglavljima.

4.6 Proces donošenja plana upravljanja i koraci u izmjenama i/ili dopunama plana upravljanja

Proces donošenja plana upravljanja počinje nakon provedenog cjelokupnog procesa planiranja upravljanja i izrađenog nacrtu. U proces izrade plana upravljanja potrebno je uključiti i nadležna Ministarstva (slika 44), jer je važno da su upoznati s cijelim procesom i samim planom tokom provedbe procesa, a ne tek kad započne procedura donošenja plana.

Proces donošenja plana upravljanja u FBiH

Prema *Pravilniku o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima* (Sl. novine FBiH, br. 65/06) za donošenje plana upravljanja zaštićenim područjima u kategoriji zaštićenih prirodnih područja i nacionalnih parkova zaduženo je Federalno ministarstvo okoliša i turizma, dok su za izradu i donošenje plana upravljanja zaštićenim područjima u kategoriji spomenika prirode i zaštićenih

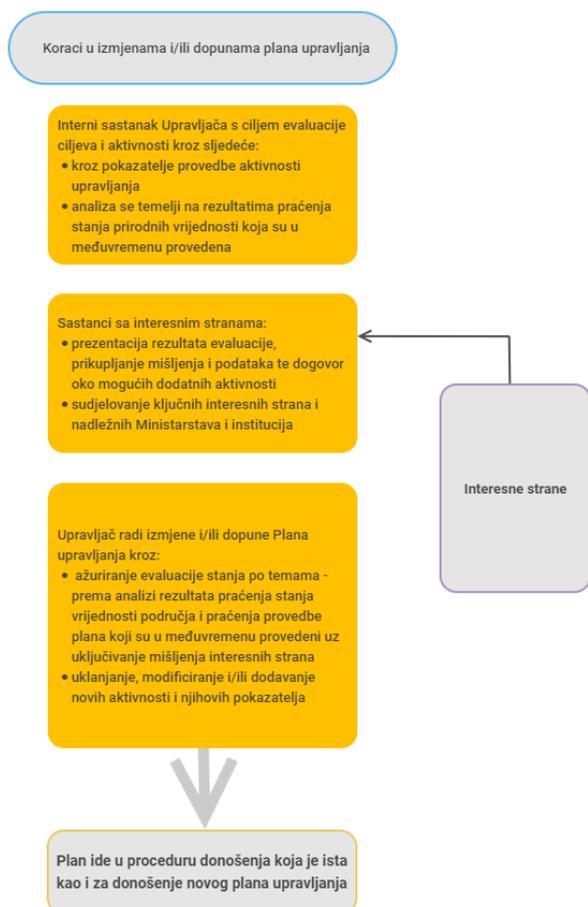
pejzaža zadužena kantonalna ministarstva nadležna za poslove okoliša. Plan usvaja Vlada FBiH ili vlada kantona za period od deset godina (sa predviđenom revizijom istog nakon 5 godina od donošenja), na prijedlog Federalnog odnosno kantonalnog ministarstva, u zavisnosti od teritorije na kojoj se nalazi zaštićeno područje.

Proces donošenja plana upravljanja u RS

Plan upravljanja usvaja Vlada RS, a za donošenje plana upravljanja zaštićenim područjima u RS potrebna je saglasnost Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju u RS uz pribavljeno mišljenje Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa RS. Do donošenja plana upravljanja, mjere upravljanja zaštićenim područjem u RS utvrđuju se i provode na osnovu programa za provođenje mjera upravljanja koji sadrži: planirane aktivnosti za realizaciju ciljeva i mjera upravljanja zaštićenim područjem i aktivnosti za uređenje i opremanje prirodnog dobra sa dinamikom realizacije.

Koraci u izmjenama i/ili dopunama plana upravljanja

Tokom provedbe plana upravljanja upravitelj nakon nekoliko godina može ustanoviti da li je upravljački dokument efikasan i dobro osmišljen te da li su određene aktivnosti upravljanja dobro planirane. Poželjno je da se evaluacija plana upravljanja i učinkovitosti planiranja vrši nakon pet godina i prema potrebi se provode izmjene ili dopune plana. Proces izmjene i/ili dopune plana upravljanja trebao bi trajati kraće od samog procesa izrade cjelokupnog plana upravljanja. Izmjene i dopune plana upravljanja podrazumijevaju promjene do 30% aktivnosti, a ukoliko se mijenja više od toga potrebno je pristupiti izradi novog plana upravljanja prema utvrđenim smjernicama.

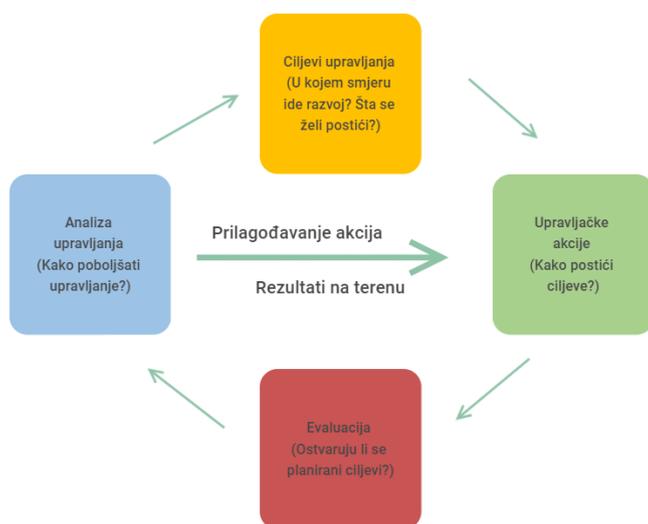
Slika 45: Koraci u izmjenama i/ili dopunama plana upravljanja

4.7 Provedba plana upravljanja i alati za praćenje provedbe plana upravljanja

Izrada i provođenje planova upravljanja je kontinuirani prilagodljivi proces koji se može posmatrati kroz četiri osnovna koraka, kako je prikazano u nastavku (slika 46). Ovakav interaktivni način upravljanja koristi se s ciljem kontrole i kontinuiranog poboljšanja procesa upravljanja.

Strategija provođenja plana je određena primjenom definisanih funkcionalnih aktivnosti i mehanizama za upravljanje zaštićenim područjem, odnosno primjenom definisanih mjera i aktivnosti koji će omogućiti efikasno rješavanje identifikovanih problema i konflikata u cilju uspostavljanja bolje zaštite kategorija vrijednosti i unapređenja istih u budućim aktivnostima. U planovima upravljanja potrebno je predstaviti listu definisanih mjera i aktivnosti gdje su za svaku predloženu mjeru postavljeni indikatori provođenja, vremenski okvir, okvirni trošak koji je potreban za provođenje i mogući izvor finansiranja te odgovornost za provedbu mjere i aktivnosti. Važno je istaknuti da je za praćenje provođenja mjera i aktivnosti potrebno pratiti definisane mjerljive indikatore za praćenje provođenja istih, koji ukazuju na uspješnost provođenja mjera i aktivnosti, odnosno provođenja plana upravljanja. Organizacija provođenja mjera i aktivnosti koncipirana na navedeni način omogućava ispunjavanje mogućih aspekata koji su predviđeni za funkcionalno i efikasno upravljanje zaštićenim područjem. U toku provođenja plana od ključnog je značaja i uključivanje svih interesnih strana iz procesa planiranja koje mogu doprinijeti provedbi mjera i aktivnosti.

Kao osnovu za provođenje planova upravljanja neophodno je korištenje IUCN modela koji definiše ključne faze u analizi ciljeva, akcija, evaluacije i upravljanja za pojedino zaštićeno područje koje se prilikom izrade predmetnog plana upravljanja prilagodi konkretnim lokalnim specifičnostima predmetnog zaštićenog područja.

Slika 46: Pojednostavljeni prikaz provođenja planova upravljanja

Cilj praćenja provedbe plana upravljanja je utvrđivanje efikasne primjene Plana upravljanja te provjera postizanja zadanih ciljeva u skladu sa indikatorima iz Akcionog plana. Praćenje provedbe Plana upravljanja omogućava da se kroz promatranje uticaja upravljanja sakupe iskustva prema kojima će se dalje prilagođavati upravljačke akcije. Akcije praćenja i provjere učinka imaju za svrhu prikupljanje podataka na temelju kojih će se ocijeniti uspješnost provođenja aktivnosti u zaštićenom području koji će ukazivati na pravilnost izvedenih aktivnosti i to ne samo u smislu očuvanja biološke raznovrsnosti, nego i u smislu željenog razvoja područja. Rezultati monitoringa će omogućiti i pravovremeno reagiranje u slučajevima da su neke od aktivnosti bile pogrešno planirane, odnosno da nisu dale željene rezultate.

Nadzor nad provođenjem plana upravljanja može se podijeliti na:

- eksterni nadzor nad provođenjem i
- interni nadzor nad provođenjem plana upravljanja.

Eksterni nadzor nad provođenjem plana upravljanja uključuje praćenje provođenja plana upravljanja i praćenje poslovanja upravljača od strane nadležnog Ministarstva. Upravljač je dužan ocijeniti uspješnost implementacije plana upravljanja u skladu sa zadatim indikatorima, odnosno prikazati stepen implementacije definisanih mjera i aktivnosti. Također, važno je napomenuti da se pojedine aktivnosti u prostoru mogu realizovati i putem projekata koji su finansirani od strane drugih institucija koje izdvajaju sredstva za projekte zaštite prirode.

Interni nadzor provedbe plana upravljanja uključuje:

- praćenje stanja na terenu
- praćenje provođenja ciljeva (monitoring plana upravljanja) i
- interno ocjenjivanje uspješnosti implementacije plana upravljanja.

U svrhu praćenja nadzora na terenu preporuka je intenzivirati rad nadzorničkih službi i prisustvo nadzornika te uvesti bolji nadzor nad posjećivanjem lokaliteta, što će doprinijeti zahtijevanom kontroliranom posjećivanju i očuvanju vrijednosti zaštićenih područja.

Nadzor na zaštiti prostora se može ostvariti i putem saradnje sa korisnicima prostora i intenziviranjem inspeksijskog nadzora. Praćenje provođenja ciljeva (monitoring plana upravljanja) potrebno je provoditi na godišnjem nivou jednostavnim praćenjem ispunjenja predloženih mjera i aktivnosti za godinu razmatranja. Interno ocjenjivanje uspješnosti realizacije provođenja definisanih mjera i aktivnosti moguće je provesti i putem dodjeljivanja sljedećih ocjena od strane upravljača u okviru godišnjeg monitoringa provedbe plana upravljanja:

- ispunjeno
- nije ispunjeno
- djelimično ispunjeno (sa procjenom postotka realizacije mjere/aktivnosti).

Po završetku internog ocjenjivanja uspješnosti implementacije plana upravljanja, upravljač podnosi isti izvještaj prema nadležnom Ministarstvu, u vidu navedenog eksternog izvještavanja. Ukoliko se pojedini ciljevi i mjere ne provedu u predviđenom vremenskom okviru, postupa se prema načelu kontinuiranog prilagodljivog upravljanja i teži se ispunjenju navedenih ciljeva i mjera u što skorije moguće vrijeme. Nakon pet godina, plan upravljanja podliježe obavezi revizije ispunjenih ciljeva. U

završnoj godini provedbe plana upravljanja potrebno je napraviti cjelovitu procjenu postignuća ciljeva, mjera i aktivnosti plana upravljanja.

5 ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Nakon provedene sistematske procjene efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH utvrđene su prednosti i nedostaci u procesima upravljanja i upravljačkim dokumentima zaštićenih područja u FBiH i RS. Na osnovu cjelokupne analize efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u BiH zaključuje se da u zaštićenim područjima postoje aspekti koji su razvijeniji dijelovi upravljanja, ali su zastupljeni i oni aspekti koji su nedovoljno razrađeni i ne daju adekvatne rezultate prilikom upravljanja.

Na osnovu procjene uspješnosti upravljanja zaštićenim područjima utvrđeno je da je nedostatak finansijskih sredstava jedan od najčešće istaknutih problema prilikom upravljanja u zaštićenim područjima BiH. Ono što može dovesti do nezadovoljstva ispunjavanja uslova za pojedine kategorije, kao što su navedene, jeste nedostatak finansijskih sredstava. Većina zaštićenih područja ovisi od budžetskog finansiranja, odnosno, glavni izvor finansiranja istih je budžet jednog ili više nivoa vlasti i u FBiH, kao i u RS. Većina zaštićenih područja u BiH nemaju diverzifikaciju prihoda niti koriste mogućnosti prihodovanja iz različitih izvora kako je to propisano zakonskom regulativom. Nedostatkom finansijskih sredstava nadovezuje se niz drugih problema i nedostataka, što predstavlja limitirajući faktor i u provedbi usvojenih planova upravljanja. Trenutna finansijska situacija u zaštićenim područjima onemogućava adekvatno obavljanje aktivnosti upravljanja, posebno po pitanju naučno-istraživačkog rada i razvoja osoblja. Zaštićenim područjima su potrebna veća donatorska sredstva i veći angažman nadležnih institucija kako bi se zaštićenim područjima moglo adekvatno i na stručan način upravljati. Većina zaštićenih područja zavisi od budžetskog finansiranja, odnosno, glavni izvor finansiranja istih je budžet jednog ili više nivoa vlasti i u FBiH, kao i u RS. Većina zaštićenih područja u BiH tek treba da postanu samoodrživa, djelomično zbog složene socio-političke situacije, a djelomično zbog činjenice da su iskustvo i znanje u vezi sa upravljanjem zaštićenim područjima općenito stečeni tek u novije vrijeme. U budućem periodu neophodno je razvijati kapacitete upravitelja zaštićenih područja u smislu pisanja projekata i apliciranja istih na javne pozive i konkurse koje objavljuju fondovi za zaštitu okoliša/životne sredine u FBiH i RS, ali i ostale izvore finansiranja kao što su domaće i međunarodne razvojne organizacije i fondove te apliciranje za dobijanje grantova i donacija.

Nedostatak zaposlenih i uslovi zapošljavanja za zaštićena područja u BiH predstavljaju jednu od prepreka za zaštićena područja u BiH. U budućnosti je potrebno uložiti više sredstava i izvršiti rekonstrukciju plana za primanje nove radne snage i plana za uslove zapošljavanja. Potrebno je da se uz finansijsku pomoć nadležnih institucija omogući dodatno zapošljavanje osoba za oblasti ekologije, biologije i aktivnog upravljanja. Da bi se usavršio i poboljšao rad jednog zaštićenog područja potrebno je povećati broj zaposlenog osoblja iz navedenih oblasti.

Analizom je utvrđeno da su pritisci i prijetnje te uticaj klimatskih promjena zastupljeni u gotovo svim zaštićenim područjima i predstavljaju opasnost za provođenje efikasnog upravljanja u budućnosti. Zbog nedostatka provedbe adekvatnog monitoringa, prognoza prijetnji u budućnosti je izraženija od trenutnih pritisaka na područja. Klimatske promjene su također izazov i u upravljanju zaštićenim područjima, gdje u većini slučajeva klimatske promjene nisu dio postojećih planova upravljanja.

Po procjeni ispitanih predstavnika zaštićenih područja, u procesu donošenja odluka o upravljanju zaštićenih područja nema značajnijih problema. Uglavnom u svim zaštićenim područjima postoji jasna unutrašnja organizacija. Donošenje odluka o upravljanju je uglavnom transparentno.

Usvojeni i aktualni planovi upravljanja su uglavnom ili potpuno usklađeni sa Strategijom i akcionim planom za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020 i drugim strategijama zaštite prirode kod svih ispitanika. U FBiH većina zaštićenih područja ima aktuelan važeći plan upravljanja, a područja kojima je istekao plan upravljanja u procesu su usvajanja novog plana upravljanja, dok u RS većina područja nema važeći upravljački dokument. Jedna od utvrđenih slabosti u ovom aspektu upravljanja je sistem revidiranja planova upravljanja zaštićenih područja. Još jedan od nedostataka planova upravljanja zaštićenih prirodnih područja u BiH je taj da su dosta uopćeni, uz nedostatak dugoročnih ciljeva i definisanih mjera za postizanje održivog razvoja.

Nedostatak upravljanja je neusaglašena izrada upravljačkih dokumenata zaštićenih područja. Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti definisanih planovima upravljanja, potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja u skladu sa važećim entitetskim zakonima. Iako kompleksnost područja utiče na period i trajanja izrade, svi planovi upravljanja trebali bi se temeljiti na istim principima i proces izrade bi se trebao sastojati od istih koraka i struktura. Ujednačenim planovima upravljanja uz implementaciju dobre prakse u koracima upravljanja kako je to preporučeno ovim dokumentom, omogućava se lakše praćenje na entitetskim nivoima kada je sektor zaštite prirode u pitanju i stanje u zaštićenim područjima. Ovo su često teme i indikatori u državnim izvještajima prema određenim konvencijama, prvenstveno Konvencije o biodiverzitetu (eng. *Convention on Biological Diversity-CBD*), pa značajnu ulogu igra postavljanje sistema na način da entitetska ministarstva mogu praviti komparacije i presjeke stanja, a ujedno da se omogući izvještavanje i na državnom nivou.

Metodološke preporuke za izradu planova upravljanja, navedene u predmetnom dokumentu s ciljem olakšavanja procesa izrade planova upravljanja, u skladu su sa IUCN Smjericama za upravljanje zaštićenim područjima uz dopune usklađene sa osnovnim zakonskim aktima i pravilnicima na nivou entiteta u BiH. Prilikom implementacije predloženih mjera i aktivnosti potrebno je težiti povezivanju predloženih elemenata plana (prirodnih vrijednosti, kulturno-historijskih vrijednosti, rekreativno-turističkih i izgrađenih vrijednosti te dopuštenim djelatnostima) kako bi se uz što manje tehničkih i finansijskih zahtjeva te zahtjeva za angažmanom ljudstva postigli što brži i bolji rezultati na implementaciji predloženog unaprjeđenog upravljanja. Princip povezivanja elemenata plana potrebno je slijediti prilikom ispunjavanja mjera i aktivnosti cjelokupnog plana upravljanja. Generalne smjernice za povezivanja elemenata plana su:

- adekvatno planiranje aktivnosti
- paralelna implementacija sličnih mjera i aktivnosti
- integriranje više sličnih mjera i aktivnosti prilikom provedbe s ciljem smanjenja vremenskog trajanja za pojedine aktivnosti
- ostvarivanje saradnje s interesnim grupama, posebno kroz projektne prijedloge, s ciljem lakše implementacije pojedinih mjera i aktivnosti.

Svim zaštićenim područjima preporučuje se intenzivnija saradnja sa naučnim institucijama i fakultetima. Na nivou sveobuhvatnih rezultata, glavni problemi koji se ovdje ističu su nedostatak usklađenosti između naučnih i interesa upravljača, nedostatak povratne sprege i transparentnosti,

nedostupnost rezultata i analiza naučnih istraživanja, ali i podataka iz baza referentnih nacionalnih institucija te slaba inicijativa samih zaštićenih područja za provođenjem istraživanja, dijelom uslijed opterećenosti finansijskim i organizacionim problemima, kao i nedostatka adekvatnog kadra.

Najvažniji cilj za upravitelja zaštićenog područja, jeste da ispune sve ciljeve zaštite samog područja te da postignu djelimičnu ili potpunu finansijsku samoodrživost. Ipak, na globalnom nivou, većina zaštićenih područja ima problem da to i postigne. Predmetni dokument je nadogradio zakonsku regulativu u ovoj oblasti i ponudio upravljačima dobru praksu i valdine smjernice sa globalnog nivoa koje su primjenjive i u realitetima BiH. Autoski tim se nada da će se u budućnosti u BiH odmaći od klasičnog upravljanja, a približiti principima dobrog upravljanja (eng. *Good governance*) zaštićenim područjima. Konačno, donošenje planova upravljanja zaštićenih područja jeste zakonska obaveza, a efikasno upravljenje zaštićenim područjima je imperativ i moralna obaveza upravljača prema budućim generacijama, u skladu sa principima održivog razvoja.

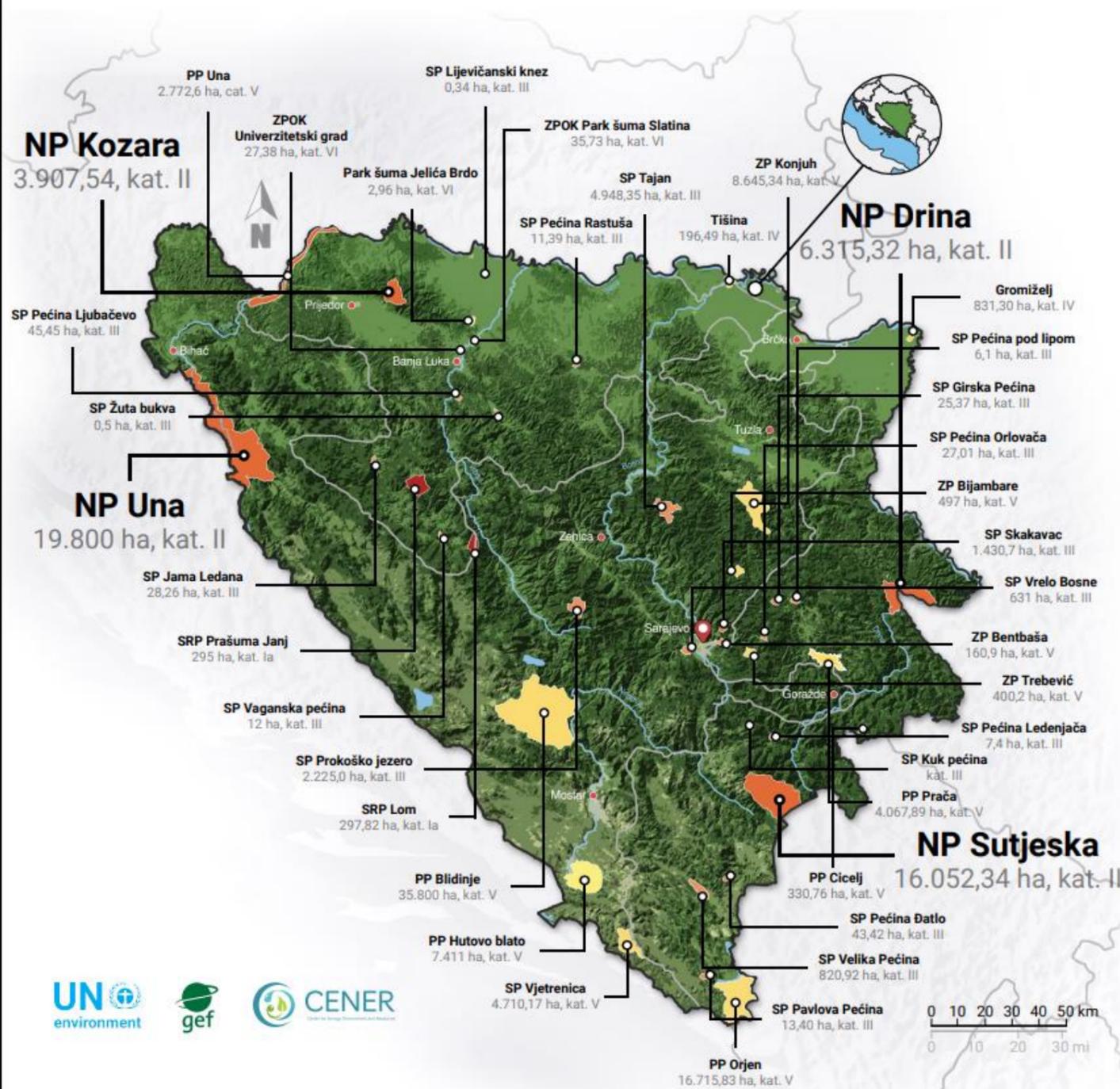
6 POPIS KORIŠTENE LITERATURE

Zakon/Pravilnik/Odluka	
1.	Zakon o zaštiti prirode FBiH (Sl. novine FBiH, br. 66/13)
2.	Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 20/14)
3.	Zakon o zaštiti prirode Brčko Distrikta (Sl. glasnik BD, br. 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09)
4.	Nacrt Prostornog plana FBiH 2008-2028.
5.	Federalna strategija zaštite okoliša 2008- 2018.
6.	Prostorni plan RS do 2015. godine
7.	Strategija zaštite okoliša BD za razdoblje 2016 – 2026 godine,
8.	Prostorni plan BD BiH 2007 – 2017. godine.
9.	Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima (Sl. novine FBiH, br. 65/06)
10.	Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenom području (Sl. novine FBiH, br. 69/06)
11.	Pravilnik o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima (Sl. glasnik RS br. 83/15)
12.	Uredba o organizaciji, načinu rada i ovlastima nadzorničke službe zaštite prirode (Sl. novine FBiH, br. 14/16)
Korištena literatura	
13.	Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore – EPA Montenegro (2014) Analiza opcija za upravljanje zaštićenim područjima u Crnoj Gori. UNDP, Crna Gora
14.	Appleton, M.R. i Hotham, P.A.E (2007) Izrada planova upravljanja zaštićenim područjima u Hrvatskoj - Priručnik. Fauna & Flora International, Cambridge, UK.
15.	CRP Konkurenčnost Slovenije 2008-2013: Oblikovanje učinkovitoga sistema zavarovanih območij v Sloveniji. Univerzitet Primorska ZRS Koper.
16.	Dudley, N., (2008): Guidelines for applying protected area management categories. Gland, Switzerland
17.	Ervin J. (2003) Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management (RAPPAM) Methodology. World Wide Fund For Nature (WWF)
18.	Graham, J., Amos, B., Plumptre, T., (2003): Governance Principles for Protected Areas in the 21st Century, Institute On Governance Policy Brief No. 15, Ottawa: Institute on Governance (IOG)
19.	Hrelja E. (2017) Doktorska disertacija: Modeli održivog upravljanja zaštićenim prirodnim područjima Bosne i Hercegovine. Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek
20.	IUCN G. Borrini-Feyerabend <i>et al.</i> (2013): Governance of Protected Areas: From understanding to action
21.	IUCN Worboys <i>et al.</i> (2015): Protected Area Governance and Management
22.	IUCN Materijali za obuku za pisanje plana upravljanja zaštićenim područjem
23.	Mike Alexander (2007) Management Planning for Nature Conservation: A Theoretical Basis & Practical Guide. Springer
24.	Ministarstvo zaštite okoliša i energetike i Hrvatska agencija za okoliš i prirodu (2018) Smjernice za planiranje upravljanja zaštićenim područjima i/ili područjima ekološke mreže. UNDP, Hrvatska
25.	NBSAP (2019): Šesti nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti
26.	Piščević N. (2004) Metodologija brze procjene i prioritizacija upravljanja zaštićenim područjima (RAPPAM). Ministarstvo zaštite životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije i Mediteranski program WWF-a
27.	Rajković Ž. (2009) Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjima u Hrvatskoj: Rezultati prve procjene upravljanja zaštićenim područjima u Hrvatskoj koristeći RAPPAM metodologiju (županijske javne ustanove), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Mediteranski program WWF-a
28.	Ristić, M., Maksin, M. i Basarić, J. (2016). Uloga zoniranja u strateškom planiranju zaštićenih područja u Srbiji: Primer Nacionalnog parka Šar-planina. Arhitektura i urbanizam, 43.
29.	Shields B. <i>et al.</i> (2016): Indicators for assessing good governance of protected areas: Insights from park managers in Western Australia
30.	USAID (2020): Bosnia and Herzegovina biodiversity analysis and addressing the biodiversity needs

7 PRILOZI

Prilog 1 - Zaštićena područja Bosne i Hercegovine

ZAŠTIĆENA PODRUČJA BOSNE I HERCEGOVINE

2,73%

ZAŠTIĆENE TERITORIJE

139.784,28 ha KOPNA

0 km² OBALNE I MORA

41 SLUŽBENO ZAŠTIĆENO PODRUČJE

4 NACIONALNA PARKA

4 IBA* područja: Livanjsko polje i Buško jezero, Boračko jezero, Bardača i Hutovo blato.

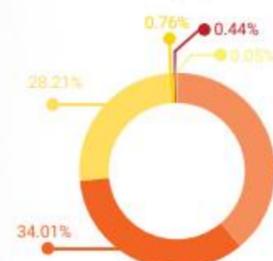
* IBAs (engl. Important Bird and Biodiversity Areas) - Važna područja za ptice

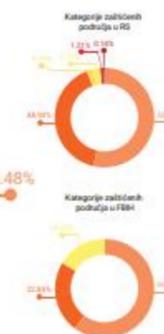
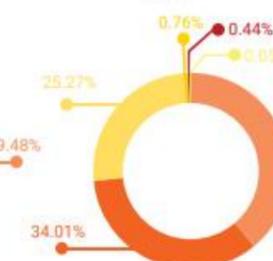
3 Ramsarska* područja: Livanjsko polje, Bardača i Hutovo blato.

* prema Ramsarskoj konvenciji (Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja)

Zaštićena područja prema IUCN kategorijama

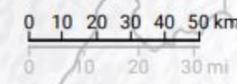

Zaštićena područja prema kategorijama u BiH

Legenda

- ◆ Ia Strogi rezervat prirode (SRP)
- ◆ Ib Područje divljine (PD) / Posebni rezervat prirode (PRP)
- ◆ II Nacionalni Park (NP)
- ◆ III Spomenik prirode (SP)
- ◆ IV Područje za upravljanje staništem/vrstama (PZUS/PZUV)
- ◆ V Zaštićeni Pejisaž (ZP) / Park prirode (PP)
- ◆ VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa (ZPOK)

Prilog 2 - Upitnik za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenog područja

UPITNIK ZA PROCJENU TRENUTNOG STANJA I AKTIVNOSTI ZAŠTIĆENOG PODRUČJA

Pripremljeno u okviru dokumenta *Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u BiH* u sklopu UNEP/GEF Projekta

"Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u Bosni i Hercegovini"

Sarajevo, decembar 2020. god.

UVOD

Dokument *Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini* izrađuje se u okviru UNEP/GEF Projekta "Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u Bosni i Hercegovini (BiH)". Osnovni cilj projekta je povećanje broja zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini (BiH) i uspostavljanje efikasnog načina upravljanja.

Preporukama za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini bit će predstavljen sveobuhvatni prikaz potrebnih mjera i aktivnosti za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti zaštićenih područja, ali i mogućnosti unapređenja upravljanja zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini. Osnovni ciljevi izrade ovog dokumenta su:

- (i) identifikacija trenutne situacije sa aspekta efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u FBiH i RS
- (ii) analiza aktuelnih upravljačkih dokumenata zaštićenih područja u FBiH i RS
- (iii) metodološke preporuke za izradu planova upravljanja zaštićenim područjima
- (iv) preporuke za unaprijeđeno upravljanje zaštićenim područjima.

Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti definiranih planovima upravljanja, potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja u skladu sa *Zakonom o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine* (Sl. novine FBiH, br. 66/13) i *Zakonom o zaštiti prirode Republike Srpske* (Sl. glasnik RS, br. 20/14) i podzakonskim aktima dva entiteta.

Preporuke za efikasno upravljanje zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini je dokument namijenjen institucijama i javnim ustanovama zaduženim za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima s ciljem unapređenja mjera i aktivnosti sa aspekta postojećeg upravljanja.

Također, navedeni dokument će sadržavati i smjernice za pripremu budućih planova upravljanja zaštićenih područja kojima se utvrđuju stanja zaštićenog područja te određuju ciljevi upravljanja, aktivnosti za postizanje ciljeva i pokazatelji provedbe planova u desetogodišnjem provedbenom periodu.

Provođenjem Upitnika za procjenu trenutnog stanja i aktivnosti zaštićenog područja utvrdit će se trenutna situacija sa aspekta upravljanja zaštićenim područjima, na osnovu čega će se predložiti mjere i mogućnosti unapređenja upravljanja zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini. Upitnik je izrađen prema preporukama WWF metodologije za brzu procjenu i prioritizaciju upravljanja zaštićenim područjima (RAPPAM), a kojeg je razvila Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA). Ciljevi upitnika podrazumijevaju utvrđivanje prednosti i nedostataka postojećeg upravljanja, na osnovu čega će se procijeniti prioriteti zaštite za pojedina zaštićena područja te utvrditi koraci za unapređenje efikasnosti upravljanja zaštićenim područjima u Bosni i Hercegovini.

OSNOVNE INFORMACIJE

1. OSNOVNE INFORMACIJE

a) Ime zaštićenog područja: _____

b) Datum osnivanja: _____

c) Veličina zaštićenog područja: _____

d) Ime ispitanika: _____

e) Datum završetka ankete: _____

f) Godišnji budžet: _____

g) Specifični ciljevi upravljanja: _____

h) Ključne aktivnosti zaštićenog područja (ZP): _____

PRITISCI I PRIJETNJE

2. PRITISCI I PRIJETNJE

U predviđenu rubriku navesti identificirani pritisak/prijetnju te nakon toga izvršiti njihovu ocjenu. Obrazložiti da li su identificirani pritisci/prijetnje registrirani uvidom na terenu ili su prethodno navedeni u postojećim planskim dokumentima?

Mogući pritisci i prijetnje: eksploatacija i upravljanje šumama, invazivne vrste, nepoštivanje i kršenje propisanih mjera zabrane (npr. nedozvoljeni lov i ribolov, sakupljanje ljekovitog bilja i sl. ukoliko navedene aktivnosti nisu uvrštene u dopuštene djelatnosti na zaštićenom području prema Zakonu o proglašenju zaštićenog područja ili aktualnom Planu upravljanja), neriješeni imovinsko-pravni odnosi, promjena namjene zemljišta, neadekvatno upravljanje vodama i otpadnim vodama, turizam i rekreacija, rudarstvo, sukcesija vegetacije, neadekvatno upravljanje otpadom, problematika protupožarne zaštite itd.

Pritisak:

Postoji Nije bilo pritiska u posljednjih pet godina

U posljednjih pet godina ovo je djelovanje:

- naglo poraslo
 malo poraslo
 ostalo nepromijenjeno
 malo smanjeno
 naglo smanjeno

Ukupna težina ovog pritiska u posljednjih pet godina bila je:

Opseg

- Posvuda (>50%)
 Široko rasprostranjen (15 – 50%)
 Raspršen (5 – 15%)
 Lokalizovan (<5%)

Utjecaj

- Snažan
 Veliki
 Umjeren
 Blag

Trajnost

- Trajna (>100 godina)
 Dugoročan (20 – 100 godina)
 Srednjeročan (5 – 20 godina)
 Kratkoročan (<5 godina)

Prijetnja:

Postoji Neće biti prijetnje u narednih pet godina

Vjerovatnoća da se prijetnja pojavi je:

- izuzetno velika
 velika
 srednja
 mala
 izuzetno mala

Ukupna težina ove prijetnje u narednih pet godina vjerovatno će biti:

Opseg

- Posvuda (>50%)
 Široko rasprostranjen (15 – 50%)
 Raspršen (5 – 15%)
 Lokalizovan (<5%)

Utjecaj

- Snažan
 Veliki
 Umjeren
 Blag

Trajnost

- Trajna (>100 godina)
 Dugoročna (20 – 100 godina)
 Srednjeročna (5 – 20 godina)
 Kratkoročna (<5 godina)

***Napraviti dodatne kopije stranice u slučaju da je identificiran veći broj pritisaka i prijetnji**

3. KLIMATSKE PROMJENE

Objašnjenje:

Klimatske promjene utječu na učestalost i intenzitet ekstremnih vremenskih nepogoda (ekstremne padavine, poplave i bujice, erozije tla, oluje, suše, toplotne valove i sl.), dok postepene klimatske promjene uzrokuju porast temperature zraka, tla i vodenih površina, širenje sušnih područja itd. što može ostaviti negativne posljedice na zaštićena područja.

Mogući utjecaji klimatskih promjena na zaštićenom području:

Direktni ili neposredni utjecaji na vrste poput promjena u životnom ciklusu biljaka i životinja (početak i kraj sezone razmnožavanja, sezona rasta, cvjetanja itd.), promjene ovisnosti između različitih vrsta i jedinki iste vrste (interakcije predator-plijen, simbiotski odnosi itd.).

Indirektni ili posredni utjecaji događaju se kroz promjenu abiotičkih uvjeta staništa koji uključuju, promjene u razinama površinskih i podzemnih voda, povećanu eroziju i slično što znači da određene vrste na tako promijenjenim uvjetima staništa više ne mogu naći adekvatne uvjete za svoj životni ciklus. Posljedice klimatskih promjena vrlo se često isprepletu i umreže sa već postojećim pritiscima što može potencijalno dovesti do promjena u sastavu vrsta i funkcioniranju ekosistema i posljedično može dovesti do izumiranja vrsta.

Indikatori povezani sa klimatskim promjenama: npr. povećan broj požara i povećana spaljena površina, promjene u razinama površinskih i podzemnih voda i sl.

Primjeri mjera prilagodbe na klimatske promjene: povećanje površine zaštićenog područja kako bi se minimizirali negativni utjecaji, smanjenje fragmentacije staništa unutar ili između zaštićenih područja poboljšanjem povezanosti između područja, uvođenje adekvatnog upravljanja u širem području, implementacija mjera za redukciju efekta barijera cesta, pruga i tehničkih objekata s ciljem ublažavanja prostornog ograničavanja, reduciranje ili eliminacija vanjskih izvora nepovoljnih utjecaja itd.

Da li je na zaštićenom području primijećen utjecaj klimatskih promjena i da li su identificirani indikatori povezani sa klimatskim promjenama? Da li su se u proteklom periodu provodile određene mjere prilagodbe na klimatske promjene u zaštićenom području?

Postoji Nije primijećen utjecaj klimatskih promjena u posljednjih pet godina

U posljednjih pet godina ovo je djelovanje: | Ukupno djelovanje klimatskih promjena u posljednjih pet godina bilo je:

☐ naglo poraslo	Opseg	Utjecaj	Trajnost
☐ malo poraslo	☐ Posvuda (>50%)	☐ Snažan	☐ Trajno (>100 godina)
☐ ostalo nepromijenjeno	☐ Široko rasprostranjen (15 – 50%)	☐ Veliki	☐ Dugoročno (20 – 100 godina)
☐ malo smanjeno	☐ Raspršen (5 – 15%)	☐ Umjeren	☐ Srednjeročno (5 – 20 godina)
☐ naglo smanjeno	☐ Lokalizovan (<5%)	☐ Blag	☐ Kratkoročno (<5 godina)

Da li su se u proteklom periodu provodile procjene utjecaja i ranjivosti na klimatske promjene u zaštićenom području?

PLANIRANJE

<p>4. CILJEVI Ukoliko za zaštićeno područje nije usvojen Plan upravljanja, odgovoriti u skladu sa važećim zakonima, odlukama i dokumentacijom (npr. Zakon o proglašenju zaštićenog područja, Stručno obrazloženje za proglašenje zaštićenog područja i sl.)</p> <p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Ciljevi zaštićenog područja (ZP) predviđaju zaštitu i održavanje biodiverziteta, geodiverziteta i drugih prirodnih obilježja područja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Specifični ciljevi u vezi biodiverziteta jasno su navedeni u planu upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Politika i planovi upravljanja usklađeni su sa ciljevima ZP</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Zaposleni i rukovodioci ZP razumiju ciljeve i politiku ZP</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ e) Lokalna zajednica podržava cjelokupne ciljeve ZP</p>	<p>Komentar</p>
<p>*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;</p>	
<p>5. PRAVNA SIGURNOST Ukoliko za zaštićeno područje nije usvojen Plan upravljanja, odgovoriti u skladu sa važećim zakonima, odlukama i dokumentacijom (npr. Zakon o proglašenju zaštićenog područja, Stručno obrazloženje za proglašenje zaštićenog područja i sl.)</p> <p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Zaštićeno područje ima dugoročnu, pravno obavezujuću zaštitu</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Nema neriješenih sporova u pogledu zakupa ili prava korištenja zemljišta</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Granice zaštićenog područja su odgovarajuće i omogućavaju postizanje ciljeva ZP</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Zaposleni i finansijska sredstva su adekvatni za provođenje ključnih aktivnosti u skladu sa zakonskim okvirom i Planom upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ e) Sukobi sa lokalnom zajednicom rješavaju se pravično i efikasno</p>	<p>Komentar</p>
<p>*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;</p>	
<p>6. PROJEKTOVANJE I PLANIRANJE LOKACIJE Ukoliko za zaštićeno područje nije usvojen Plan upravljanja, odgovoriti u skladu sa važećim zakonima, odlukama i dokumentacijom (npr. Zakon o proglašenju zaštićenog područja, Stručno obrazloženje za proglašenje zaštićenog područja i sl.)</p> <p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Prostor i granice ZP usklađene su sa ciljevima ZP</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Obuhvat i položaj granica ZP osigurava zaštitu biodiverziteta</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Sistem zoniranja ZP adekvatan je za postizanje ciljeva ZP</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Korištenje zemljišta u okolnim područjima omogućava efikasno upravljanje ZP</p>	<p>Komentar</p>

☐ ☐ ☐ ☐ e) ZP je povezano s drugim područjem očuvanih ili zaštićenih područja	
---	--

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

ULAGANJE

7. ZAPOSILJAVANJE	Komentar
<p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Broj zaposlenih dovoljan je za efikasno upravljanje područjem</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Osoblje ima potrebne vještine za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Usavršavanje i mogućnosti za razvoj primjerene su potrebama osoblja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Radni učinak osoblja i napredak u ostvarivanju ciljeva periodično se evaluiraju</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ e) Uslovi zapošljavanja dovoljni su za zadržavanje visokokvalitetnog osoblja</p>	

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

8. KOMUNIKACIJA I INFORMACIJE	Komentar
<p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Postoje odgovarajući načini komunikacije između administrativnog osoblja i osoblja na terenu</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Postojeći podaci o području (npr. podaci o prirodnim vrijednostima područja, o zastupljenim vrstama i drugi ekološki i društveno-ekonomski podaci) prikladni su za planiranje upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Postoje odgovarajući načini prikupljanja novih informacija</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Postoje odgovarajući sistemi za obradu i analizu podataka</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ e) Postoji efikasna komunikacija sa lokalnom zajednicom</p>	

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

9. INFRASTRUKTURA	Komentar
<p>d u/d u/n n</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ a) Prometna infrastruktura prikladna je za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ b) Terenska oprema prikladna je za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ c) Objekti u kojima je smješteno sjedište upravljača prikladni su za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ d) Adekvatno održavanje i briga o opremi garantuju dugotrajnu upotrebu</p> <p>☐ ☐ ☐ ☐ e) Objekti za posjetioce dovoljni su i primjereni za korištenje</p>	

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

10. FINANSIJE				Komentar
d	u/d	u/n	n	
☐	☐	☐	☐	a) Finansiranje je u posljednjih pet godina bilo adekvatno za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja
☐	☐	☐	☐	b) Finansiranje će u idućih pet godina biti adekvatno za sprovođenje ključnih aktivnosti upravljanja
☐	☐	☐	☐	c) Praksa upravljanja finansijama omogućava efikasno i djelotvorno upravljanje ZP
☐	☐	☐	☐	d) Alokacija izdataka odgovara prioritetima i ciljevima ZP
☐	☐	☐	☐	e) Dugoročne finansijske projekcije za ZP su stabilne

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

PROCESI

11. PLANIRANJE UPRAVLJANJA				Komentar
d	u/d	u/n	n	
☐	☐	☐	☐	a) Postoji sveobuhvatan i aktualan Plan upravljanja
☐	☐	☐	☐	b) Plan upravljanja je usklađen sa <i>Strategijom i akcionim planom za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP) 2015-2020</i> i drugim strategijama zaštite prirode
☐	☐	☐	☐	c) Postoji sveobuhvatan popis prirodnih i kulturnih resursa u području
☐	☐	☐	☐	d) Postoji analiza opasnosti i pritisaka ZP, kao i strategija novog rješavanja
☐	☐	☐	☐	e) Postoji detaljni plan rada (npr. na godišnjoj bazi) koji utvrđuje specifične ciljeve za postizanje ciljeva upravljanja
☐	☐	☐	☐	f) Rezultati aktualnih istraživanja i monitoringa redovno se uvrštavaju u planiranje
☐	☐	☐	☐	g) Usvojeni akcioni plan upravljačkog dokumenta se redovno provodi u skladu sa planiranim aktivnostima
☐	☐	☐	☐	h) Plan upravljanja ZP se redovno revidira

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

12. DONOŠENJE ODLUKA O UPRAVLJANJU				Komentar
d	u/d	u/n	n	
☐	☐	☐	☐	a) Postoji jasna unutrašnja organizacija
☐	☐	☐	☐	b) Donošenje odluka o upravljanju je javno
☐	☐	☐	☐	c) Osoblje ZP redovno saraduje sa partnerima, lokalnom zajednicom i drugim organizacijama
☐	☐	☐	☐	d) Lokalne zajednice učestvuju u odlukama koje utječu na njih

☐ ☐ ☐ ☐ e) Postoji efikasna komunikacija između svih nivoa osoblja i rukovodioca ZP	
---	--

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

<p>13. ISTRAŽIVANJE EVALUACIJA I PRAĆENJE</p> <p>d u/d u/n n</p> ☐ ☐ ☐ ☐ a) Učinak legalnog i ilegalnog korištenja ZP kontinuirano se prate i evidentiraju ☐ ☐ ☐ ☐ b) Naučna istraživanja koja se provode na području o ključnim ekološkim pitanjima u skladu su sa potrebama ZP ☐ ☐ ☐ ☐ c) Istraživanja koja se provode na području o ključnim društvenim pitanjima u skladu su sa potrebama ZP ☐ ☐ ☐ ☐ d) Osoblje ZP ima redovan pristup najnovijim naučnim istraživanjima i savjetima ☐ ☐ ☐ ☐ e) Ključna istraživanja se utvrđuju i prioritiziraju u skladu sa potrebama ZP kao i vršenje redovnog monitoringa	<p>Komentar</p>
--	------------------------

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

<p>14. REZULTATI</p> <p>U protekle dvije godine, sljedeći rezultati su bili u skladu sa identificiranim prijetnjama i pritiscima, ciljevima ZP, kao i godišnjem planu rada.</p> <p>d u/d u/n n</p> ☐ ☐ ☐ ☐ a) Prevencija identificiranih prijetnji i provođenje Zakona ☐ ☐ ☐ ☐ b) Obnova lokacija u skladu sa potrebama ZP i provođenje mjera ublažavanja ☐ ☐ ☐ ☐ c) Upravljanje staništima i utvrđenim vrstama od značaja te rijetkim, ugroženim vrstama flore i faune ☐ ☐ ☐ ☐ d) Rad na terenu sa lokalnom zajednicom i edukacija ☐ ☐ ☐ ☐ e) Briga o posjetiocima i turistima ☐ ☐ ☐ ☐ f) Razvoj infrastrukture ☐ ☐ ☐ ☐ g) Planiranje upravljanja i inventarizacija ☐ ☐ ☐ ☐ h) Praćenje, nadgledanje i ocjenjivanje osoblja ☐ ☐ ☐ ☐ i) Usavršavanje i razvoj osoblja ☐ ☐ ☐ ☐ j) Rezultati istraživanja i praćenja	<p>Komentar</p>
--	------------------------

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

15. POZITIVNI UČINCI KORIŠTENJA PRIRODNIH I DRUGIH VRIJEDNOSTI U ZP	Komentar																														
<p>U proteklom periodu zabilježeni su pozitivni učinci korištenja prirodnih i drugih vrijednosti u ZP kroz sljedeće aktivnosti:</p> <table border="0"> <thead> <tr> <th data-bbox="135 593 159 616">d</th> <th data-bbox="175 593 215 616">u/d</th> <th data-bbox="231 593 271 616">u/n</th> <th data-bbox="287 593 311 616">n</th> <th data-bbox="327 593 901 616"></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>a) Redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora ZP</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>b) Redovno održavanje prostora ZP, sprječavanje i usporavanje sukcesije redovnim košenjem, pašaranjem i sl.</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>c) Razvoj, unapređenje i poticanje eko-turizma u ZP</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>d) Organizacija tradicionalnih događaja i manifestacija što dovodi do prepoznatljivosti ZP i popularizacije tradicionalnih djelatnosti u prostoru</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>e) Ulaganje u infrastrukturu s ciljem postizanja reprezentativnog izgleda i ambijentalno uklopljenih objekata u ZP</td> </tr> </tbody> </table>	d	u/d	u/n	n		☐	☐	☐	☐	a) Redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora ZP	☐	☐	☐	☐	b) Redovno održavanje prostora ZP, sprječavanje i usporavanje sukcesije redovnim košenjem, pašaranjem i sl.	☐	☐	☐	☐	c) Razvoj, unapređenje i poticanje eko-turizma u ZP	☐	☐	☐	☐	d) Organizacija tradicionalnih događaja i manifestacija što dovodi do prepoznatljivosti ZP i popularizacije tradicionalnih djelatnosti u prostoru	☐	☐	☐	☐	e) Ulaganje u infrastrukturu s ciljem postizanja reprezentativnog izgleda i ambijentalno uklopljenih objekata u ZP	
d	u/d	u/n	n																												
☐	☐	☐	☐	a) Redovno praćenje i prikupljanje podataka o stanju biodiverziteta i stanju prostora ZP																											
☐	☐	☐	☐	b) Redovno održavanje prostora ZP, sprječavanje i usporavanje sukcesije redovnim košenjem, pašaranjem i sl.																											
☐	☐	☐	☐	c) Razvoj, unapređenje i poticanje eko-turizma u ZP																											
☐	☐	☐	☐	d) Organizacija tradicionalnih događaja i manifestacija što dovodi do prepoznatljivosti ZP i popularizacije tradicionalnih djelatnosti u prostoru																											
☐	☐	☐	☐	e) Ulaganje u infrastrukturu s ciljem postizanja reprezentativnog izgleda i ambijentalno uklopljenih objekata u ZP																											

*(d) da; (u/d) uglavnom da; (u/n) uglavnom ne; (n) ne;

